

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE FINANSİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Türkiye'de Katılım ve Geleneksel
Bankaların Performansının Belirleyicileri:
Dinamik GMM Yaklaşımı**

**Ingkar KASSYMGALI
2501181596**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Emre Selçuk SARI**

İSTANBUL – 2022

ÖZ

Türkiye'de Katılım ve Geleneksel Bankaların Performansının Belirleyicileri: Dinamik GMM Yaklaşımı Ingkar KASSYMGALI

Bu araştırma, banka karakteristiğinin yanı sıra makroekonomik belirleyicilerin Türkiye'deki faizsiz bankaların karlılığı üzerindeki etkisini incelemektedir. Türkiye'deki katılım ve geleneksel bankaların karlılığının belirleyicilerini anlamak amacıyla 2010-2018 yılları arasında Türkiye'deki 30 bankadan toplanan 5 katılım ve 25 geleneksel bankadan elde edilen verilerin analizinde tek adımlı sistem GMM (GMM) yöntemi kullanılmıştır. Karlılığı ölçmek için Ortalama Aktif Karlılığı (ROAA), Ortalama Özkaynak Karlılığı (ROAE) ve Net Faiz Marjı (NIM) belirleyicileri kullanılmıştır. Sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim, likidite ve banka büyüklüğü gibi bankaya özgü belirleyiciler karlılığa karşı gerilemiştir. Buna ek olarak, listelenen yerli şirketlerin piyasa değeri, bankalar tarafından özel sektöre yurt içi kredi, genel devlet harcamaları, para arzı gibi makroekonomik değişkenleri de analiz edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları, tüm bankaya özgü belirleyiciler arasında Yönetim Verimliliğinin Türkiye'deki tüm banka karlılığı belirleyicileri ROAA, ROAE ve NIM üzerinde olumsuz önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Sermaye yeterliliğinin katılım ve geleneksel bankaların NIM ve ROAA'sı üzerinde olumsuz, katılım bankalarının NIM'i üzerinde olumlu ve önemli etkisi bulunmaktadır. Aktif Kalitesinin katılım bankalarının ve geleneksel bankaların ROAA'sı üzerinde olumsuz güçlü etkisi bulunmaktadır. Piyasa kapitalizasyonunun katılım bankalarının ROAE'si ve geleneksel bankaların NIM'i üzerinde olumlu ve önemli etkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Banka karlılığı, Dinamik GMM, Tek adımlı sistem GMM, Bankaya özgü, makroekonomik, belirleyiciler, Türkiye, katılım bankaları

ABSTRACT

Determinants of Performance of Participation and Conventional Banks in Turkey: A Dynamic GMM Approach **Ingkar KASSYMGALI**

This research examines the impact of bank characteristic as well as macroeconomic determinants on the profitability of interest-free banks in Turkey. One-step system GMM (GMM) method was used to analyze the data collected from 30 banks in Turkey: 5 Participation and 25 Conventional banks between 2010 and 2018 in order to understand the determinants of interest-free and Conventional banks profitability in Turkey. Return on Average Assets (ROAA), Return on Average Equity (ROAE) and Net Interest Margin (NIM) determinants were used to measure profitability. Bank-specific determinants such as, capitalization, asset quality, liquidity, management efficiency and bank size were regressed against profitability. In addition, macroeconomic variables such Market Capitalization of Listed Domestic Companies, Domestic Credit to Private Sector by Banks, General Government Expenditure, Money Supply were also included in the analysis. The result of this study shows that among all bank-specific determinants Management Efficiency has negative significant effect on all bank profitability determinants ROAA, ROAE and NIM in Turkey. Capital adequacy has negative significant effect on NIM and ROAA of participation and conventional banks, and positive significant effect on NIM of participation banks. There is negative robust effect of Asset Quality on ROAA of Participation banks and Conventional banks. Market capitalization has positive significant effect on ROAE of Participation banks and NIM of Conventional banks.

Keywords: Bank profitability, Dynamic GMM, One-step system GMM, Bank specific, macroeconomic, determinants, Turkey, Participation banks

ÖNSÖZ

Yüce Allah'a ve aileme sonsuz desteklerinden dolayı teşekkür ettikten sonra burada birkaç kişiye teşekkür etmek istiyorum. Bu çalışmam sırasında bana danışmanlık yapan, bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, yerinde ve zamanında uyarılarıyla meseleleri daha iyi kavramama yardımcı olan değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Emre Selçuk Sarı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Profesör Ruslan Nagayev, profesör Doç.Dr. Murat Ustaoglu ve fakültemdeki diğer tüm profesörlere rehberlik, inceleme ve tavsiyeleri için gerçekten minnettarım. Yüksek lisans aşamasında mümkün olan her şekilde destekleyen YTB programına ve bu muhteşem programa katkıda bulunan insanlara ayrı teşekkürler.

INGKAR KASSYMGALI

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT.....	iii
TABLOLAR LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
FAİZSİZ FİNANS VE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ	4
1.1 FİNANSIN KISA TARİHİ	4
1.2 BANKASIZ BANKACILAR.....	6
1.3 İSLAM İKTİSADİ DÜŞÜNCESİ VE UYGULAMASI.....	8
1.4 İSLAMİ FİNANSIN TİCARİ PRATİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	10
1.5 DİSİPLİN OLARAK İSLAM EKONOMİSİ	11
1.6 MODERN İSLAMİ FİNANS ENDÜSTRİSİ.....	12
1.7 TÜRKİYE'DE FAİZSİZ BANKACILIĞIN EVRİMİ: KATILIM BANKALARI ..	14
İKİNCİ BÖLÜM.....	18
BANKA KARLILIĞININ BELİRLEYİCİLERİ HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	18
2.1 GMM İÇERMEYEN ÇALIŞMALAR	18
2.2 GMM İÇEREN ÇALIŞMALAR.....	21
2.3 FAİZSİZ BANKALAR İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	24
2.4 TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN BANKALAR İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	30
BANKA KARLILIĞIN BELİRLEYİCİLERİ.....	30
3.1 BAĞIMLI DEĞİŞKENLER	30
3.1.1 ROAA (%) - ORTALAMA AKTİF KARLILIK ORANI.....	30
3.1.2 ROAE (%) - ORTALAMA ÖZKAYNAK KARLILIK ORANI	31
3.1.3 NIM (%) - NET FAİZ MARJİ.....	31
3.2 BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER.....	32
3.2.1 BANKAYA ÖZEL BELİRLEYİCİLER:.....	32
3.2.1.1 SERMAYE YETERLİLİĞİ	32
3.2.1.2 AKTİF KALİTESİ	34
3.2.1.3 YÖNETİM KALİTESİ	36
3.2.1.4 LİKİDİTE	39
3.2.1.5 BANKA BÜYÜKLÜĞÜ.....	43
3.2.2 MAKROEKONOMİK BELİRLEYİCİLER:	46
3.2.2.1 LİSTELENEN YERLİ ŞİRKETLERİN PİYASA DEĞERİ	46

3.2.2.2 ÖZEL SEKTÖRE KULLANDIRILAN YURTİÇİ KREDİLER.....	47
3.2.2.3 DEVLET HARCAMALARI.....	47
3.2.2.4 PARA ARZI, DOLAŞIMDAKİ PARA.....	48
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	51
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	51
4.1 ÇALIŞMANIN KISITLARI.....	51
4.2 VERİ TOPLAMA.....	51
4.3 METODOLOJİ VE EKONOMETRİ ÖZELLİKLER	52
4.3.1 STATİK MODEL (HAVUZLANMIŞ SIRADAN EN KÜÇÜK KARELER VE SABİT ETKİLER).....	53
4.3.2 DİNAMİK GMM VE ONUN RASYONALİTESİ.....	53
4.3.3 SİSTEM VE FARK GMM.....	57
4.4 TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER.....	58
4.5 KORELASYON MATRİSİ	59
4.6 STATİK MODELLERİN SONUÇLARI.....	64
4.7 DİNAMİK MODELLERİN SONUÇLARI.....	67
4.8 BULGULAR.....	70
4.8.1 GECİKMELİ KARLILIK DEĞİŞKENİ	70
4.8.2 YÖNETİM VERİMLİLİĞİ.....	70
4.8.3 SERMAYE YETERLİLİĞİ.....	72
4.8.4 VARLIK KALİTESİ.....	73
4.8.5 LİSTELENEN YERLİ ŞİRKETLERİN TOPLAM PİYASA DEĞERİ	73
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA.....	78

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. 1: İslami finans endüstrisinin gelişiminin gelişimi için zaman çizgisi	13
Tablo 1. 2: Türkiye’de Faizsiz finansın gelişimi	15
Tablo 3. 1: Analizde Kullanılan Değişkenler	49
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Tablo 4. 1: Tanımlayıcı İstatistikler.....	58
Tablo 4. 2: ROAA ile Korelasyon Matrisi.....	61
Tablo 4. 3: ROAE ile Korelasyon Matrisi.....	62
Tablo 4. 4: NIM ile korelasyon matrisi	63
Tablo 4. 5: ROAA ve değişkenler, FE ve POLS	64
Tablo 4. 6: ROAE ve değişkenler, FE ve POLS	65
Tablo 4. 7: NIM ve değişkenler, FE ve POLS.....	66
Tablo 4. 8: GMM, ROAA, ROAE ve NIM	67
Tablo 4. 9: GMM, ROAA, ROAE ve NIM, katılım ve geleneksel bankalar için ayrı.....	68

KISALTMALAR LİSTESİ

A Aktif kalitesi
C sermaye yeterliliği
L likidite
M yönetim verimliliği
Z banka büyüklüğü
ABD
AR1 birinci mertebeden korelasyon
AR2 ikinci mertebeden korelasyon
BNK Bankalar Tarafından Özel Sektöre Yurtiçi Kredi
CAGR (yıllık bileşik büyüme oranı)
DEA Veri zarflama analizi
DESİYAB Devlet Sanayi ve İşçi yatırım Bankası
FE sabit etkiler
GCC Körfez Arap Ülkelerindeki
GDA Güneydoğu Avrupa
GLS Genelleştirilmiş En Küçük Kareler
GMM Genelleştirilmiş Momentler Modeli
GOV Genel Hükümet Harcaması
GSYİH gayri safi yurtiçi hasıla
GVA Bankacılık ve sigortacılık sektörünün brüt katma değeri
IDB
IFSB İslami Finansal Hizmetler Kurulu
KİK Körfez İşbirliği Konseyi
KZOB kar-zar Ortaklığı Bonosu
LCR Likidite Karşılama Oranı
MS0 dolaşımdaki para birimi
NIM Net faiz marjı
NPL tahsili gecikmiş kredi
ODKA Orta Doğu ve Kuzey Afrika
OLS sıradan en küçük kareler
PLS kar-zarar paylaşımı
POLS Havuzlanmış sıradan en küçük kareler
ROA Aktif Karlık Oranı

ROAA Ortalama Aktif Karlılık Oranları

ROAE Ortalama Özkaynak Karlık Oranı

ROE Özkaynak Karlık Oranı

STK Listelenen Yerli Şirketlerin Piyasa Değeri

TMSF Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

UBS İsviçre Birliği Bankası

UBS İsviçre Birliği Bankası

GİRİŞ

Faizsiz bankacılık faizsiz finansın en önemli sektörlerinden biridir. Faizsiz bankacılığı analiz etmenin yollarından biri, geleneksel bankacılık ile karşılaştırma yapmaktır. Katılım bankacılığını Türkiye'de geleneksel bankacılık ile karşılaştırmak için, bankaların performansının niceliksel ölçümlerini belirlemek önemlidir. Bankaların performansının yaygın ölçütleri, ROAA (Ortalama Aktif Karlılık Oranları), ROAE (Ortalama Özkaynak Karlık Oranı) ve NIM (Net faiz marjı) karlılığının belirleyicileridir. Bu çalışmada, Türkiye'de katılım ve geleneksel bankalarda karlılığın önemli belirleyicilerini bulmak amacıyla karlılık belirleyicileri ile bankaya özgü ve makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Türkiye bankacılık sektörü, ekonominin hızla büyüyen segmentlerinden biridir. Hem katılım bankaları hem de geleneksel bankalar Türkiye bankacılık sektöründe bulunmaktadır. Bankacılık ve sigortacılık sektörünün brüt katma değeri (GVA), 2015-2019 döneminde yaklaşık %18,7'lik bir CAGR (yıllık bileşik büyüme oranı) ile ekonominin bu dönemde genişlediği %16,3'ün üzerinde büyümüştür. Bankalar, ülkenin finansal sisteminin varlıklarının üçte ikisini oluşturmaktadır ve 2019 yılında Türkiye'nin GSYİH'ındaki payları %105 olarak gerçekleşmiştir (Türkiye Bankacılık Sektörü Raporu 2020/2021). Bankaların verimli çalışması, bankacılık sektörünün ve bunların birlikte ekonominin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Türk bankacılık sektörünün incelenmesi, cari durumun anlaşılmasını ve gelecekte daha iyi hale gelmesini sağlayacaktır.

Çalışmanın ana hedefi Türkiye'deki katılım ve geleneksel bankaların karı (ROAA, ROAE ve NİM tarafından belirlenen) ve bankaya özel değişkenler, (C) sermaye yeterliliği, (A) Aktif kalitesi, (M) yönetim verimliliği, (L) likidite, (Z) banka büyüklüğü ve diğer makroekonomik değişkenler

eri arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Spesifik hedefler şunlardır: (i) hangi iç ve dış faktörlerin Türk katılım bankaları ve geleneksel bankaların karlılığını önemli ölçüde etkilediğini incelemek, (ii) karlılık belirleyicilerinin 2010-2018 yılları arasında Türk katılım ve geleneksel bankaların karlılığını ne kadar farklı etkilediğini anlamak. Güncel literatürü genişletmek ve bu tezin amacını karşılamak için araştırmada şu sorular tanımlanmıştır: Hangi bankaya özgü ve makroekonomik belirleyiciler Türk bankalarının karlılığını önemli ölçüde etkilemektedir? Bankalara özgü ve makroekonomik belirleyiciler, katılım ve geleneksel bankaların Türkiye'deki karlılığını ne kadar farklı şekilde etkilemektedir?

Bu tez çalışmasında banka karlılığı belirleyicilerini araştırmak için nicel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma, bankaya özgü ve makroekonomik belirleyicilerin karlılığa etkisini bulmak için gelişmiş analiz yöntemlerinden biri olan dinamik Genelleştirilmiş Momentler Modeli (GMM), özellikle sistem GMM kullanmaktadır.

Araştırma çalışmasını yürütmek için 2010-2018 yılları arasında Türkiye'deki 30 bankanın verileri (5 katılım Bankanın ve 25 geleneksel bankanın verileri) kullanılmıştır. Türk bankalarının finansal tabloları ve GSYİH büyüme oranı, enflasyon, para arzı vb. makroekonomik verileri Türkiye bankacılık sektörü ile ilgili Fitch Solutions tarafından yapılan raporundan toplanmıştır.

Bulgular, Türkiye'deki katılım ve geleneksel bankalara odaklanarak, Türkiye'deki bankaların karlılığını etkileyen faktörler hakkındaki literatür eksikliğine bir katkı olacaktır. GMM kullanarak İslami bankaları analiz eden sınırlı sayıda çalışma vardır. Genel olarak, Türk bankaları hakkında yapılan çalışmalarda statik panel yaklaşımları daha çok kullanılmıştır. GMM yöntemi ile faizsiz bankalar hakkında çok az araştırma yapılmış ve dinamik panel yaklaşımları kullanılarak Türk bankaları hakkında hiçbir makale yazılmamıştır. Bu çalışma, Türk katılım ve geleneksel bankalarının karlılık belirleyicilerini GMM yöntemi ile incelemek için ilk girişimde bulunmaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, faizsiz bankacılığın gelişiminin tarihsel arka planı incelenmiştir, ardından bankacılık sektörüne ve özellikle Türkiye'de katılım bankacılığı genel olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde, konuya ilişkin literatür incelenmiştir. nc bölümde, bu araştırmada kullanılan tüm belirleyicilerin kavramlaştırılması sağlanmıştır. Dördüncü bölümde araştırmanın metodolojisi ve araştırma sonuçları yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ FİNANS VE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu bölümde İslam ekonomisi ve finans tarihi ele alınmaktadır. İlk olarak, eski medeniyetlerden başlayarak finansın kısa tarihi ardından da İslam ekonomisi ve faizsiz finansın gelişimi üzerinde durulacaktır.

Bunlara ek olarak Türkiye'deki katılım bankalarının, ortaya çıkışı ve gelişimi ele alınacaktır. Ayrıca, faizsiz finansın ekonomilerde uygulanmasındaki bazı zorlukların ve mevcut duruma yönelik eleştirilerin üzerinde durulacaktır.

1.1 FİNANSIN KISA TARİHİ

Bu bölüm, eski medeniyetlerin ekonomik uygulamalarının yanı sıra Ortaçağ ve modern finans tarihini özetlemektedir.

Schoon'a göre bankalar tarihsel olarak toplumların ekonomisinde önemli bir rol oynamıştır, çünkü bankalar yatırımcı fonlarını harekete geçirir ve bunları ticaret ve ticari yatırım için kullanır. Bankaların tarihi çeşitlidir ve oldukça kapsamlıdır, ancak her şey hazinelerin korunması ile başlamıştır ve bu uzun zamandır dini tapınaklara atfedilen bir işti. Mevduatlar çoğunlukla tahıl, hayvancılık ve tarım aletleriydi ve ancak daha sonra altın gibi değerli metaller haline geldi (Schoon, 2008).

Değerli eşyalarınızı tapınaklarda tutmanın üç ana nedeni vardı:

- Ziyaretçilerin sürekli gelip, gitmesi; bu, herhangi bir hırsızın fark edilmeden işini yapmasını zorlaştırdı.
- Binaların gücü; tapınaklar iyi inşa edilmişti ve onlara ulaşmak zordu.
- İbadet yerleri olmaları; tapınakların kutsal yerler olduğu gerçeği, potansiyel hırsızlara karşı ek koruma sağladığı düşünülüyordu.

Chachi'ye göre, tapınaklar banka görevi görürdü, çünkü insanlar dini tapınaklarına ve rahiplerine diğerlerinden daha fazla inanıyorlardı. Bu tür tapınakların kutsanmasının yüceliği ve mevduat hesabını doğru ve eksiksiz hale getireceklerine olan inancıyla insanlar, başka herhangi bir yerden daha güvenli olduklarına inanıyorlardı (Chachi, 2005).

Bankacılık işlemleri hemen hemen tüm eski medeniyetler tarafından, 12.yüzyıl Avrupa'sından çok önce, özellikle İtalya tarafından uygulanmıştır. Örneğin, Mezopotamya, Hindistan, Pers, Çin, Yunanistan, Roma ve Mısır'da örnekleri görülebilir (Chachi, 2005).

Orta Çağ'da, Hristiyan dünyasında, Schoon kilisenin insanlar arasındaki ekonomik işlemlerdeki rolünü vurgulamaktadır. Kilise, önemli bir servete sahip tek varlıktı ve 13.yüzyıla kadar orta Çağ'da önemli bir borç verendi. Bununla birlikte, bireysel ve devlet tüketimini finanse etmek için para ödünç veren tüccarlardı, çünkü ticaret bu dereceye kadar geliştikçe, böylece birikmiş sermayeyi kullanmak mümkün oldu. İlk başta, tüccarlar kendi paralarını ödünç verirdi, ancak kademeli olarak kendilerine yatırılan fonları ödünç vermeye başladılar (Schoon, 2008).

Avrupa'nın çoğunda tefeciliğe karşı Hristiyan yasağı olmasına rağmen, 1217'de Valensiya'da ve 1403'te Floransa'da faiz ücretleri yasallaştırıldı. Floransa'daki faiz yasallaştırma, modern bankacılık sektörünün büyümesine önemli bir katkıda bulundu, çünkü birçok Avrupa ülkesinde o zamanda aktif olan Floransa bankacıları faize dayalı krediler ve mevduatlar sunmaya başladı (Schoon, 2008).

16. yüzyılda, İngiltere'de, Londra birincil ticaret merkeziydi ve finansal işlemlerin çoğu şehirdeki kahvehanelerde yapılıyordu. Bununla birlikte, Amsterdam, 17.yüzyılın başında, önemli bir ticaret merkezi haline gelmeye başladı ve daha sonra 18. yüzyılın sonunda / 19. yüzyılın başında Sanayi devrimine kadar dünyanın finans merkezi haline gelmişti. Buna ek olarak, kaydedilen ilk büyük ekonomik buhranın - Lale çılgınlığının (Tulip Mania) merkeziydi (Schoon, 2008).

Birçok batılı bilim adamı, özellikle modern finansal sistemin ve bankacılığın kökeninin İtalya'dan geldiğini iddia etse de, Chachi Müslüman medeniyetinin kendine özgü finansal operasyonları olduğunu ve aslında bankacılık ve ticaretin Avrupalılar tarafından Müslüman tüccarlardan öğrenildiğini savunmaktadır (Chachi, 2005). İspanya İslam İmparatorluğu'na dahil edildiğinden, İtalya ticaret yolunda stratejik bir yer iken ve Müslüman tüccarlarla sık sık temas kurduğundan, her ikisi de karanlık çağlarda sıkışmış olan geri kalan Avrupa için yeni ticari ve finansal operasyonlar ve sözleşmeler getirmede önemli bir rol oynamıştır. Dahası, Sicilya ve Venedik gibi İtalyan şehirleri de bir süredir İslam İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Buna ek olarak, İtalya'nın tüccarları, çoğu Müslüman, bazıları Yahudi veya Hristiyan olan Akdeniz'in diğer tarafındaki meslektaşlarından sofistike iş yöntemlerini kullanma konusunda ilk eğitimlerini almışlar (Lieber, 1968).

Sanayi Devrimi sayesinde Amerika ve İngiltere küresel finansal önemli birer güç haline geldi, böylece Londra ve New York o zamanın finans merkezleri oldu. Yavaş yavaş, Tokyo, Hong Kong ve Singapur da finans dünyasında önemli oyuncular haline gelmeye başladı. Ortadoğu'da 1982'ye kadar Lübnan birincil finans merkezi iken, günümüzde Bahreyn ve Dubai küresel merkezler oldu (Schoon, 2008).

1.2 BANKASIZ BANKACILAR

Bu bölüm, modern İslam öncesi ve İslam İmparatorluğu'ndaki ekonomik uygulamalara değinmektedir. Abraham Udovitch, makalesinde, modern öncesi İslam dünyasının finansal durumunu bankasız bankacılar olarak nitelendirmiştir (Udovitch, 1979).

Nagaoka'ya göre, modern İslam öncesi dönemde tüccarların İslam hukuku tarafından onaylanan belirli ticaret araçlarını kullandıkları da yaygın olarak bilinmektedir. Shelomo Dov Goitein, örneğin, Genizah kağıtlarını analiz eder ve Kahire tüccarlarının on birinci ve on ikinci yüzyıllarda faiz tabanlı sistem yerine finansal ticaret için Mudaraba ve Musharakah sisteminin şemasını kullandıklarını gösterir (Goitein & Sanders, 1967; Nagaoka, 2010).

Nelly Hanna ayrıca Kahire'nin zengin tüccarlarının 16.ve 18. yüzyıllarda işletmelerini finanse etmek için Musharaka ve Salam'ı kullandıklarını belirtmiştir (Hanna, 1998; Nagaoka, 2010).

De Roover'ın "bankaların olmadığı yerde bankacılık olamaz" ifadesine karşı çıkan Udovitch, Bu ifadenin Ortaçağ İslam medeniyeti için geçerli olamayacağını savunmaktadır (De Roover, 1954). Udovitch'e göre Modern öncesi İslam dünyasının mali durumu "bankalar olmadan bankacılar" olarak adlandırılabilir (Nagaoka, 2010; Udovitch, 1979). Al-Qalqashandi, Pellat and Schacht, al-Kubaisi, al-Sa'di, Fischel, al-Hamdani ve Chapra ve Ahmed'in çalışmaları İslam dünyasında gerçekten sarraffeen veya sayarifah veya jahabidhah denilen bankacılar ve dawawin el-jahabidhah denilen bankalar olduğunu göstermektedir (Ahmed & Chapra, 2002; Al-Hamdani, 2000; Al-Kubaisi, 1979; Al-Qalqashandi, 1913; Al-Sa'di, 1985; Fischel, 1992; Pellat & Schacht 1965).

Watt'a göre, Mekke şehri İslam öncesi zamandan beri uluslararası bir ticaret merkezi olmuştu (Watt, 1953). Crone'a göre, Mekke halkı 'uluslararası boyutlarda bir ticari imparatorluk ' kurmuşlardı (Crone, 1987; Islahi, 2018) Mekke Halkı ticari amaçlar için finansmana ihtiyaç duyuyorlarmış çünkü ticaret onların ana faaliyetleriymiş. Fazla para, çeşitli iş adamları ve bayiler tarafından kar ve risk paylaşımı ilkelerine dayanarak kullanılmıştır. Peygamber (sas) bile kendisi bir tüccardı ve mal satmak için diğer şehirlere karavan seyahatlerine katılmıştır (Islahi, 2018).

Buna ek olarak, İslam öncesi dönemde, Abbas b. Abd al-Muttalib, Khaled B. al-Walid, Osman B. Affan gibi Peygamberin bazı varlıklı ortaklarının Mekke ve Taif halkı ile iş ilişkileri vardı (al-Jawzī, 1964; Islahi, 2018) , ve bu ticari ilişkilerde faiz uygulanmaktaydı. Bununla birlikte, İslam'ı kabul ettikten sonra bu tür uygulamaları terk etmişlerdi, çünkü krediler İslami sistemde faizsiz olmalıdır.

İkbal ve Molyneux'a göre, Müslümanlar İslam tarihinin çok erken bir noktasından üretim faaliyetlerini ve tüketici taleplerini finanse etmek için kaynakları harekete geçiren bir sistem yaratmışlardır. İslam kültürünün yükselişinde ve yüzyıllar boyunca sistem çok iyi çalışmıştır. Bununla birlikte, dünyanın ekonomik merkezi

çağlar boyunca batıya kaydığından, batı finans kurumları (özellikle bankalar) finans dünyasına hakim olmaya başlarken, İslam mirası faaliyet göstermeyen bir aşamaya girmiştir. Buna ek olarak, son yıllarda, Müslümanların faizden kaçınma arzusundan dolayı, eski İslami bankacılık sisteminin modern bir versiyonunun oluşturulmasına olan ilginin önemli bir canlanması olmuştur (İqbal & Molyneux, 2016).

1.3 İSLAM İKTİSADI DÜŞÜNCESİ VE UYGULAMASI

Bu bölüm kısaca İslam'ı ve ekonomik ilkelerini, İslami ekonomik düşüncenin doğuşunu ve daha sonraki pratik uygulamalarını incelemektedir.

El Ashker ve Wilson'a göre, İslam ekonomisinin ne olduğunu anlamak için önce İslam'ın özünü araştırmak esastır (El-Ashker & Wilson, 2006). Yani Wilson İslam'ı şu şekilde tasvir ediyor (Wilson, 1950):

"7.yüzyılda Arap (Müslüman) halkının ani patlaması tarihte eşsiz bir şeydir. Üç nesil boyunca, bazıları yerleşik, bazıları göçebe, ticaret ve geçimlik tarım ile yaşayan dağınık kabilelerden oluşan toplum, kendisini Afganistan'dan İspanya'ya kadar tüm Güney Akdeniz ve yakın Doğu'ya hakim olan zengin ve güçlü bir imparatorluğa dönüştürmüştür... Farklı inanç ve dillere sahip halkları ortak bir dine, ortak bir dile ve ortak kurumlara dayanan birleşik bir topluma birleştirmeyi başardılar".

İslam, insan uygarlığı tarihinde güçlü bir kaynaktır. Tek bir tanrıya - Allaha ve Peygamber Muhammed'in (sav) mesajına olan inanç sıradan insanları harekete geçirmiştir, onları ortak bir amaç için birleştirmiştir ve onlara yaşamın zorluklarına ve düşmanlarına karşı yaşamak ve savaşmak için bir sebep vermiştir. İslami normlar ve kurallar kümesi çok kapsamlıdır ve insan yaşamının tüm yönleriyle ilgili kararlar verir. Tüm iktidar Kur'an ve Peygamber (sav) Sünnetine dayalı inşa edilmiştir. İslam ekonomik düşüncesi de köklerini İslam'ın temel kaynaklarından alır bunlar; Kur'an ve Sünnettir.

Kuran'ın ana kaynak olduğu ve onun sahihliği hakkında sorular olmadığı oldukça açıksa da, hadisler ile ilgili sorular vardır, çünkü bazı hadisler uydurulmuş

olabilir. Ortaçağ hukukçu Ebu Yusuf'a göre, sünnetin hadislerden gerçekliğini kanıtlamanın yolu, hadislerin aşağıdaki gibi olması gerektiğidir (Ahmad & Ansari, 1979; El-Ashker & Wilson, 2006) :

- Kuran ile mutabık olması,
- sahihliği hakkında şüphe olasılığını dışlayacak şekilde alınması
- çok yaygın ve genellikle toplum tarafından kabul edilmiş olması,
- bilim adamları ve jüriler tarafından iletilen ve/veya bilinen ve kabul edilen olması,
- dürüstlükleri ve güvenleri ile tanınan insanlar tarafından iletilmesi,
- İslami öğretilerin genel ruhu ile uyum içinde olması ve
- Peygamberin normatif davranışının temsilcisi olması

İslam, insan hayatının tüm yönlerine rehberlik ettiğinden, ekonomi de dahil olmak üzere çeşitli konularda çok sayıda skolastik yazı mevcuttur. Örneğin, aşağıdakiler İslam ekonomisi üzerine ilk özel kitaplar arasındadır (El-Ashker & Wilson, 2006):

- Abù-Yûsuf (113-182 HS, 731-798 MS) Kitâb el-Kharâj, el-Kharâj'da risale
- Al-Shaibânî(132-189 HS, 750-804 MS): Makro Ekonomiden Mikro Ekonomiye: Kitâb al-Iktisâb, Kazanç Kitabı
- Abù-Ubaid (224 HS., 838 MS) Kitâb el-Amwâl, servet Kitabı
- Abdullah El-Harith bin Esad el-Muhasibî, (243 HS, 857 MS) Kitâb Risalat el-Iktisâb wa al Wara", Kazanç ve Çilecilik üzerine risale

İslam'ın ekonomik meselelerle ilgili en ünlü ve önemli kararı faiz oranının (ribanın) yasaklanmasıdır. Buna ek olarak, belirsizlik, kumar, spekülasyon ve sosyal adaletsizlik yasağı vardır. Böylece, tarih boyunca, 7.yüzyıldan başlayarak, İslam'ın başlangıcından, Müslümanlar ticari işlemlerinde hem mikro hem de bireysel ve makro veya devlet düzeylerinde faiz oranından kaçınmaktadırlar.

Islahi'ye göre, İslam döneminin başlarında Müslümanlar, topraklarındaki gayrimüslimler arasında bile faiz uygulamalarını yasaklıyorlarmış. Bununla birlikte,

kademeli olarak, sonraki yüzyıllarda, bu sınırlama gevşetilmiş. Örneğin, Yahudiler ve Ermeniler, Orta Doğu'daki Müslüman ülkelerde faiz oranını içeren bankacılık faaliyetlerinde aktifmiş (Islahi, 2018; Kurat, 1976). Buna ek olarak, 17.yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da 20 yıldan fazla zaman geçiren Dudley North (1641-1691), Türk makamlarına genellikle yüzde 20 ila 30 arasında değişen faiz oranlarında para sağlayan bir kredi şirketi kurmuştur (Islahi, 2018; Letwin, 2013).

Ayrıca, Mısır'daki yerli bankacılık ve finans çoğunlukla Yahudi azınlığın elindeymiş. Şehirleri -āārrat al-Yahūd-Kahire'deki aşırı faizli kredileri ve sömürüsü ile ünlüydü (Mubarak, 1882). Müslüman hükümdarlar tarafından kontrol edilen Ortaçağ Hindistan'da, faizli krediler öncelikle Hindular tarafından gerçekleştirildi (Islahi, 2018; Spengler, 1971).

Bu bölüm, İslam dininden türetilen ekonomik ilkelerin yanı sıra İslami ekonomik düşüncenin doğuşu ve Müslümanlar tarafından müteakip uygulamalarını kısaca ele almıştır.

1.4 İSLAMİ FİNANSIN TİCARİ PRATİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Nagaoka'ya göre, İslam ekonomisinin oluşumu, modern çağda İslam dünyasının batılı nüfuza bir tepkisidir (Nagaoka, 2012). On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren, birçok batı ülkesi ticari faaliyetlerini desteklemek için kendi bankalarını kurmuşlardır. Örneğin, İngiliz İmparatorluğu, Osmanlı hanedanının topraklarında İmparatorluk Osmanlı Bankası'nı (1856) ve Kaçar hanedanının topraklarında Pers İmparatorluk Bankası'nı (1889) kurulmuştur.

Müslüman düşünürler için faiz ödeyen bu tür batı bankalarının yaratılması ciddi bir endişe kaynağıydı. İslam dini, İslam'ın yedinci yüzyılda doğmasından bu yana riba da dahil olmak üzere işlemleri yasaklamıştır. Riba fikri tipik olarak İslam hukukunda bir tür eşitsizlik anlamına gelir ve modern bağlamda bir tür bankacılık faizli olarak nitelendirilir. Müslüman düşünürler, riba'nın bu katılımı ile batı bankacılık operasyonlarına olan ilginin rolü arasındaki bağlantıya odaklanmış ve riba bileşeni nedeniyle faiz işlemlerinin yasaklanmasını sorgulamışlar.

Suudi Arabistan'ın Mekke kentinde 21-26 Şubat 1976 tarihleri arasında "Uluslararası İslam ekonomisi Konferansı" adlı büyük bir konferans düzenlenmiştir. Toplantıya ekonomistler, Müslüman avukatlar, bankacılar ve gazeteciler de dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanından 180 kişi katılmıştır. Ahmad'a göre, "bu konferansın İslam ekonomisinin bağımsız bir akademik disiplin haline gelmesi anlamında İslam ekonomisi tarihinde bir dönüm noktası olduğu söylenebilir." (Ahmad, 1980).

1.5 DİSİPLİN OLARAK İSLAM EKONOMİSİ

Sanayinin gelişmesiyle birlikte, İslam ekonomisinin ayrı bir akademik disiplin olarak gelişmesi gerçekleşmiştir. İslami finansın üniversitelerde bir bölüm olarak kurulmasından bu yana önemli bir adımdır.

El Ashker ve Wilson'a göre, İslam ekonomisinin akademik bir disiplin olarak gelişimi çeşitli faktörlerden kaynaklanıyordu (El-Ashker & Wilson, 2006):

- (a) İslam ekonomisini teşvik etmek için kendi dini gayretleriyle ya da dini davayı teşvik etmenin bir aracı olarak ekonomiye İslami yaklaşımla yönlendirilen yazarların kişisel motivasyonu,
- (b) misyonları çerçevesinde İslam'ı tanıtan akademik ve akademik olmayan kurum ve kuruluşlara sponsorluk yapmak,
- (c) dini toplumlar,
- (d) Müslüman öğrenci dernekleri ve
- (e) özel yayınevleri.

Bu nedenle, rıba tabanlı toplumlara karşı uyumlu ekonomik işlemlere katkıda bulunma dürtüsüyle hareket eden Müslümanlar, kavramsal ve teorik temellerin yanı sıra modern dünyadaki İslami finans ilkelerinin pratik uygulaması üzerine çok fazla çalışma yapmışlardır. Buna ek olarak, bu dünya çapında farklı hareketlerle İslam'ın canlanmasına paralel olarak olmuştur. İkincisi, birçok üniversite, araştırma merkezlerinin kurulması ve bilimsel konferansların düzenlenmesi, ümmetin en parlak zihinlerinin İslam ekonomisi ve finansının araştırılması ve geliştirilmesine böylece alanın gelişimine katkıda bulunmuştur.

Örneğin, Kahire El-Ezher Üniversitesi, diğer birçok derslerin yanı sıra İslam ekonomisine odaklanan bir İslami araştırma Akademisi kurmuştu. Ayrıca, Arap Araştırmaları Yüksek Enstitüsü ve Dünya Müslüman birliği de bu alanın gelişimine katkıda bulunan kuruluşlar arasındadır. 1976'da İslam ekonomisi üzerine ilk Uluslararası Konferans yapılmış ve İslam ekonomisi araştırması üzerinde olumlu etkisi olmuştur.

Üçüncüsü, dini toplumlar dinin doğru uygulanmasına ve İslam hakkındaki bilginin geliştirilmesine vurgu yapmışlardı. Sonuç olarak, çok sayıda insan ekonomik işlemleri yöneten ilkeleri tanımaya başlamış.

Dördüncü olarak, öğrenci dernekleri de rol oynamıştır. Örneğin, ilginç bir şekilde, Kahire Üniversitesi Mühendislik Fakültesi öğrencileri Müslüman Birliği Kültür ve Dini Komitesi, "İslam'da mal ve mülkiyet" (1972) adlı bir çalışma yayınlamış ve bu konu müfredatın ötesinde olduğu için yüksek motivasyonun bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Diğer bazı dernekler arasında ABD ve Kanada Müslüman Öğrenciler Derneği ve İslam Araştırmaları Derneği, Ticaret Fakültesi, Fouad Üniversitesi (1952 devriminden sonra değiştirilmeden önce Kahire Üniversitesi'nin eski adı) bulunmaktadır.

Son olarak, yazarlar, yayınevlerinin tüm akademik çalışmaları kitlelere yaymak ve dağıtmak için de gerekli olduğunu belirtmektedir.

1.6 MODERN İSLAMİ FİNANS ENDÜSTRİSİ

İkbal ve Molyneux, 1940'lardan 2000'lerin başına kadar İslami finans endüstrisinin gelişimini zaman çizelgesi ile sunmaktadır (İkbal & Molyneux, 2016). Faiz eleştirisinin 1940'larda ortaya çıktığını, böylece Müslümanların ekonomik konularda faizsiz finans ilkelerinden sapmaların farkına varmaya başladığını öne sürmektedirler.

Tablo 1. 1: İslami finans endüstrisinin gelişiminin gelişimi için zaman çizgisi	
1940	İslami açıdan faiz eleştirisi
1950-60	•Müslüman ekonomistler faizsiz bankacılık olanakları için fikirler sunuyor •Faizsiz finansın banka dışı uygulamaları başlıyor
1960-70	•Faizsiz bankacılığın kar paylaşım modellerinin tanımlanması •Banka benzeri kurumların faaliyetleri başlıyor (Mısır'da Mıt Ghamr deneyimi) •İslami finansın ticarete dayalı hizmetlerinin geliştirilmesi
1970-80	•İlk İslami ticaret Bankası (Dubai İslam bankası) kuruluşu •Cidde'de kurulan ilk İslami uluslararası çok taraflı kalkınma finans kurumu (IDB) •Pakistanın, tüm finansal sistemi İslamlaştırma kararlılığını ilan etmesi • Yeni İslami finans modları geliştirilmesi
1980-1990	•İslami bankacılık sektörü çok hızlı bir büyümeye tanık oluyor; 100 milyar USD sınırını geçmiş •İki ülke daha (İran ve Sudan) tüm finansal sistemleri İslamlaştırma niyetini ilan ediyor •İslami yatırım fonları kullanılmaya başlanıyor •Büyük uluslararası bankalar da dahil olmak üzere geleneksel bankalar İslami ürünleri tanıtıyor / İslami pencereler açılıyor •İslami finansın yeni hizmetlerinin geliştirilmesi devam ediyor •Dünyanın dört bir yanındaki akademik kurumlar İslami finans öğretimine başlıyor •Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası dahil oluyor
1990–00	•İslami yatırım fonları olağanüstü bir büyüme gösteriyor •Dow Jones İslami endeksleri açıklıyor

	•Mevcut İslami bankalar büyüyor ve yenileri kuruluyor •Varlığa dayalı İslami finansal ürünler geliştiriliyor •İslami ikincil piyasalar başlıyor •Çeşitli destek kurumları kuruluyor •İslami bankalar için muhasebe standartları başlıyor
2000-	•İslami finans mimarisinin gelişimi devam ediyor •Muhasebe, düzenleme ve kontrol alanlarında düzenleyici kurumların güç artışı •İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) kuruluyor •İlk İslami derecelendirme kuruluşu kuruluyor •İslami hizmetlerin kamu sektörü kaynak seferberliği ivme kazanıyor

1.7 TÜRKİYE'DE FAİZSİZ BANKACILIĞIN EVRİMİ: KATILIM BANKALARI

Türkiye'de erken faizsiz finansman 1960'lı yıllara kadar küçük girişimler şeklinde geçmişe dayanmaktadır (Asutay, 2013). Bunun ardından 1975 yılında Devlet Sanayi ve İşçi yatırım Bankası (DESİYAB) kurulmuş. DESİYAB faizsiz bir banka değil, kar / zarar paylaşımına dayalı bir kurumdu (Canbaz, 2016). Polat'a göre, devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, Türk gurbetçilerin birikimlerini yatırıma dönüştürmek için kurulmuş, ancak enstitü uzun sürmemiş ve 1978'de faizli bir banka haline gelmiş. Daha sonra 1980'li yıllarda kar-zar Ortaklığı Bonosu (KZOB) yayınlamıştır. Asutay'a göre, tüm bu kısa vadeli finansman araçları temel olarak İslami finans ilkeleri lehine bilinçli seçimler yapılmadan altyapı gelişimini teşvik etmek için uygulanmıştır (Asutay, 2013).

Türkiye'nin faizsiz bankalarla karşılaştırılabilir ilk kurumları 1985 yılında kurulan Özel Finans Kurumu olmuştur (Özsoy, 2012). Özel Finans Kurumu'nu Türkiye'de faaliyet gösteren geleneksel bankalardan ayırmak için 'banka' teriminden kaçınılmıştır.

Özel Finans Kurumu bankaların yasal çerçevesine tabi tutulmamış ve Bakanlar Kurulu Kararı direktifleri altında faaliyet göstermiştir. 1983 yılında

Türkiye’de katılım bankacılığı için yasal zemin oluşturulmuştur, 1985 yılında Özel Finans Kurumların hukuki statüsü tamamlanmış. Albaraka-Türk, 1985 yılında hükümetin uygun yasaları çıkarmasıyla kurulan ilk özel Finans Kurumu olmuş ve ertesi yıl Faysal Finans kurulmuş, her ikisi de Arap Körfezi yatırımcıları tarafından kontrol edilmiştir.

Warde'ye göre, Özel Finans Kurumların kurulmasından sonra 50 milyar ABD doları piyasaya girmiş, ülkenin ekonomik yeniden yapılandırılması kapsamında yabancı yatırımlar ve uzun vadeli sermaye girişleri yoluyla Arap sermayesini Türkiye'ye çekmiştir (Warde, 2000).

Daha sonra 1991 yılında Anadolu Finans, 1995 yılında İhlas Finans ve 1996 yılında Asya Finans olmak üzere Türkiye finansmanı ve mülkiyeti ile Özel Finans Kurumları kurulmuş.

Türk bankacılık sektörünün güvence düzeni ve düzenlemesi açısından ikiliği 2005 yılına kadar bir ölçüde devam etmiştir. Özel Finans Kurumlarının bankacılık niteliğinin kabul edilmesi nedeniyle, 1 Kasım 2005 tarihli yeni Bankacılık Yasası, Türkiye’de faizsiz bankacılık tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Özel Finans Kurumlar, katılım bankaları olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak, kar ve zarara katılımı temsil etmek üzere Katılım Bankacılığı adı seçilmiştir (Hazıroğlu & Özcan, 2000).

Aslan ve Özdemir Türkiye’de faizsiz finansın gelişimini tablo şeklinde özetlemiştir (Aslan & Özdemir, 2015).

Tablo 1. 2: Türkiye’de Faizsiz finansın gelişimi	
Yıl	Olay
1983	‘Özel Finans Kurumu’ hakkında yasa kabul edilmiş
1985	İlk ‘Özel Finans Kurumu’ kurulmuş
2005	‘Özel Finans Kurumlar’ katılım bankaları olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

2009	İlk tekafül şirketi kurulmuş.
2010	İlk sukuk yayınlanmış.
2010	Kira Sertifikası (Sukuk) Tebliği yayımlanmış.
2011	İlk İslami Endeks (katılım Endeksi) piyasaya sunulmuş.
2011	İlk faizsiz bireysel emeklilik şirketi kurulmuş.
2012	İlk egemen sukuk Hazine tarafından yayımlanmış.

Aslan ve ve Özdemir'e göre, ilk olarak 2009 yılında tekafül şirketi Nova kurulmuş, daha sonra ilk sukuk'u Kuveyt Türk PB çıkarmış, daha sonra Kira Sertifikası (Sukuk) Tebliği 2010 yılında yayınlanmıştır. Asutay'ın açıkladığı gibi, Türk katılım bankalarının finansal ürün tekliflerindeki evrimle ilgili olarak, cari hesaplar (wadiah), kar paylaşımı yatırım hesapları ve murabaha ve mudaraba'nın yanı sıra 2000'li yıllarda, istisna', leasing ve sukuk dahil olmak üzere daha gelişmiş ürünler kullanılmaya başlanmıştır (Aslan & Özdemir, 2015).

Bu çerçevede, 2010 yılında Kuveyt-Türk Katılım Bankası, Cayman Adaları'nda özel amaçlı bir araçla ihraç edilen ve Londra Borsası'nda işlem gören 100 milyon ABD doları tutarındaki ilk Türk sukuk'unu (üç yıllık) ihraç etmiştir. Şubat 2011'de Parlamento, sukuk el-icara için vergi tarafsızlığı önlemlerini uygulayarak bir vergi mevzuatı değişikliğini de kabul etmiştir ve kurumsal sukuk ihracının önü açılmıştır (Parker, 2011).

Tabloda gösterildiği gibi Katılım Endeksi olarak adlandırılan İslami endeks 2011 yılında piyasaya sunulmuştur. KATLM olarak adlandırılan katılım bankalara yönelik yeni Katılım Endeksi, Dow Jones tarafından 2004 yılında kurulan Türk İslam endeksi'ne benzer şekilde 6 Ocak 2011 tarihinde kurumsal bir gelişme olarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsası tarafından başlatılmıştır.

2011 yılında ilk faizsiz bireysel emeklilik şirketi kurulmuş, 2012 yılında hükümet tarafından ilk egemen sukuk yayınlanmış. Ayrıca hükümet, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) finansmanını çekmeyi amaçlayan bir dizi altyapı projesi için egemen sukuk ihracının ilk sinyallerini göstermiştir (Sanli, 2012).

Belge ve Egresi'in yazdıkları raporda, Türkiye'nin Müslüman nüfusunun neredeyse yüzde yüz olmasına rağmen katılım bankacılığının henüz başlangıç aşamasında olmasının şaşırtıcı olduğu vurgulanmıştır. 2014 yılı itibarıyla Türkiye'de ülke genelinde 827 Şubesi (veya yerel olarak bilinen katılım bankaları) bulunan toplam dört faizsiz banka bulunmuştur. Çoğunluğu İstanbul, Ankara ve İzmir gibi popüler illerde olmakla birlikte geri kalan illerde oldukça seyrek olarak bulunduğunu yazmışlar (Egresi & Belge, 2014).

2021 itibarıyla ülke genelinde 1282 Şubesi bulunan toplam 6 katılım banka bulunmaktadır. 230 Şubesi bulunan Albaraka Türk Katılım Bankası, 66 Şubesi bulunan Türkiye Emlak Katılım Bankası, 439 Şubesi bulunan Kuveyt Türk Katılım Bankası, 316 Şubesi bulunan Türkiye Finans Katılım Bankası, 120 Şubesi bulunan Vakıf Katılım Bankası ve 111 Şubesi bulunan Ziraat Katılım Bankası.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKA KARLILIĞININ BELİRLEYİCİLERİ HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Banka karlılığının belirleyicileri, 1970 yıllardan başlanarak analiz edilmiştir. Bu incelemenin kırılma noktası, araştırma yöntemi bakımından banka karlılığının belirleyicileri hakkında yazılmış makaleleri iki kategoriye ayıran Arellano ve Bover'in çalışmasıdır (Arellano & Bover, 1995). Buna göre ilk kategoride, Genelleştirilmiş Momentler Modelinden önceki makalelerde yazarlar ve araştırmacılar, bankanın karlılığı ile diğer değişkenler arasındaki ilişkileri bulmak için daha basit ekonometrik yöntemler kullanmıştır. İkinci kategoridekiler ise GMM yöntemini, bağımlı değişkenlerin gecikmeli (lagged) versiyonunu araçsal değişkenler olarak kullanan grupta yer almaktadır.

2.1 GMM İÇERMEYEN ÇALIŞMALAR

Genelleştirilmiş Momentler Modeli (GMM), OLS'den (sıradan en küçük kareler) daha doğru parametre tahminleri sağlamakta ve endojen (içkaynaklı) problemini çözmek için 1995 yılında Arellano ve Bover tarafından oluşturulmuş ve daha sonra 2000'de Blundell ve Bond tarafından geliştirilmiştir (Arellano & Bover, 1995; Blundell & Bond, 2000). GMM yöntemi bulunmadan önce hazırlanan çalışmalarda, panel veri analizi için OLS yöntemi kullanılmıştır. Bankaların karlılık belirleyicilerini bulmanın en popüler yöntemlerinden biri doğrusal modeller kullanmaktır. İşlevsel doğrusal analiz biçimini kullanan çok sayıda makale mevcuttur.

Bankalar ekonomideki ana finansal kuruluşlar olduğundan ve onların verimliliği ülke ekonomisine katkı sağladığından bankaların kârlılığını ve belirleyicilerini analiz etme ilgisi doğal görünmektedir. Finansal araçlar olarak bankalar, çoğu ekonominin işleyişinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu konuyla ilgili yazılmış ilk eserlerden biri, diskriminant analizi yaparak 1963'de ABD'nin 64 bankasını gruplandıran ve çoklu regresyon analizi uygulayan Haslem ve Longbrake'in çalışmasıdır (Haslem & Longbrake, 1972). Bu araştırmacının bulguları, işletme giderlerinin bankaların karlılığı üzerindeki önemini vurgulamaktadır. Fraser'ın ABD Bankalarının karlılığının belirleyicileri üzerine yazdığı çalışma,

örneklem ortalamaları arasındaki farkların “t” testi, çoklu regresyon ve çoklu ayırmacı (discriminant) analizi kullanmanın yanı sıra giderlerin ve bu giderlerin yönetiminin banka karlılığına önemini vurgulamaktadır (Fraser, 1976).

Ayırmacı (discriminant) yöntemle ilgili olarak Eisenbeis, ayırmacı analizini kullanan ve gruplara ayıran çalışmaları eleştirmiş ve bu gruplama ölçütü ile ilgili 4 problemi ortaya koymuştur (Eisenbeis, 1977). Birincisi, Eisenbeis grupların kesin sınırlar ve seçim kriterleri olmadan rastgele olduğunu iddia etmiştir. İkincisi, araştırmacılar yalnızca birinci ve dördüncü çeyrekleri analiz ederken ikinci ve üçüncü çeyrekleri yok saymaktadır. Üçüncüsü, Eisenbeis, yöntemin anlamlı olmadığını eleştirir, çünkü firmanın hangi gruba ait olduğunu ayırt etmeye çalışan araştırmacılar, zaten baştan hangi firmaların birinci ve dördüncü gruplarda olduğunu bilmelidir. Son olarak, “bağımlı” ve “bağımsız” değişkenler aynı anda gözlemlenebilir ve analiz edilen değişken temelinde gruplar oluşturulur. Sonuç olarak, Eisenbeis'e göre, doğal süreksizlikleri olan değişkenleri gruplamak anlamlıdır ve ancak sürekli değişen değişkenler için diskriminant analizlerinin uygulanmasını önermemektedir (Eisenbeis, 1977).

Bankaların karlılığıyla ilgili yapılan ilk çalışmalardan birinde, Short Kanada, Batı Avrupa ve Japonya'daki 60 bankayı incelemiş ve bankaların konsantrasyonunun karlılık üzerindeki etkisini ayırt etmeye çalışmıştır. Konsantrasyon oranı bankacılık sektörünün en büyük ilk üç kuruluşunun sektördeki toplam ağırlıklarını ifade etmektedir. Yüksek bankacılık konsantrasyon oranı, ülkedeki ilk en büyük üç bankanın sektörün çoğunu kontrol ettiğini ifade eder. Karın yüzde bir oranında artırılması için, konsantrasyon değişkenlerinde büyük değişikliklere ihtiyaç olduğu sonucuna varmıştır (Short, 1979).

1972-1989 döneminde Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'nın 12 ülkesinde banka karlılığının belirleyicilerini analiz eden Bourke, Short (1979) bulgularını sadece genel anlamda doğrulamış ve yoğunlaşmanın karlılık üzerinde olumlu etkisi olduğunu bulmuştur (Bourke, 1989). Bourke doğrusal (linear) fonksiyon ve havuzlanmış zaman serisi (pooled time series) regresyon analizlerini kullanmıştır. Bağımsız değişken olarak personel giderlerini, iç belirleyici olarak sermaye oranlarını ve likidite oranlarını kullanırken, devlet mülkiyetini, faiz

oranlarını, piyasa büyümesini ve enflasyonu dış belirleyici olarak kullanmıştır (Bourke, 1989).

Molyneux ve Thorton, Bourke'un metodolojisini kullanmıştır ve 1986'dan 1989'a kadar olan dönemi inceleyerek 18 Avrupa ülkesine uygulamıştır: Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lihtenştayn, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, Türkiye ve Birleşik Krallık (Molyneux & Thornton, 1992). Molyneux ve Thornton, sermaye yoğunlaşması ile banka karlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki bulmuştur. Short ve Bourke'nin bulgularının aksine, araştırmacılar sermaye getirisi ile devlet mülkiyeti arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulmuştur. Molyneux ve Thornton'un sonuçlarına göre devlete ait bankalar özel bankalardan daha fazla kazanmaktadır ve personel giderleri ile karlılık arasında güçlü bir pozitif ilişki vardır (Molyneux & Thornton, 1992).

Modern araştırmalardan olan Goddard v.d. çalışmalarında, kesitsel (cross-sectional), havuzlanmış kesitsel (pooled cross-sectional) zaman serileri ve dinamik panel modelleri kullanarak 6 Avrupa ülkesinin: Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve İngiltere'nin 665 bankasını analiz etmişlerdir (Goddard, Molyneux, & Wilson, 2004). Elde ettikleri sonuçlara göre sermaye-aktif oranının karlılık üzerinde olumlu etkisi belirlenmiştir ancak bu teori ile farklılık göstermektedir. Teoride yüksek sermaye-aktif oranı, kârlılıkla ters ilişki içinde olan bankaların daha az riskli faaliyetleri anlamına gelmektedir. Goddard ve diğerleri, sahiplik türünün ve banka boyutunun bankaların karları üzerinde önemli bir etkisini bulamamışlardır. Her ülke için ayrı analizler yapmışlardır ve İngiltere için bir bankanın portföyündeki bilanço dışı işlerin önemi pozitif, diğer beş ülke için ise nötr veya negatif olarak tespit edilmiştir (Goddard, Molyneux, & Wilson, 2004).

Athanasoglou v.d. bankaya özgü, sektöre özgü ve makroekonomik belirleyicilerin karlılık üzerindeki etkisini incelemişlerdir (Athanasoglou, Delis, & Staikouras, 2006). Güneydoğu Avrupa bankalarının 1998 ve 2002 yılları arasındaki dengesiz panel verilerini analiz etmek için, sıradan en küçük kareler (Ordinary Least Squares) ve genelleştirilmiş en küçük kareler (Generalized Least Squares) yöntemleri ile sabit etkiler (fixed effects) ve rastgele etkiler (random effects)

kullanmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, kredi riskinin yanı sıra faaliyet giderlerinin karlılık üzerinde olumsuz ve önemli etkisi bulunmaktadır. Sermaye yeterliliği ve banka büyüklüğü bankaların karı ile olumlu ve önemli ölçüde ilişkilidir. Bulgular göstermiştir ki, yabancı bankalar yerli bankalara kıyasla hem ROA (Aktif Karlık Oranı) hem de ROE (Özkaynak Karlık Oranı) açısından daha iyi göstergelere sahiptir. Son olarak, araştırmacılar yoğunlaşma ve enflasyonun karlılıkla olumlu ve önemli ölçüde ilişkili olduğunu bulmuşlardır (Athanasoglou et al., 2006).

Garcia-Herrero v.d., Çin bankalarının düşük karlılığını analiz etmeye ve açıklamaya çalışmıştır. 1997-2004 döneminde Çin'deki tüm bankaların toplam aktiflerinin % 80'ini oluşturan 87 bankanın verileri kullanılmıştır (García-Herrero, Gavilá, & Santabábara, 2009) (García-Herrero et al., 2009). Araştırmacıların bulgularına göre bankaların karları ile sermaye yeterliliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Bankacılık sistemindeki banka sayısının az olmasının yanı sıra, kredilerde daha yüksek reel faiz oranları ve enflasyon gibi etkenlerin tümü bankaların karlılığını olumlu yönde etkilemektedir. Araştırmacılar, bankaların belirli bir varlık kalitesi ve sermaye yeterliliği düzeyine sahip olmasını beklediğinden, hükümet kararlarının Çin bankalarının kârlılığı üzerinde çok önemli bir rol oynadığı sonucuna varmışlardır (García-Herrero et al., 2009).

2.2 GMM İÇEREN ÇALIŞMALAR

Arellano ve Bover ve Blundell ve Bond tarafından oluşturulan Genelleştirilmiş Momentler Modeli (GMM), OLS'den daha doğru parametre tahminleri sağlamakta ve endojenite (içerden yaratılan) problemini çözmektedir (Arellano & Bover, 1995; Blundell & Bond, 2000). Ekonometride endojenite, açıklayıcı değişken hata terimi ile ilişkilendirildiğinde veya hata terimleri yapısal eşitlik modellemesinde birbiriyle ilişkilendirildiğinde ortaya çıkan senaryoya karşılık gelir. Ekonometrik modelde tek bir değişkenin bile endojen olması durumunda, tutarlı tahminler elde etmek için araştırmacılar tarafından sıradan en küçük kareler daha üstün bir tahmin tekniği kullanılmalıdır (Ullah, Akhtar, & Zaefarian, 2018). Regresyon modelinde yalnızca bir değişken endojen ise OLS tarafından belirtilen bulgular tutarsızdır (Ullah, Akhtar, & Zaefarian, 2018). Bu nedenle, endojenite sorunları nedeniyle sıradan en küçük kareler'den elde edilen bulguların tutarsız olduğu söylenmiştir. Ayrıca, en küçük karelere dayalı tahmin yöntemleri, yani sabit etkiler veya rastgele etkiler, farklı

endojenite sorunları nedeniyle önyargılı ve tutarsızdır. Bu nedenle, Enstrümantal Değişkenler (IV) yöntemlerinin veya Genelleştirilmiş Moment Yönteminin (GMM) kullanımı, günümüzde yaygın bir uygulama haline gelmiştir ve sınırlı sayıda zaman aralığı, T ve geniş bir kesit boyutu, N için doğru parametre tahminleri sağlamıştır (Baltagi, 2015).

GMM yöntemi bulunduktan sonra yayınlanan eserlerden biri Athanasoglou v.d. tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada; 1985 ve 2001 arasındaki dönem için Yunan bankalarını, bankalara özgü, sektöre özgü ve makroekonomik belirleyicileri dikkate alarak panel veri (panel data) için GMM kullanarak analiz etmiştir (P. P. Athanasoglou, Brissimis, & Delis, 2008). Athanasoglou ve diğerlerinin ampirik sonuçları, sermaye yeterliliği ve verimlilik artışının karlılık üzerindeki güçlü olumlu etkisini gösterirken, işletme giderlerinin bankaların karları üzerinde önemli olumsuz etkiye sahip olduğunu ortaya koymuş ve bunu da işletme giderlerinin maliyet yönetimindeki yeterlilik eksikliğiyle açıklamıştır. Banka büyüklüğünün ve sahiplik durumunun bankaların karı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu bulamamışlardır. Makroekonomik belirleyicilere gelince, karlılık ile iş döngüsü arasında anlamlı bir ilişki vardır. Son olarak, enflasyonun karlılık üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır, bu etki de Yunan bankalarının gelecekteki enflasyonu tahmin etme kabiliyetiyle açıklanmaktadır (P. P. Athanasoglou, Brissimis, & Delis, 2008).

Dietrich ve Wanzenried , 1999 ile 2009 yılları arasında İsviçre'de 372 ticari bankayı araştırmak için GMM'yi kullanmıştır. Mali kriz etkisini analiz etmek için araştırmacılar, iki dönemi ayrı ayrı ele almıştır: 1999–2006 krizi öncesi ve 2007–2009 kriz dönemleri. Bulguları, kârlılığın çoğunlukla beş faktörle açıklandığını göstermektedir: operasyonel verimlilik, toplam kredilerin büyümesi, fonlama maliyetleri, iş modeli ve efektif vergi oranı. Doğal olarak bir şekilde, operasyonel açıdan verimli bankalar, operasyonel açıdan daha az verimli olan bankalardan daha kârlıdır. Özellikle banka karlılığı temel olarak operasyonel verimlilik, toplam kredilerin büyümesi, fonlama maliyetleri ve iş modeli ile açıklanmaktadır (Dietrich & Wanzenried, 2011). Mali kriz öncesinde, öz sermayenin toplam aktiflere bölünmesi olarak nitelendirilen sermaye oranının banka karlılığı üzerinde hiçbir etkisi yoktu. 2007–2009 mali krizi sırasında ise ROAA ile hesaplanan banka karlılığı üzerinde

sermaye oranının önemli bir olumsuz etkisi olmuştur. Bu ilişkinin temel nedenlerinden biri, durgunluk sırasında İsviçre'nin daha sağlam bankalarının ek tasarruf mevduatı çekmesidir, özellikle UBS'den (İsviçre Birliği Bankası). Tüm zaman dilimleri için, maliyet-gelir oranının katsayısı, yani işletme verimliliği ölçüsü, negatiftir ve oldukça önemlidir. Bir banka ne kadar kârlıysa, o kadar verimli olur. Bu sonuç araştırmacıların beklentilerini karşılamaktadır ve Athanasoglou v.d.(2008) bulguları ile uyumludur. Kriz öncesi kredi kalitesinin bir göstergesi olan kredi zarar karşılıklarının toplam kredilere oranının, banka karlılığı üzerinde istatistiksel olarak önemli bir etkisi bulunmamaktadır (Dietrich & Wanzenried, 2011).

Marijana Curak v.d. Makedon bankacılık sisteminde bankaya özgü, sektöre özgü ve makroekonomik olan banka karlılığı faktörlerini incelemiştir. 2005-2010 döneminde 16 Makedon Bankasından oluşan bir örneklem üzerinde Dinamik panel analizi kullanılmıştır. Bulgulara göre, banka karlılığının en önemli iç belirleyicisi işletme gider yönetimidir. Ödeme gücü riski ve likidite riski de karlılık üzerinde bir etkiye sahiptir. Ekonomik büyüme, bankacılık sektörü reformu ve yoğunlaşma (concentration), Makedonya Cumhuriyeti'ndeki banka karlılığı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan dış değişkenlerdir (Curak, Poposki, & Pepur, 2012).

Tan ve Floros, GSYİH büyümesinin 2003'ten 2009'a kadar Çin'deki bankaların karlılığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Tek adımlı sistem GMM, Çin bankacılık endüstrisinin karlılığını incelemek için kullanılmıştır. Ampirik veriler, maliyet verimliliğinin banka karlılığını olumlu yönde etkilediğini ve daha düşük karlılığın daha yüksek banka vergileri ile açıklandığını göstermektedir. Ayrıca, GSYİH büyümesi ve banka karlılığı negatif bir korelasyona sahiptir. Bulgulara göre, takipteki kredilerin seviyesi Çin'deki banka karlılığı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve daha büyük sermaye seviyelerine sahip Çin bankalarının karlılığı daha düşüktür (Tan & Floros, 2012).

Messai v.d. Batı Avrupa bankalarının 2007-2011 dönemindeki performansını analiz etmiştir. Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya, İrlanda ve diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi krizden etkilenen ülkelerinin performansını karşılaştırmışlardır. Genel olarak, 322 bankanın dinamik panel verileri için sistem GMM kullanılarak analiz edilmiştir (Messai, Gallali, & Jouini, 2015).

Athanasoglou v.d.'nin çalışması, 1998-2002 yılları arasında Güneydoğu Avrupa (GDA) kredi kuruluşlarının dengesiz bir panel veri kümesini kullanarak, bankaya özgü, sektöre özgü ve makroekonomik faktörlerin karlılık performansını incelemektedir. Likidite dışında, tahmini bulgular tüm bankaya özgü belirleyicilerin banka karlılığı üzerinde beklenen etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Konsantrasyonun etkisi pozitifdir, bu da yapı-davranış performans teorisini desteklerken, teorinin verimli yapı hipotezi ile etkileşimi nedeniyle bazı belirsizlikler vardır. Verimlilik hipotezi, bir endüstrinin yapısının, belirli firmaların üstün işletme verimliliği nedeniyle ortaya çıktığını söylemektedir. Yapı performansı hipotezi ise, piyasa konsantrasyon derecesinin rekabet derecesi ile ters ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (Athanasoglou et al., 2006).

Al-Homaidi v.d. Hindistan'da 2008'den 2017'ye kadar 37 ticari bankanın karlılığını değerlendirmiştir. Çalışmalarının amacı, 2008'den 2017'ye kadar Hindistan'daki Bombay Borsası'nda (Bombay Stock Exchange) listelenen 37 ticari bankanın karlılığı üzerindeki iç ve dış değişkenlerin etkisine bakmaktır. Bu çalışmada genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM) ve statik modeller (havuzlanmış, sabit ve rastgele etkiler) uygulanmaktadır. Bulgular, bankanın büyüklüğünün, varlık kalitesinin, likiditenin, varlık yönetiminin ve net faiz marjının, ROA'nın (Aktif Karlık Oranı) başlıca iç belirleyiciler olduğunu ortaya koymaktadır. ROA'nın (Aktif Karlık Oranı) sermaye yeterliliği, mevduat, operasyonel verimlilik, gayri safi yurtiçi hasıla ve enflasyon oranından olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca, bulgular sermaye yeterliliği, banka büyüklüğü, operasyonel verimlilik, GSYİH ve enflasyon oranının ROE (Özkaynak Karlık Oranı) üzerinde güçlü bir olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Öte yandan, varlık kalitesi ve varlık yönetimi ROE (Özkaynak Karlık Oranı) üzerinde olumlu bir etkiye sahipken, likidite, mevduat, net faiz marjı ve faiz dışı gelir önemsiz bir etkiye sahiptir (Al-Homaidi, Almaqtari, Yahya, & Khaled, 2020).

2.3 FAİZSİZ BANKALAR İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Bashir, 1992-1998 döneminde 8 Ortadoğu ülkesinde faaliyet gösteren faizsiz Bankaları, ülkeler arası panel verilerini kullanarak analiz etmiştir. Araştırmanın bulguları, sırasıyla sermaye yeterliliğini ve likiditeyi belirleyen sermaye-varlık ve

kredi-varlık oranlarındaki artışların karlılık üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, mülkiyet türü de karlılığı etkilemektedir, bu yüzden yabancı bankaların karlılığı daha fazladır. Bashir, makroekonomik değişkenler ile karlılık arasında pozitif ilişki bulurken, örtülü ve açık vergilerin olumsuz etkisini tespit etmiştir (Bashir, 2003).

Izhar ve Asutay Bank Muamalat Endonezya'nın 1996-2001 dönemindeki performansını OLS yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Bulgular, bankaya özgü değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymazken, enflasyonun pozitif yönde önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir (Asutay & Izhar, 2007).

Ben-Khediri, K. ve Ben-Khedhiri, H., Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) bölgesindeki faizsiz banka karlılığı ile bankaya özgü ve ülkeye özgü değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemiştir. Araştırmacılar, 1999–2006 dönemi için 10 ülkedeki (Bahreyn, Mısır, İran, Ürdün, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen) 40 bankanın dengesiz panel verilerini kullanmıştır. Sermaye yeterliliği ile karlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki ve maliyet-gelir oranı (yönetim etkinliği) ile karlılık arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca ekonomik büyüme, enflasyon, banka yoğunlaşması ve karlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Araştırmacılar ayrıca, daha iyi hukuk sistemlerine sahip olan zengin ülkelerin faizsiz banka karlılığının da yüksek olduğunu tespit etmiştir (Ben Khediri & Ben-Khedhiri, 2009).

Wasiuzzaman ve Tarmizi, banka özelliklerinin yanı sıra makroekonomik değişkenlerin Malezya'daki faizsiz bankaların karlılığı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Malezya faizsiz bankalarının belirleyicilerini daha iyi anlamak için 16 faizsiz bankadan elde edilen veriler ve, sıradan en küçük kareler (OLS) yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Karlılık, sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, likidite ve operasyonel verimlilik gibi bankaya özgü özelliklere karşı gerilemiştir. Ayrıca, GSYİH (gayri safi yurtiçi hasıla) ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenler incelenmiştir. Bu çalışmanın bulguları, banka karlılığının sermaye ve varlık kalitesi ile ters ilişkili olduğunu, ancak likidite ve operasyonel verimliliğin olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Son olarak, makroekonomik belirleyiciler hem

enflasyonun hem de GSYİH büyümesinin banka karlılığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Wasiuzzaman & Tarmizi, 2010).

Asma v.d., Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) paneli veri analizini kullanarak Bursa Malezya'da listelenen faizsiz Bankaların belirleyicilerini analiz etmiş. 2007-2009 yılları arasında Malezya'da bulunan yabancı ve yerel faizsiz bankalardan oluşan dokuz faizsiz bankanın üç aylık verilerini kullanarak araştırma yapmıştır. Buna göre, sadece banka büyüklüğü ile karlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Bu nedenle, diğer belirleyici değişkenlerin varlığına rağmen, yalnızca bankanın büyüklüğünün müşteri güvenini yaratabileceği sonucuna varmışlardır (Asma'Rashidah Idris et al., 2011).

Chowdhury, M.A.F. ve Rasid, M.E.S.M., OLS yöntemini kullanarak Asya ve Afrika'daki faizsiz Bankalar hakkında enine kesit (cross-sectional) bir çalışma yapmıştır. Araştırmacılar, 2013 yılında 44 faizsiz bankanın verilerini inceleyerek, bankaların işletme verimliliği oranı ile karlılığı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, öz sermaye finansmanının karlılık üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca enflasyonun karlılık açısından olumlu ve istatistiksel olarak önemli olduğunu bulmuşlardır (Chowdhury & Rasid, 2015).

Chowdhury ve Rasid, GMM ve statik modelli kullanarak 2005-2013 yılları arasında Körfez Arap Ülkelerindeki (GCC) 29 faizsiz bankayı araştırmıştır. Araştırmacıların bulgularına göre, sermaye yeterliliği ve banka büyüklüğü gibi bankaya özgü değişkenler, bankaların karlılığı üzerinde olumlu, operasyonel verimlilik oranı ise olumsuz anlamlı etkiye sahiptir. Petrol fiyatı gibi makroekonomik değişkenler, bankaların performansı ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye sahipken, para arzı ve enflasyonun negatif etkisi söz konusudur (Chowdhury & Rasid, 2016).

GMM'yi kullanan bir başka araştırma, 1994'ten 2012'ye kadar Katar, Türkiye, BAE, Mısır, Kuveyt, Yemen, Sudan, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Ürdün'de 51 faizsiz bankayı analiz eden Zarrouk v.d. tarafından yapılmıştır. Karlılık ve bankaya özgü değişkenler olan; maliyet etkinliği, varlık kalitesi ve sermaye yeterliliği seviyesi,

arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca finansman dışı faaliyetlerin de faizsiz bankaların karlılığı üzerinde olumlu etkisi tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre ODKA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) bölgesindeki faizsiz bankaların karlılığının GSYİH ve yatırım seviyesi ile pozitif yönde ilişkiliyken enflasyonla negatif ilişkili olduğu ortaya konulmuştur (Zarrouk, Jedidia, & Moualhi, 2016).

Hongxing Yao v.d. iki adımlı GMM sistemi uygulayarak 2007–2016 döneminde 28 Pakistan bankasının karlılığını analiz etmiştir Yao, Haris, and Tariq (2018). Araştırmalarında daha yüksek bankalar arası rekabete yol açan bankacılık sektör gelişmeleri, kredi kalitesi, yatırım, yüksek endüstri konsantrasyonu gibi unsurların bankaların karlılığı üzerinde olumsuz ve anlamlı etkisi olduğunu bulmuşlardır. Çalışmada, toplam aktiflerin doğal logaritmasının karesi kullanılarak banka büyüklüğü ile karlılık arasında ters U-şeklinde bir ilişki bulunmuştur. Hongxing Yao vd. bankaların performansı üzerinde önemli olumlu etkisi olan faktörleri şu şekilde belirlemiştir: Sermaye yeterliliği, finansal yapı, piyasa gücü ve GSYİH Büyümesi. Bunun yanı sıra işletme maliyeti olarak tanımlanan çalışan ücretlerinde artışın ve brüt gelirin ortalama çalışan sayısına oranı olan işgücü verimliliğinin karlılık üzerinde güçlü pozitif etkisi vardır (Yao et al., 2018).

2.4 TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN BANKALAR İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.

Genel olarak, banka karlılığını etkileyen faktörler hakkında geniş bir literatür bulunmaktadır. Banka karlılığı ile ilgili bazı ampirik çalışmalar tek bir ülkeye odaklanırken, diğerleri bir grup ülkeye araştırmaktadır. Bununla birlikte, faizsiz bankalar üzerinde yapılan çalışmaların sayısı önemli ölçüde azdır. Özellikle, Türk bankalarının karlılığını analiz eden literatür sınırlıdır.

Batir v.d. Veri Zarflama Analizi (Data Envelopment) yöntemi ve Tobit regresyon analizi kullanarak Türkiye'deki katılım ve geleneksel bankaların maliyet verimliliğini karşılaştırmıştır. Araştırmacıların sonuçlarına göre, ortalama olarak katılım bankalarında her yıl geleneksel banka ile karşılaştırıldığında daha yüksek verimlilik göstermiştir (maliyet verimliliği, teknik verimliliği ve tahsis verimliliği karşılaştırıldığında). Batir v.d. banka harcamaların ve kredi kalitesinin geleneksel bankalar üzerinde güçlü bir olumsuz etkisini bulmuşken, harcamaların ve kredi

kalitesinin katılım bankaları üzerinde güçlü bir olumlu etkisini tespit etmiştir. Toplam Krediler önemli ölçüde olumlu, GSYİH büyümesi ve enflasyon ise hem geleneksel hem de katılım bankalarının verimliliğini önemli ölçüde olumsuz yönde etkilemektedir (Batir, Volkman, & Gungor, 2017).

Alper ve Anbar, 2002'den 2010'a kadar Türkiye'deki banka karlılık belirleyicilerini araştırmıştır. Metodoloji olarak sabit etki (fixed effect) modelini kullanmışlardır. Araştırmacılar, varlık büyüklüğünün ve faiz dışı gelirin banka karlılığı üzerindeki olumlu ve sağlam etkisini tespit etmişlerdir. Kredi portföyünün büyüklüğü ve takip edilen krediler, Türk bankalarının karlılığını olumsuz ve önemli ölçüde etkilemektedir. Makroekonomik değişkenler arasında sadece reel faiz oranı bankaları olumlu yönde etkilemektedir (Anbar & Alper, 2011).

Gorus ve Ozgur, Türk mevduat bankalarını ve bankaya özgü ve makroekonomik tespitler ile bankaların karlılığı arasındaki ilişkiyi analiz etmiş. Araştırma yapmak için OLS (sıradan en küçük kareler) çok yönlü regresyon analizini kullanmışlar ve 2006'dan 2016'ya kadar aylık verileri incelemişlerdir. Gorus ve Ozgur'un bulgularına göre, toplam aktifler üzerinden özkaynak oranı, takipteki kredilerin toplam Nakdi Kredilere oranı, net faiz gelirlerinin ortalama toplam varlıklara oranı ve Merkez Bankası politika faiz oranı karlılığı önemli ölçüde etkilemektedir. Araştırmacılar ayrıca küresel finansal krizin Türk bankaları üzerindeki güçlü olumsuz etkisinin altını çizmişler (Görüş & Özgür, 2016).

Topak ve Talu, 2005-2015 yılları arasında Türkiye'deki ticari bankaları bankaya özgü ve makroekonomik belirleyicileri analiz ederek incelemişlerdir. Sonuçlara göre, net ücret ve komisyon gelirlerinin toplam işletme giderlerine oranı ve göreceli büyüklüğü ROA ve ROE üzerinde olumlu ve sağlam bir etkiye sahiptir. Buna karşılık, kredi riski, sermaye yeterliliği ve diğer faaliyet giderlerinin toplam faaliyet gelirlerine oranı, bankaların karlılığı üzerinde olumsuz ve güçlü bir etkiye sahiptir. Faaliyet giderlerinin toplam faaliyet gelirlerine oranı, bankaların karlılığını diğer bankaya özgü belirleyicilerden daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Böylece, işletme giderlerindeki azalma karı önemli ölçüde artıracaktır. Araştırmacılar, reel GSYİH ve faiz oranı ile bankaların karlılığı arasında olumlu ve sağlam bir ilişki bulurken, döviz kurunun olumsuz etkisini belirlemişlerdir (Topak & Tırmandioğlu Talu, 2017).

Belke ve Ünal, Türkiye'deki 23 mevduat bankasının karlılığını etkileyen bankaya özgü, sektöre özgü ve makroekonomik belirleyicileri analiz etmişlerdir. Araştırmayı yürütmek için yazarlar 2005-2015 yılları arasındaki üç aylık verileri kullanmışlardır. Kullanılan metodoloji, ortalama ve medyan testlerle panel regresyon analizleridir. Belke ve Ünal, banka büyüklüğü, banka sermayesi, ekonomik büyüme, politika faizi, Yoğunlaşma endeksi ve Türk mevduat bankaları arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Enflasyonun karlılık üzerinde olumsuz bir etki gösterdiği de belirlenmiştir (Belke & Unal, 2017).

Türk bankalarının CAMEL (C-sermaye yeterliliğini, A- aktif (varlık) kalitesini, M- yönetim yeterliliğini, E - kazanç durumunu, L - likidite durumunu göstermektedir) analizlerini kullanarak performansını değerlendirmek ve karşılaştırmak için çeşitli araştırmalar yapılmıştır, bunların arasında Dincer v.d. (2011) , Yüksel v.d. (2015), Benli v.d.(2018). Yaptıkları çalışmalarda bankaların performans göstergelerini değerlendirmiş, ancak CAMEL (sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim, likidite) belirleyicilerinin bankaların karlılığı üzerindeki etkisini değerlendirmemişlerdir.

Araştırmacıların çoğu, metodolojik bir bakış açısıyla sabit ve rastgele etkiler (fixed and random effects) de dahil olmak üzere geleneksel statik panel yaklaşımlarını kullanmıştır. Yakın zamanlı bazı çalışmalar panel verilerinde bulunan dinamikleri, sabit etkileri ve endojenite sorunlarını hesaba katmak için dinamik GMM metodolojisini kullanmaya başlamıştır. GMM metodolojisini kullanarak faizsiz bankaları analiz eden sınırlı sayıda çalışma var. Türk bankaları hakkında yapılan çalışmalar da statik panel yaklaşımları sıklıkla kullanılmıştır. Sonuç olarak, GMM yöntemi ile faizsiz bankalar hakkında çok az araştırma yapılmış ve dinamik panel yaklaşımları kullanılarak Türk bankaları hakkında hiçbir makale yazılmamıştır. Bu çalışma, Türk geleneksel ve katılım bankalarının karlılık belirleyicilerini GMM yöntemi ile inceleyen ilk çalışma olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKA KARLILIĞIN BELİRLEYİCİLERİ

Banka performansının değerlendirilmesi, çevre, iç operasyonlar ve dış faaliyetler arasındaki etkileşimin değerlendirilmesini içeren karmaşık bir süreçtir. Bankanın karlılığını değerlendirmek için ekonometrik model oluşturmak için bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlenmelidir. Performans ölçütü olarak kullanılan karlılık ölçütleri, bağımlı değişkenler olarak aşağıda belirtilmiştir. Bağımlı değişkenler, bankanın performansını etkileyen iç operasyonları ve dış faaliyetleri temsil eden bankaya özgü ve makroekonomik değişkenlerdir.

3.1 BAĞIMLI DEĞİŞKENLER

Bu çalışmada üç performans ölçütü kullanılmıştır: ROAA, ROAE ve NIM.

3.1.1 ROAA (%)- ORTALAMA AKTİF KARLILIK ORANI

ROAA- Ortalama Aktif Karlılık Oranı, net gelirin ortalama toplam varlıklara bölünmesiyle ortaya çıkan orandır. Bir TL aktif başına elde edilen karı gösterir ve bankanın finansal ve reel yatırım kaynaklarını etkin bir şekilde yöneterek gelir yaratma kabiliyetini yansıtır (Ben Naceur & Goaid, 2008; Chowdhury & Rasid, 2016; Hassan & Bashir). Birçok araştırmacıya göre, varlıkların getirisi, ampirik çalışmaların çoğunda kullanılan banka performansının en iyi ölçütüdür.

Athanasoglou v.d. (2008) ve Trujillo-Ponce (2013), varlıkların getirisinin bankanın kar elde etme konusundaki yönetsel etkinliğini göstermesine rağmen, bu göstergenin bilanço dışı faaliyetler nedeniyle yanıltıcı olabileceğini savunmuştur. Mali yıl boyunca varlıklardaki değişiklikleri yakalamak için ortalama varlık değerini kullanılmıştır (Dietrich & Wanzenried, 2011; Kosmidou, Pasiouras, Doumpos, & Zopounidis, 2006). Golin'e göre ROAA, karlılığı değerlendirmek için anahtar rol oynayan ve literatürde banka karlılığını hesaplamada en sık kullanılan göstergedir (Golin & Delhaise, 2013).

3.1.2 ROAE (%) - ORTALAMA ÖZKAYNAK KARLILIK ORANI

ROAE- Ortalama Özkaynak Karlılık Oranı, bu çalışmada karlılığın ikinci göstergesi olarak kullanılacaktır. ROAE- Ortalama Özkaynak Karlılık Oranı, net gelirin ortalama öz sermayeye bölünmesiyle ortaya çıkan yüzdelik oran olarak ifade edilir. Bu değişken, bir bankanın hissedarların fonlarını etkin bir şekilde kullanma ve kar yaratma yeteneğini gösterir. Varlık-öz sermaye oranı olan ROAE, ROAA çarpı öz sermaye çarpanı (equity multiplier) veya finansal kaldıraç (financial leverage) oranına eşittir. ROAE'yi karlılık ölçüsü olarak kullanmanın dezavantajlarından biri, ROAE'nin yüksek kaldıraç ile ilişkili daha yüksek riski ihmal etmesidir. (Kaldıraç, toplam yükümlülüklerin toplam özkaynak oranına eşittir). Örneğin, daha düşük kaldıraç oranına (daha yüksek özkaynak seviyesi) sahip bankalar genellikle daha yüksek ROAA, ancak daha düşük ROAE gösterir. Bununla birlikte, ROAE, yüksek kaldıraç ve düzenlemenin kaldıraç üzerindeki etkisi ile ilişkili daha yüksek riski ihmal eder. Örneğin, daha düşük kaldıraç oranına (daha yüksek özkaynak) sahip bankalar genellikle daha yüksek bir ROAA, ancak daha düşük bir ROAE rapor etmiştir (Dietrich & Wanzenried, 2011; Islam & Nishiyama, 2016). Bu nedenle, bazı araştırmacılara göre ROAA, ROAE'ye göre karlılığının daha iyi bir göstergesidir.

3.1.3 NIM (%) - NET FAİZ MARJİ

NIM- Net Faiz Marjı, karlılığın üçüncü göstergesi ve çalışmada kullanılacak olan bağımlı değişkendir. NIM, net faiz gelirinin (bankanın borçlularından kazanılan faiz geliri ile bankanın mevduat sahiplerine ödenen faiz gideri arasındaki fark) toplam varlıklara bölünmesiyle elde edilir. Ben Naceur ve Goaied'e (2008) göre, NIM, bankaların borç verme, yatırım ve finansman sağlama gibi faiz faaliyetlerinden elde edilen karlılığına odaklanır. Dietrich ve Wanzenried'in (2011) vurguladığı üzere ROAA varlıkların bir TL başına kazanılan karını göstererek bankanın yönetimini ve verimliliğini yansıtır, NIM ise bankanın borçlanma ve borç verme gelirlerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda Lee v.d. (2015), makroekonomik koşullardan etkilenmesi ve bankanın aldığı yönetim kararlarını tam olarak yansıtmaması nedeniyle NIM'in genel bir eleştirisinden bahsetmiştir.

3.2 BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER

Bağımsız değişkenler, modeldeki bağımlı değişkenin değerlerini öngörür veya tahmin eder. Bağımsız değişkenler olarak bankaya özgü ve makroekonomik belirleyiciler kullanılmıştır.

3.2.1 BANKAYA ÖZEL BELİRLEYİCİLER:

Bankaların performansı ile bankanın iç özellikleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için, bu çalışmada sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim kalitesi, likidite ve banka büyüklüğü gibi bankaya özgü belirleyiciler kullanılmıştır.

3.2.1.1 SERMAYE YETERLİLİĞİ

"Sermaye yeterliliği" terimi, bir bankanın finansal gücünün ölçülmesini ifade eder. Sermaye yeterliliği oranı, bir bankanın yükümlülüklerini zamanında yerine getirme kabiliyetini ve kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk ve diğer risklerin ölçüsünü değerlendiren bir ölçüdür. Sermaye yeterliliği, bankanın riskli varlıklarını yedeklemek için ne kadar sermaye kullandığının bir göstergesidir. Sermaye yeterliliği oranının hesaplanma şekli aşağıdaki gibidir:

$$\text{Sermaye yeterliliği (C)} = \text{Toplam Özkaynaklar} / \text{Toplam Aktifler}(\%)$$

Sermaye yeterliliği, toplam özkaynakların toplam aktiflere oranıdır. Bu oran banka sermayesinin gücünü gösterir. Genel olarak, daha yüksek sermaye yeterliliği oranı, bir bankanın daha fazla kar elde etmesine yardımcı olan daha büyük toplam özkaynağa sahip olduğu anlamına gelir. Bashir'e göre, sermaye yeterliliği oranı daha yüksek olan bankaların iflas etme ihtimali ve dış finansman ihtiyacı daha düşüktür, bu durum da daha az finansman maliyetine yol açar (Bashir, 2003).

Bashir (2003) araştırmasında, bağımlı değişkenler olarak Kâr Marjını (vergi öncesi kârın toplam aktiflere oranı), ROE ve ROA'yı kullanmıştır. Bashir kâr marjı değişkeni kullandığında sermaye yeterliliği ile karlılık arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuştur. Elde ettiği sonuçlara göre sermaye yeterliliği oranındaki bir

dolarlık artış, bankanın kârında dört doların üzerinde artışa neden olmaktadır (Bashir, 2003).

Bourke tarafından ABD'deki banka karlılığının belirleyicileri üzerine yapılan önceki çalışmalarda sermaye yeterliliği ile karlılık arasında sağlam ve istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bulguları, daha yüksek sermaye yeterliliğine sahip bankaların daha ucuz ve daha az riskli finansman kanallarına sahip olabileceği ve bunun da kar artışına yol açabileceği görüşünü desteklemiştir (Bourke, 1989).

Tan (2016) , sermaye yeterliliği oranının karlılık üzerinde neden olumlu etkisinin olduğuna dair dört nedeni vurgulamaktadır. Ona göre öncelikle sermaye yeterliliği yüksek bankaların kredi değerliliği daha yüksektir, bu nedenle borçlanma maliyeti en aza indirilebilir. İkinci olarak, sermaye yeterlilik düzeyi daha yüksek olan bankaların dengeli, daha risksiz kararlar almaya istekli olması, bankaların karlılığını olumlu yönde etkileyebilir. Üçüncüsü, daha yüksek sermaye seviyesi, krediler gibi daha yüksek riskli varlıklar ile ilişkili risklerin soğurmasına izin verir ve daha sonra bu kredilerden elde edilen faiz geliri karlılığı artırır. Son olarak, daha yüksek sermaye miktarı, bankaların daha az borçlanmasına izin verir, bu da maliyetleri düşürerek karlılığı artırır (Tan, 2016).

Karşıt bir görüş olarak, Berger (1995)'e göre, yüksek sermaye yeterlilik seviyesi bankanın karlılığını olumsuz etkileyebilir, çünkü yüksek sermaye yeterliliği oranı ile bankalar daha düşük göreceli risk pozisyonu alırlar. Berger, risk-getiri değiş tokuşuna göre, daha düşük karların daha düşük riskin sonucu olduğunu iddia etmektedir (Berger, 1995).

Dahası, Dietrich ve Wanzenried de 2007–2009 krizi sırasında karlılık ile sermaye oranı arasında olumsuz ve anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Bu durumu ise İsviçre bankalarının kriz döneminde UBS'den (İsviçre Birliği Bankası) tasarruf mevduatı çekmeye çalışmalarına rağmen kriz döneminde yüksek karlar elde edememeleri ile açıklamışlardır (Dietrich & Wanzenried, 2011).

Athanasoglou v.d.(2008) Yunan bankaları üzerinde yaptıkları çalışmalarında, sermaye yeterliliği ile karlılık arasında pozitif ve oldukça anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koyarak, daha yüksek sermayeli bankaların büyümeyi daha

agresif bir şekilde isteyecek durumda olduğunu belirlemişlerdir. Yazarlara göre yüksek sermayeli bankalar, öngörülemeyen kayıplardan kaynaklanan sorunların üstesinden gelmek için daha fazla kaynağa ve esnekliğe sahiptirler, böylece daha yüksek karlar elde etmektedirler.

Sermaye oranının bankaların karlılığı üzerindeki olumlu etkisini doğrulayan çok sayıda çalışma olduğu söylenebilir, örneğin: Bourke (1989), Molyneux ve Thornton (1992), Molyneux (1993), Goddard ve diğerleri (2004), Athanasoglou ve diğerleri (2008), Garcia-Herrero ve diğerleri (2009), Trujillo-Ponce (2013) (yalnızca ROA), Chowdhury and Rasid (2016), Yao ve diğerleri (2018). Buna karşın, olumsuz ilişkiyi açığa çıkaran çalışmalar da mevcuttur, Berger (1995), Agusman ve diğerleri (2008), Goddard ve diğerleri (2013), Dietrich ve Wanzenried (2011), Tan ve Floros (2012).

3.2.1.2 AKTİF KALİTESİ

'Varlık kalitesi' terimi, kredilerle ilişkili varlıkların risk seviyesini gösterir. Varlık kalitesi değerlendirmesi, mevcut ve potansiyel kredi riskinin miktarını dikkate alır. Varlık kalitesi, yönetimin kredi riskini tespit etme, ölçme, izleme ve kontrol etme kapasitesini de yansıtır. Bankanın aktif kalitesinin belirleyicisi, kredi riskinin değerlendirilmesidir. Aktif Kalitesinin belirleyicisini ölçmek için tahsili gecikmiş kredilerin brüt kredilere oranı kullanılmıştır. Aktif kalitesinin formülü aşağıda sunulmuştur.

$$\text{Aktif Kalitesi (A)} = \text{Tahsili gecikmiş alacaklar} / \text{Brüt Krediler}$$

Tahsili gecikmiş alacaklar miktarının düşük olması, varlık kalitesinin daha yüksek olduğunu ifade eder. Aktif kalitesi koefisyanın (coefficient) negatif olmasının nedeni daha fazla tahsili gecikmiş kredisi olan bir bankanın daha düşük kar elde edeceği beklentisidir. Miller ve Noulas, yüksek riskli kredilere sahip bankaların daha fazla tahsili gecikmiş krediye (NPL) sahip olma eğiliminde olduğunu ve bunun da karlılığın düşmesine yol açtığını savunmuştur (Miller & Noulas, 1997). Ayrıca, Yao v.d. aktif kalitesinin karlılığa güçlü olumsuz etkisi olduğunu bulmuşlardır (Yao et al., 2018).

Bazı araştırmacılar tahsili gecikmiş alacaklar yerine kredi kaybı karşılıklarını kullanmış ve kredi kaybı karşılıklarını net krediye bölerek aktif kalitesini ölçmüşlerdir. Daha yüksek açıklanan oran gibi, kredi kaybı karşılıklarının daha yüksek olması, düşük varlık kalitesini gösterir ve bu da karlılığın azalmasına neden olur (Yao et al., 2018).

Kredi kaybı karşılıkları bir bankaya beklenmedik bazı durumlara karşı güvence sağlasa da karlılığı düşürür. Ek olarak, kredi kaybı karşılıklarının yüksek tutarı, takipteki kredinin yüksek miktarını gösterir ve bu da bankanın karlılığını olumsuz etkiler.

Dietrich ve Wanzenried, kriz sırasında İsviçre bankalarının kredi kaybı karşılıklarındaki artışının daha sonra bankaların karları üzerinde güçlü olumsuz etkiye sahip olduğunu aktarmışlardır. Bu durumun aksine, kriz döneminden önce İsviçre'deki bankaların kredi kaybı karşılıkları düşük seviyedeydi, dolayısıyla karlılık üzerinde güçlü bir etkisi yoktu (Dietrich & Wanzenried, 2011).

Athanasoglou v.d.'ne göre, kredi riski taramasını ve izlemeyi geliştirerek bankaların potansiyel risk düzeylerini tahmin etmek ile birlikte, bankaların performansını olumlu yönde etkileyebilir. Ek olarak, Athanasoglou v.d. kredi riskini önceden belirlenmiş bir değişken olarak modellemenin makul olduğunu iddia etmektedir. Çünkü, kredi zararı karşılıklarının seviyesi için gereklilikler farklı ülkelerdeki merkez bankaları tarafından belirlenmektedir. Ayrıca, her dönemin başında bankalar, kredi zararı karşılıklarının düzeyini kendileri için ayarlarlar. Athanasoglou v.d. ayrıca aktif kalitesi belirleyicisinin karlılık üzerindeki güçlü olumsuz etkisi olduğunu bulmuşlardır (Athanasoglou et al., 2006).

Bununla ilgili olarak, Duca ve McLaughlin, kredi riskindeki değişikliklerin bankanın karlılığında değişikliklere yol açtığını savunmuşlardır. Çünkü genellikle daha fazla kredi riskine maruz kalma, azalan kurumsal karlılıkla ilişkilidir (Duca & McLaughlin, 1990). Athanasoglou v.d. (2006), bankaların kredilerinin kalitesinin büyüklüğünden daha önemli olduğunu vurgulamıştır.

Daha yüksek riske maruz kalma ve karlılık arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne süren bazı araştırmacılar vardır. Trujillo-Ponce'ye göre, finansal sistemde mükafatlandırma (Remuneration) durumunda daha yüksek kredi riskleri daha

yüksek karlar üretmelidir (Trujillo-Ponce, 2013). Ayrıca, Iannotta v.d. 2007 yılında, daha riskli kredilerin daha yüksek kar elde ettiği varsayımı yapmışlardır (Iannotta, Nocera, & Sironi, 2007).

Mester, kredi değerlendirmesinin önemi ve kredilerin taranması ve izlenmesinin önemi hakkında yazmış (Mester, 1996). Takipteki kredilerin daha yüksek olması, bankanın kredi değerlendirmesine daha az kaynak ayırdığı anlamına gelebilir. Bu nedenle, daha iyi varlık kalitesi, kredilerinin taranması ve izlenmesi için yapılan harcamalar nedeniyle artan banka maliyetleri anlamına gelir (Mester, 1996). Tarama ve izleme maliyetlerini artırarak karlılığı da olumsuz yönde etkileyebilir.

Sonuç olarak, varlık kalitesinin bankaların karlılığı üzerinde olumsuz etki göstermesi beklenmektedir, çünkü olumlu bir ilişki bekleyen bazı araştırmalar olmasına rağmen, varlık kalitesinin etkisini analiz eden bilim adamlarının çoğunluğu ters ilişki belirlemişlerdir.

3.2.1.3 YÖNETİM KALİTESİ

"Yönetim kalitesi" terimi, yönetimin ve banka yönetim kurulunun kurumun faaliyetleriyle ilgili riskleri belirleme, ölçme, izleme ve kontrol etme ve finans kurumunun yürürlükteki yasa ve yönetmeliklere uygun olarak güvenli, sağlam ve verimli çalışmasını sağlama yeteneğini yansıtır. Banka yönetim kurulunun çoğu durumda günlük operasyonlara dahil olmaları gerekmez; bununla birlikte, kabul edilebilir risk maruz kalma seviyeleri hakkında net rehberlik sağlamalı ve uygun politikaların, prosedürlerin ve uygulamaların yerinde olduğundan emin olmalıdırlar. Üst yönetim, kurulun amaçlarını, hedeflerini ve tavsiyelerini gerçeğe dönüştüren politikalar, süreçler ve uygulamalar oluşturmaktan ve uygulamaktan sorumludur. Bankanın geri kalan yönetimi tüm süreci yönetmekten sorumludur.

Yönetim Kalitesinin belirleyicisini ölçmek için maliyetin gelire oranı kullanılmıştır. Yönetim verimliliğinin formülü aşağıdaki gibidir:

$$\text{Yönetim Verimliliği (M)} = \text{Maliyet} / \text{Gelir Oranı (\%)}$$

Bankanın toplam maliyeti; işletme maliyetini, diğer giderleri, vergileri, amortismanı vb. içerir (P. P. Athanasoglou et al., 2008; Chowdhury & Rasid, 2016).

Personel maaşlarını, ücretleri, idari maliyetleri, şube işletme giderlerini, mülk maliyetlerini vb. içeren işletme giderleri, yönetim verimliliğini tanımlar. Ödenme ihtimali düşük olan krediler ve tahsili gecikmiş kredilerden kaynaklanan zararların işletme maliyetleri ile ilgili olmadığına dikkat etmek önemlidir. Daha karlı bankaların işletme maliyetlerini düşük tutup daha verimli ve etkin bir hale getirmeleri beklenmekte, dolayısıyla yönetim ile karlılık arasında negatif bir ilişki beklenmektedir.

Bu bağlamda, çalışmaların çoğu, operasyonel olarak verimli bankaların daha yüksek karlara sahip olduğunu iddia ederek yönetim verimliliği ile karlılık arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Bu ilişkiyi destekleyen eserlerin yazarları: Pasiouras ve Kosmidou, Dietrich ve Wanzenried, Athanasoglou v.d., Sufian ve Chong, Goddard v.d., Trujillo-Ponce, Petria v.d., Chowdhury ve Rasid vb. (P. P. Athanasoglou et al., 2008; Chowdhury & Rasid, 2016; Dietrich & Wanzenried, 2011; Goddard et al., 2013; Pasiouras & Kosmidou, 2007; Petria, Capraru, & Ihnatov, 2015; Sufian & Chong, 2008; Trujillo-Ponce, 2013).

Dietrich ve Wanzenried'in İsviçre bankaları üzerine yaptığı çalışmanın ampirik sonuçları, banka karlılığı ile operasyonel verimlilik arasındaki ters ilişkiyi doğrulamaktadır (Dietrich & Wanzenried, 2011).

Ayrıca Goddard v.d., yaptıkları çalışmada, daha düşük maliyetli bankaların daha yüksek kar elde ettiğini ortaya koymuştur (Goddard et al., 2013). Goddard ve diğerlerine (2009) göre maliyet etkinliği, bankaların yoğunlaşması (concentration) veya pazar payına nispeten karlılığın daha anlamlı bir belirleyicisidir. Bu bulgular, Berger, Goddard ve diğerlerinin önceki ampirik sonuçlarıyla örtüşmektedir (Berger, 1995; Goddard et al., 2013).

Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) bölgesindeki İslami bankaları araştıran Zarrouk v.d., işletme verimliliğini ölçmek için gelir gider oranını kullanmıştır. Kazanılan dolar başına düşen operasyon giderlerini ölçmek için toplam gelir / toplam işletme giderlerinin ters oranını kullanmışlardır. Zarrouk v.d. tarafından kullanılan oran, bu çalışmada kullanılan oranın tersi olup, gelir gider oranı ve karlılık arasındaki pozitif korelasyonu göstermekte ve yönetim verimliliği ile karlılık arasında negatif ilişki bulan çalışmaların çoğunun sonuçlarıyla uyumlu olmaktadır (Zarrouk et al., 2016).

Yunan bankaları hakkında araştırmalar yapan Athanasoglou v.d., yönetim verimliliği ile karlılık arasında negatif bir ilişki bulmuşlardır. Araştırmacılar, Yunanistan'da fazla kapasite ve yüksek işletme giderleri olan daha büyük kamu bankalarında düşük verimlilik olduğunu ortaya koymuşlardır. Yönetim verimliliğindeki yeterlilik eksikliğinden dolayı, Yunan bankaları fazla maliyetlerini müşterilere aktarmış ve geri kalan kısmı da bankanın karlarını düşürmüştür. Bu nedenle, işletme giderlerinin verimli yönetimi banka karlılığı için bir ön şarttır çünkü bu giderlerin daha iyi yönetilmesi karları önemli ölçüde artıracaktır (P. P. Athanasoglou et al., 2008).

Athanasoglou v.d. tarafından yapılan başka bir çalışmada, yönetim verimliliğinin karlılık üzerinde güçlü olumsuz etkisi bulunmuştur. Bu sonuç da daha verimli bankaların operasyonel olarak daha az etkin olan bankalardan daha yüksek karlara sahip olduğu fikrini desteklemiştir. Bununla birlikte, yönetim verimliliğinin yüksek elastikiyetini vurgulamışlar, Güney Doğu Avrupa bankaları için büyüme alanı olduğunu iddia etmişlerdir. Eğer o bankalar yönetim stratejilerini geliştirirlerse, bankaların karları daha da yüksek olabilir. Ayrıca Güneydoğu Avrupa bölgesinde sektör olgunluk düzeyine ulaşamadığı için yönetsel uygulamalarda iyileştirmeler yapılabilir (Athanasoglou et al., 2006).

Bahsedilen çalışmaların tersine, Avrupa bankalarını da araştıran Molyneux ve Thornton, işletme giderleri ile karlılık arasında güçlü bir pozitif ilişki bulmuşlardır (Molyneux & Thornton, 1992). Araştırmacılar bunu gider tercihi davranışı ile açıklamıştır, böylece daha yüksek karlılığa sahip bankalar, insan sermayelerine daha yüksek bordro harcamaları ile ilişkilendirilmiştir.

Bashir İşlami bankacılık piyasasında işletme giderleri ile performans arasında anlamlı bir pozitif korelasyon bulmuş ve bunu daha yüksek ücretler/maaşlar ve maliyetli teknoloji kullanımıyla açıklamıştır (Bashir, 2003). Bununla birlikte, Bashir (2003) ve Sufian ve Chong (2008), insan kaynakları maliyetlerinin ATM'ler ve diğer yeni elektronik teknolojilerle insan kaynağının ikame edilmesi nedeniyle azalacağından bahsetmiştir (Bashir, 2003; Sufian & Chong, 2008).

Daha yüksek bordro ve maaşlar ve maliyetli teknoloji kullanımı gibi faktörlerle açıklanabilecek bazı pozitif korelasyon durumları olsa da, maaşları yüksek olan yöneticiler tüm banka çalışanlarını temsil etmemekte ve yeni elektronik teknolojilerin

kullanımı ücret giderlerini düşürmektedir. Dolayısıyla söz konusu nedenler bankanın karlılığı üzerinde büyük etkiye sahip olmamalıdır.

Sonuç olarak, Yönetim Verimliliğinin karlılık üzerinde olumsuz bir etkisi olması beklenmektedir, böylelikle operasyonel olarak verimli bankalar daha karlı olacaktır. Öyle ki çalışmaların çoğu operasyonel verimlilik ile karlılık arasında ters korelasyon bulmakta ve görece az sayıda çalışma bunun tersi bir sonuç bulmaktadır.

3.2.1.4 LİKİDİTE

Bankanın "likidite " terimi, borç yükümlülüklerini yerine getirme ve varlıkları istenmeyen maliyetler veya kayıplar olmadan finanse etme yeteneği olarak tanımlanır (Van Gruening & Brajovic-Bratanovic, 1999). Genel olarak, para yönetimi teknikleri, bankanın finansal yükümlülüklerini zamanında yerine getirmek ve topluluğunun yasal bankacılık ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli likiditeye sahip olmasını sağlamalıdır. Para yönetimi teknikleri, kurumun finansman kaynaklarındaki öngörülemez değişikliklerle başa çıkma yeteneğini göstermeli ve varlıkları derhal ve en az zararla satma yeteneğini etkileyen piyasa koşullarına tepki göstermelidir. Ayrıca, para yönetimi teknikleri, likiditenin yüksek bir maliyetle sürdürülmemesini veya finansal stres veya piyasa oynaklığı dönemlerinde mevcut olmayan finansman kaynaklarına aşırı güvenerek garanti etmelidir.

Çalışmadaki Likidite oranı, likit varlıkların mevduata ve kısa vadeli finansmana bölünmesi ile ölçülmüştür. Likiditenin formülü aşağıdaki gibidir:

$$Likidite (L) = \text{Likit Varlıklar} / \text{mevduatlar ve KV finansmanı} (\%)$$

Likidite, nakit veya nakit eşdeğeri haline değiştirilebilirlik olarak tanımlanabilir. Bankanın borç yükümlülüklerini yerine getirme ve varlıkları istenmeyen maliyetler veya kayıplar olmadan finanse etme yeteneği yetersizliği durumunda likidite riski ortaya çıkar. Likidite riski, varlık ve yükümlülükler arasındaki vade uyumsuzluğu nedeniyle ortaya çıkan her bankanın kaçınılmaz bir özelliğidir. Klein tarafından verilen tanım, varlıkların yükümlülükleri aşması koşuluyla borçları karşılama yeteneği anlamına gelen 'likidite' ve 'ödeme yeteneği' ('solvency') terimleri

arasında paralellikler oluşturur (Klein, 1995). Likidite riski, bir varlığın kabul edilemez maliyetlere maruz kalmadan hızlı bir şekilde satılması zor olduğunda ortaya çıkar. 'Likidite riski' tanımı, varlık ve yükümlülükler arasındaki vade uyumsuzluğu terimi kullanılarak verilmiştir (Lynch, 2000).

Teorik olarak, daha düşük likidite seviyesine sahip bir banka daha yüksek karlılığa sahip olmalıdır, çünkü ihtiyaç duyulabilecek riskleri karşılamak için para tutmak yerine karı artıracak finansal faaliyetler için para kullanır. Bir banka için likidite en önemli faktördür ve finansal istikrarı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bir bankanın finansal verimliliğini değerlendiren ana unsurlardan biridir, çünkü bir bankanın kısa vadeli yükümlülüklerini ödemeye hazır olduğunu ve mevduat sahiplerinden ani para çekmesi ile baş etmeye hazır olduğunu göstermektedir (Roman & Şargu, 2013). Mevduat sahibi küçük yatırımcıların, işletmelerin veya diğer finansal kurumların aynı anda paralarını geri almaya karar vermesi durumunda ortaya çıkabilecek likidite şokunu karşılamaya hazır olan olduğunu göstermek için en iyi gösterge likit varlıkların mevduata ve kısa vadeli finansmana oranıdır. Daha yüksek oran, bankanın likidite şokuyla karşı karşıya kalma kapasitesinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu oranın değeri %100'den fazla ise, banka finansman yükümlülükleriyle karşı karşıya kalabilirken, %100'den daha düşükse banka mevduat çekme konusunda artan bir duyarlılığa sahip olacaktır. Öte yandan, bankanın yüksek likiditesinin fırsat maliyetleri vardır, çünkü banka bu kaynakları karlılığını artırabilecek diğer finansal faaliyetlerde kullanmaz. Bilim adamlarının çoğu, yüksek likiditenin bankaların karını olumsuz yönde etkilediği ve pazar paylarını sınırladığı konusunda hemfikirdir (Dolgun, Mirakhor, & Ng, 2019). Bu nedenle, karlarını en üst düzeye çıkartıp ve aynı zamanda nakit akışlarındaki şoklara dayanabilmesi için, bankanın likidite ve karlılığı arasında bir denge olmalıdır.

Bankalar, likidite risklerine yol açan varlık ve yükümlülükler arasındaki vade uyumsuzluğu sorunuyla karşı karşıyadır. Faizsiz bankaların, kar-zarar paylaşımı (PLS) sözleşmelerinin hem varlık hem de yükümlülük taraflarında hâkim olduğu ideal faizsiz bankacılık yapısında likidite riskinden korunması gerekmektedir. Faizsiz bankalar, geleneksel bankalar gibi, likidite riskinden de korunmamaktadır. Sonuç olarak, faizsiz bankalar aşırı likiditeye sahip olma eğilimindedir. Faizsiz bankalar

güvenlik ve karlılık arasında bir denge bulmalıdır, çünkü aşırı likidite tutmak bir maliyete sahiptir (Bordeleau & Graham, 2010).

Uzmanların çoğu, faizsiz bankaların genel olarak geleneksel bankalardan daha yüksek likidite sağladıkları konusunda hemfikirler, bu da düşük karla sonuçlanan aşırı likidite sorununa yol açar. Ali, 2000'den 2009'a kadar 18 ülkede 60 faizsiz bankayı analiz etmiştir ve bu bankalardaki likidite seviyesinin azaldığını, likidite riskinin arttığını tespit etmiştir. Faizsiz bankaların likidite seviyesinde bir düşüş eğilimi olmasına rağmen, aynı bölgelerin geleneksel bankalarından daha yüksek bir likidite seviyesine sahiptirler. Bununla birlikte, faizsiz bankalar daha yüksek likidite riskine sahiptir, çünkü finansman-mevduat oranı geleneksel bankalardan daha yüksektir, likidite yönetimi araçları daha az gelişmiştir ve faizsiz finans kurallarına göre faizsiz bankalar borçlarını satamazlar (Ali, 2012). Malezya'daki faizsiz ve geleneksel bankaları karşılaştıran Waemustafa ve Sukri, faizsiz bankaların daha yüksek likidite sağladıkları ve düşük yatırım getirisinin nedeni olan aşırı likidite sorunuyla karşı karşıya kaldıkları sonucuna varmışlardır (Waemustafa & Sukri, 2016). Berger v.d., 2000-2014 yılları arasında 24 ülkede 690 bankadan toplanan verileri analiz etmiştir ve faizsiz bankaların genel sahip oldukları varlıkları başına daha fazla likidite yarattığı ve bilançonun varlık tarafında daha fazla likidite yarattığı sonucuna varmıştır (Berger, Boubakri, Guedhami, & Li, 2019).

Teorik olarak, faizsiz bankalar likidite açısından geleneksel bankalardan daha az risklidir, çünkü hem varlık hem de yükümlülüklerde ideal faizsiz bankacılık yapısında kar-zarar paylaşımı (PLS) sözleşmeleri hakimdir (Azhar Rosly, 2003; Chapra, 1985). Bununla birlikte, faizsiz bankacılığın varlık tarafını düşünürsek, günümüzde PLS sözleşmelerinin gerçek payı olması gerektiği gibi çok yüksek değildir. Bu nedenle, kar-zarar paylaşımı (PLS) sözleşmelerinin faizsiz bankaları daha az riskli hale getirdiği söylenemez. Samad ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmada İslam Malezya (Berhad) ve Bahreyn İslam Bankası finansal araçların payını incelemişlerdir (Samad, Gardner, & Cook, 2009). Mudaraba iki bankada ortalama olarak sadece %5, İslam Malezya Bankası'nda (Berhad) %0.66, Bahreyn İslam Bankası'nda ise %9.33'dir. Musharaka'nın payı daha da az, ortalama %2.85, Malezya bankasında ve Bahreyn İslam Bankası'nda sırasıyla %3.53 ve %2.16'dır. Türkiye için de benzer olan PLS ürünleri %5'tir (Sarı, 2018). Faizsiz bankaların yükümlülüklerini göz önüne alırsak, Dusuki'ye göre, tasarruf ve cari hesaplardan

para toplamak için Wadiah Yad Dhamanah ve Qard Al Hassan sözleşmeleri kullanılır, bu da bankanın varlık tarafındaki performansına duyarlı değildir ve riskini azaltmaz. Genellikle geleneksel bankaların faiz oranlarına eşit olan Hibah (hediye) mevduat sahiplerine verilir (Dusuki, 2008). Sonuç olarak, faizsiz bankalar varlıklar tarafında garantili kar ile sözleşmeleri tercih eder ve kar-zarar paylaşımı sözleşmeleri daha az tercih edilir.

Dolgun v.d. faizsiz bankalar için likidite kapsama oranını değiştirmeyi önermekte ve ayrıca faizsiz bankaların nakit fazlalığını koruduğunu kabul etmekte ve LCR standartlarının gerekliliğini açıklamaktadır. Bilim adamlarının çoğu, yüksek likiditenin bankaların karını olumsuz yönde etkilediği ve pazar paylarını sınırladığı konusunda hemfikirdir (Dolgun et al., 2019). Yukarıda belirtilen argümanlardan, faizsiz bankaların çoğunun karşılaştığı mevcut sorunun kendilerini sigortalamak için aşırı likidite olduğu sonucuna varabiliriz. Bu nedenle, faizsiz bankalar ortaya çıkabilecek likidite risklerini karşılamak için geleneksel bankadan %50 daha fazla likit varlığa sahiptir (Majid & Rais, 2003).

Likidite seviyesinin karlılığı nasıl etkilediğini tahmin etmek zordur. Pozitif korelasyon bulan bazı araştırmalar vardır: Bourke, Moualhi v.d., Trujillo-Ponce, Yao v.d. (Bourke, 1989; Moualhi, Zarrouk, & Jedidia, 2016; Trujillo-Ponce, 2013; Yao et al., 2018). Likidite seviyesi ile karlılık arasındaki negatif ilişki Molyneux ve Thornton (1992), Demirgüç-Kunt ve Huizinga (1999) tarafından bulunmuştur.

Chowdhury ve Rasid, daha yüksek likiditenin daha düşük karlılık anlamına geldiğini iddia ederek, karlılık ve likidite arasında olumsuz ilişki olması gerektiğini belirtmiştir (Chowdhury & Rasid, 2016). Bununla birlikte, yazarlar karlılık üzerinde anlamlı bir likidite etkisi bulamamıştır.

Molyneux ve Thornton (1992), likidite seviyesi ile karlılık arasında olumsuz ve anlamlı bir ilişki bulmaktadır. Buna karşılık, Bourke (1989) tam tersi sonuç tespit etmiştir.

Avrupa bankalarının karlılığının belirleyicilerini bulmak için yapılan ilk çalışma, 18 Avrupa ülkesinden oluşan bir örneklem üzerinde 1986-1989 dönemi için

Avrupa bankaları çalışmalarında likidite ve karlılık arasında olumsuz bir ilişki bulan Molyneux ve Thornton tarafından yürütülmüştür. Buna karşılık, Bourke tam tersi bir sonuç tespit etmiştir (Bourke, 1989; Molyneux & Thornton, 1992).

Tunus'taki bankaların karlılık belirleyicileri üzerine yapılan son bir araştırma, likiditenin ROA ile olumlu bir ilişkisi olduğunu, ancak ROE üzerinde olumsuz ve önemsiz bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir (Bougatef, 2017).

Raza v.d. GMM tahmincisi kullanarak yaptıkları çalışmada likiditenin bankaların karlılığı ile olumsuz ilişkili olduğunu belirlemiştir (Raza, Jawaid, & Shafqat, 2013).

Yao v.d., sadece Net Faiz Marjı (NIM) ile ölçüldüğünde likidite ve karlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuştur (Yao et al., 2018).

Hem aşırı likidite hem de likidite eksikliği banka için bir sorundur ve banka performansını etkiler. Hangi likidite seviyesinin en yüksek karlılığı sağladığını söylemek zordur ve bu seviye her banka için değişiklik gösterir. Basel III gereksinimleri, alt limiti düzenler ve bankanın kendisi üst limite karar vermelidir.

3.2.1.5 BANKA BÜYÜKLÜĞÜ

Banka büyüklüğü, piyasa riskine duyarlılık için gösterge olarak kullanılır. Banka'nın büyüklüğüne göre piyasa riskinin belirlenmesi, ölçülmesi, izlenmesi ve kontrol edilmesi yönetimden beklenmektedir. Banka büyüklüğü bankanın karlılığını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir.

Çalışmada kullanan yöntemde banka büyüklüğünün belirleyicisi toplam varlıkların logaritmasıdır.

$$\text{Banka Büyüklüğü (Z)} = \text{Toplam Varlıkların logaritması}$$

Banka büyüklüğü katsayısı, karlılıkla ilişkili olarak hem pozitif hem de negatif olabilmektedir. Bu belirleyici, genellikle bankacılık endüstrisindeki ölçek ekonomileri veya olumsuz ölçek ekonomileri yakalamak için kullanılmaktadır (Athanasoglou et

al., 2006). Literatürün büyük kısmı, banka büyüklüğü ile karlılık arasında karışık korelasyon olduğunu iddia etmektedir. Bazı bulgular U- şeklinde veya ters U- şeklinde bir ilişkiye işaret etmektedir.

Yao v.d., banka büyüklüğü ve karlılık arasında ters U-şeklinde bir ilişki bulmuştur. Banka büyüklüğü ile karlılık arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi incelemek için Yao v.d., toplam varlıkların doğal logaritmasının karesini kullanmıştır (the square of the natural Log of total assets). Banka büyüklüğündeki büyümenin bir dereceye kadar karlılığı olumlu etkilediğini, ancak belirli bir noktadan sonra aktiflerde daha fazla artışın bankanın performansını olumsuz etkilediği gösterilmiştir (Yao et al., 2018).

Küçük bankalar, boyutlarını artırarak ölçek ekonomilerini belirli bir noktaya kadar elde edebilirler, bu noktadan sonraki ek değişiklikler ise ölçek ekonomilerinin kötüleşmesine neden olabilir (Berger & Humphrey, 1994). Bu fikir aynı zamanda Athanasoglou v.d. tarafından da desteklenmektedir, onlara göre, banka politikasının arkasındaki temel sorulardan biri, karlılığı optimize eden bankanın büyüklüğünü bulmaktır (Athanasoglou et al., 2006). Banka büyüklüğünün artmasının karlılığa etkisinin belli bir limite kadar faydalı olduğu görülmüştür. Büyük bankalar için büyüklüğün etkisi, bürokratik ve diğer faktörler nedeniyle karlılık üzerinde olumsuz olabilir. Dolayısıyla büyüklük-karlılık ilişkisinin doğrusal olmadığı görünebilir. Bu olası doğrusal olmayan etkileşimi yakalamak için, varlıklar (doğal logaritması) ve karesi kullanılmaktadır. Athanasoglou v.d. araştırmasının ampirik bulguları, banka büyüklüğü ile karlılık arasında önemsiz bir ilişki olduğunu göstermektedir. Athanasoglou v.d., yeni büyüyen küçük bankaların genellikle kârlılıkları pahasına daha hızlı büyümeyi hedeflediklerini söyleyerek sonuçları açıklamışlardır. Dahası, yeni kurulan bankalar, kârlılığı en üst düzeye çıkarmaktan ziyade pazar paylarını büyütmeyle daha fazla odaklandıklarından, faaliyetlerinin ilk yıllarında özellikle kârlı değillerdir (P. P. Athanasoglou et al., 2008).

Dietrich ve Wanzenried de banka büyüklüğü ve karlılık arasındaki U-şeklinde ilişki olduğunu doğrulamıştır (Dietrich & Wanzenried, 2011). Dietrich ve Wanzenried'in ampirik sonuçlarına göre, finansal kriz öncesinde daha büyük ve daha küçük bankalar orta büyüklükteki bankalara göre daha karlıydı. 2007-2009 arasındaki mali kriz sırasında büyük İsviçre bankaları ise küçük ve orta ölçekli

bankalardan daha az karlıydı. Kriz öncesi dönemi açıklayan sonuçlar, ölçek ekonomileri teorisi ve ürün ve kredilerin daha fazla çeşitlenmesi ile izah edilmektedir. İsviçre'deki kriz sırasındaki durum, daha büyük İsviçre bankalarının daha yüksek kredi zararı karşılıklarına sahip olması ve küçük bankalara kıyasla çok daha düşük net faiz marjlarına sahip olması ile açıklanmıştır (Dietrich & Wanzenried, 2011).

Özetlemek gerekirse, banka büyüklüğü ile karlılık arasındaki pozitif ilişki çeşitli nedenlerle açıklanmaktadır. Smirlock'a göre, büyük bankaların ürün ve kredilerdeki çeşitlendirmeyi genişletmesi muhtemeldir, bu da daha az istikrarsızlığa ve gerekli getiri oranını düşüren riske yol açar, böylelikle bu da daha yüksek karlılığa yol açar (Smirlock, 1985).

Büyüme ile ilişkili maliyetlerdeki düşüşü açıklayan ölçek ve kapsam ekonomisi, bankaların karlılığını olumlu yönde etkileyen en önemli faktörlerden biridir (Akhavain, Berger, & Humphrey, 1997; Bikker & Hu, 2002; Bourke, 1989; Elsas, Hackethal, & Holzhäuser, 2010; Goddard et al., 2004; Iannotta et al., 2007; Mercieca, Schaeck, & Wolfe, 2007; Molyneux & Thornton, 1992). Ayrıca, Boyd ve Runkle, 1993 de bilgi toplama ve işleme maliyetlerinin azalmasından bahsetmiştir (Boyd & Runkle, 1993).

Banka büyüklüğünün bankanın karlılığı üzerindeki olumsuz etkisini açıklayan nedenler arasında daha küçük bankaların büyümeye odaklanması, asimetrik sorunların azaltılması, bürokratik ve diğer nedenler yer almaktadır.

Barros v.d., banka büyüklüğünün karlılık üzerindeki olumsuz etkisini asimetrik sorunları azaltması ile açıklamaktadır. Daha küçük bankaların, müşterilerinin risklerine ilişkin daha kaliteli bilgiler sağlayarak, kredi verme ile ilgili asimetrik bilgi sorunlarını en aza indirme imkanı vardır (Barros, Ferreira, & Williams, 2007).

Eichengreen ve Gibson'da, yönetimin kazanç pahasına büyümeye çalıştığını gösteren hipotez ile banka büyüklüğünün karlılık üzerindeki olumsuz etkisini açıklayan yönetim teorisinden bahsetmişlerdir (Eichengreen & Gibson, 2001).

Ayrıca, büyük bankalar büyüdükçe, karlılıklarını olumsuz etkileyebilecek bürokratik ve büyümeyle ilgili diğer yönetim sorunlarına sahip olmaya başlarlar (P. P. Athanasoglou et al., 2008; Berger & Humphrey, 1994; Eichengreen & Gibson, 2001).

3.2.2 MAKROEKONOMİK BELİRLEYİCİLER:

Makroekonomik göstergeler kamu harcamaları, borsada işlem gören yerli şirketlerin piyasa değeri, para arzı (MS0 dolaşımdaki para birimi) ve bankalar tarafından özel sektöre verilen iç kredi dış önlemleri temsil etmek için kullanılmıştır.

3.2.2.1 LİSTELENEN YERLİ ŞİRKETLERİN PİYASA DEĞERİ

Bu çalışmada kullanılan makroekonomik belirleyicilerden biri GSYİH'nın yüzdesi olarak yerli şirketlerin piyasa değeridir (STK). Bu oran Türkiye'deki finansal piyasanın gelişim düzeyini göstermektedir. Bu belirleyiciyi kullanan ve banka karlılığı üzerindeki anlamlı etkisini iddia eden birçok çalışma vardır. Listelenen yerli şirketlerin değişken piyasa değeri, hisse senedi piyasasının büyüklüğünü ölçer.

Chowdhury ve Rasid, finansal piyasa gelişiminin bir göstergesi olarak listelenen yerli şirketlerin piyasa değerinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranını kullanmıştır. Bununla birlikte, Chowdhury ve Rasid, GMM yöntemini kullanırken listelenen yerli şirketlerin piyasa değeri ile bankaların karlılığı arasında anlamlı bir ilişki belirleyememiştir (Chowdhury & Rasid, 2016).

Bu oranın banka performansını olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Naceur ve Omran ve Srairi finansal piyasa gelişimi ile bankaların karlılığı arasında anlamlı bir pozitif ilişki bulmuşlardır (Naceur & Omran, 2011; Srairi, 2010).

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki bankaları analiz eden Naceur ve Omran, makroekonomik belirleyici olarak borsa gelişim değişkenini kullanmışlar. Bu değişkenin bankaların karlılığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu bulmuşlardır. Naceur ve Omran'a göre, iyi gelişmiş bir borsada faaliyet gösteren bankaların daha fazla kar fırsatı bulunmaktadır (Naceur & Omran, 2011). Bu duruma ilişkin araştırmacıların yaptığı açıklamalardan biri; borsanın şirketlerin hisse senetlerini satarak operasyonları finanse etmek için para toplamasına yardımcı olmasıdır.

Borsadaki şirketlerin varlığı, listelenen şirketler hakkında mevcut olan bilgi miktarını artırır, bu da kredi sorunlarını azaltır ve bankaların kredi riskini daha iyi değerlendirmelerini sağlar.

3.2.2.2 ÖZEL SEKTÖRE KULLANDIRILAN YURTIÇİ KREDİLER

Bir başka makroekonomik belirleyici, GSYİH'nın yüzdesi olarak hesaplanan bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi kredidir. Onofrei v.d. araştırmasında, yedi Orta ve Doğu Avrupa ülkesinden (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya ve Romanya) ticari bankaların karlılığını analiz etmiş, özel sektöre verilen yurtiçi banka kredisinin bankacılık karlılığının önemli bir belirleyicisi olduğunu bulmuştur (Onofrei, Bostan, Roma, & Firtescu, 2018). Bankaların karlılığı ile özel sektöre verilen yurtiçi banka kredisi arasında anlamlı bir negatif ilişki bulmuştur. Bu durum, çoğu ülkenin (özellikle Romanya ve Baltık ülkeleri) kredilerinde hızlı (hatta sürdürülemez) bir genişleme görüldüğü ve ödenmemiş kredilerde önemli bir artışa ve karlılık üzerinde olumsuz bir etkiye yol açtığı gerçeğiyle açıklanabilir.

Aksine, Messai v.d, Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya ve İtalya'nın analizlerini yaparak, özel sektör için yurt içi kredi endeksi hariç tüm değişkenlerin önemli olduğunu tespit etmiştir (Messai et al., 2015).

3.2.2.3 DEVLET HARCAMALARI

Devlet harcamaları bir başka makroekonomik açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Orta ve Doğu Avrupa'nın erken geçiş ülkelerinde ve eski SSCB'nin geç geçiş ülkelerinde banka karlılığını Djalilov ve Piesse analiz etmişler. SSCB'yi erken terk eden ülkeler Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya ve Slovenya'dır. Daha sonra SSCB'den ayrılan ülkeler Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Moldova, Ukrayna ve Özbekistan'dır. Yazarlar hükümet harcamalarının geç geçiş ülkelerinde banka karlılığı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu tespit etmiştir (Djalilov & Piesse, 2016).

3.2.2.4 PARA ARZI, DOLAŞIMDAKİ PARA

Çalışmada para arzının belirleyicisi olarak MS0'ı (dolaşımdaki para birimi) kullanılmıştır. Para arzının banka karlılığının makroekonomik belirleyicisi olarak kullanıldığı birçok çalışma vardır. Çalışmaların çoğuna göre, para arzı banka karlılığı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Örneğin, Bourke (1989), Molyneux ve Thornton (1992), Srairi (2010)'ye göre para arzı, banka karlılığı ile anlamlı ve pozitif olarak ilişkilidir.

Bourke'nin çalışmasında, para arzı piyasanın genişlemesini temsil etmektedir. Bourke, anlamlı bir pozitif korelasyon olduğunu tespit etmiş ve piyasa genişlemesinin bankaların karlılığını artırmasına sebep olacağı sonucuna varmıştır (Bourke, 1989). Bourke'un araştırması, Molyneux ve Thornton tarafından genişletilmiştir (Molyneux & Thornton, 1992).

Haron ve Azmi ekonomideki büyümenin göstergesi olan para arzının faizsiz bankaların karlılığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu doğrulamışlardır. Haron ve Azmi, ortak entegrasyon ve hata düzeltme yöntemlerinin zaman serisi yaklaşımlarını kullanarak iç ve dış değişkenlerin faizsiz banka karlılığı üzerindeki etkisini inceleyen ilk araştırmacılarıdır. Banka karlılığı ile para arzı, enflasyon ve mevduat kalemleri gibi faktörler arasında güçlü bir uzun vadeli ilişki tespit etmişlerdir. Haron ve Azmi'ye göre para arzı, bankanın toplam varlıkların yüzdesi olarak gelir kısmı ve toplam varlıkların yüzdesi olarak toplam gelir gibi faizsiz banka karlılık göstergeleri ile olumlu yönde ilişkilidir (Haron & Azmi, 2004).

Faizsiz bankalar için olumlu bir ilişki bulan çalışmaların aksine, Chowdhury v.d. para arzının Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi bankalarının karlılığı üzerindeki olumsuz etkisini belirlemiştir (Chowdhury & Rasid, 2016).

Çalışmada kullanılan değişkenler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3. 1: Analizde Kullanılan Değişkenler		
Değişken	Açıklama	Beklenen İlişki
ROAA	net gelirin ortalama toplam varlıklara oranı (%)	
ROAE	net gelirin ortalama öz sermayeye oranı (%)	
Net Faiz Marjı	net faiz gelirinin toplam varlıklara oranı (%)	
Bağımsız Değişkenler Bankaya Özel Belirleyiciler (iç faktörler):		
Sermaye yeterliliği	Toplam Özsermaye / Toplam Varlıklar (%)	+/-
Varlık Kalitesi	Tahsili gecikmiş alacaklar / Brüt Krediler (%)	-
Yönetim Verimliliği	Maliyet / Gelir Oranı (%)	-
Likidite	Likit Varlıklar / Mevduat ve KV Finansmanı (%)	+/-
Banka Büyüklüğü	Toplam Varlıkların logaritması	+/-
Makroekonomice Belirleyiciler (dış faktörler):		
BNK	Bankalar Tarafından Özel Sektöre Yurtiçi Kredi (GSYİH'nın%)	-
STK	Listelenen Yerli Şirketlerin Piyasa Değeri	+

	(%)	
GOV	Genel Hükümet Harcaması (GSYİH'nın%)	-
MS0	Para Arzı, Dolaşımdaki Para	+

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölüm, bu tezde kullanılan ekonometrik modeli açıklamaktadır. İlk olarak, çalışmanın kısıtlamaları ve verilerin nasıl toplandığını açıklanacaktır. Sonra statik ve dinamik modeller tartışılacaktır. Daha sonra tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi tabloları verilmiştir. Son olarak, statik ve dinamik modellerin sonuçları ve onların bulguları ele alınacaktır.

4.1 ÇALIŞMANIN KISITLARI

Kısa süreli veriler (8 yıllık süre) bu çalışmanın kısıtlamaları olarak kabul edilebilir, ancak GMM küçük süreli veriler için tasarlanmıştır ve bu sorunu çözmektedir. Tüm değişkenler arasında, Türkiye'deki geleneksel ve katılım bankalarını analiz etmek için 5 bankaya özgü değişken (sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim kalitesi, likidite, banka büyüklüğü) ve 4 makroekonomik değişken (kamu harcamaları, borsada işlem gören yerli şirketlerin piyasa değeri, para arzı (dolaşımdaki para) ve bankalar tarafından özel sektöre verilen iç kredi) seçilmiştir. Önceki bölümde, bu değişkenlerin açıklaması yapılmış ve bu çalışmada en alakalı değişkenler kullanılmıştır. Roodman'ın makalesine göre, GMM'nin bir dezavantajı karmaşık olması ve bu nedenle kolayca geçersiz tahminler üretebilmesidir. Stata komutuyla uygulandıklarında, araştırmacılar tahmin edicileri istemeden yanlış kullanabilirler. Roodman'ın makalesi bu yanlış kullanımı önlemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, Roodman tarafından verilen tüm talimatlar bu çalışmada dikkate alınmıştır (Roodman, 2009).

4.2 VERİ TOPLAMA

Bu araştırma gerçekleştirilirken Türkiye'deki 5 katılım bankası ve 25 geleneksel banka olmak üzere 30 bankanın verileri kullanılmıştır. Türk bankalarının finansal tabloları ve GSYİH büyüme oranı, enflasyon, para arzı vb. makroekonomik verileri Türkiye bankacılık sektörü ile ilgili 2010 ve 2018 arasındaki dönem için Fitch Solutions tarafından hazırlanan rapordan elde edilmiştir.

4.3 METODOLOJİ VE EKONOMETRİ ÖZELLİKLER

Bu çalışmada uygulanan metodolojiler hem statik model hem de dinamik modeldir. Bu çalışmada hem statik modeller: havuzlanmış sıradan en küçük kareler (POLS) hem de sabit etkiler (FE) ve dinamik GMM modeli kullanılmış ve dinamik olan Goddard v.d. ve Athanasoglou ve diğerlerinin eserlerine dayanmaktadır (P. P. Athanasoglou et al., 2008; Goddard et al., 2004)

GMM modeli, çalışmada kullanılan veri kümesi için en uygun olanıdır, çünkü GMM aşağıdaki durumlar için tasarlanmıştır:

- 1.Küçük T (süre) ama büyük N (vaka sayısı) panelleri için. (Normalde mikro panellere kullanır, yani büyük N (yüzlerce veya binlerce) ve kısa T (çoğunlukla 10'dan az) olan panel verilerine uygulanır);
- 2.Doğrusal fonksiyonel ilişki;
- 3.Bağımlı değişken dinamiktir, kendi geçmiş gerçekleştirmelerinden etkilenir;
- 4.Bağımsız değişkenler kesinlikle eksojen değilse (hatanın geçmiş ve muhtemelen mevcut gerçekleştirmeleri ile ilişkisi varsa);
- 5.Sabit bireysel efektler varsa;
- 6.Bireyler içinde heteroskedastisite ve otokorelasyon olup, ancak bireyler arasında heteroskedastisite ve otokorelasyon olmadığında;

GMM'nin birçok avantajı vardır. İlk olarak, GMM, enstrümantal değişkenleri (IV): iç ve dış enstrümanlar, kullanarak gecikmeli bağımlı değişkenin endojenite sorununu (Regresyon modellerinde endojenite, açıklayıcı değişkenin hata terimi ile ilişkili olduğu durumu ifade eder) kontrol eder. İkincisi, gözlemlenmemiş panel heterojenliğini (bireysel etkiler) ele alır. Üçüncü olarak, dışlanmış değişken yanlılığı ve ölçüm hatalarının etkisini azaltır.

Bu çalışmada hem statik modeller: havuzlanmış sıradan en küçük kareler (POLS) ve sabit etkiler (Fixed Effects), hem de dinamik GMM modeli kullanılmıştır. GMM modelindeki gecikmeli bağımlı değişken katsayısı, POLS ve FE'nin gecikmeli bağımlı değişken katsayıları (üst ve alt sınırlar) arasında olmalıdır. Üst ve alt sınırları bulmak için POLS ve FE'yi kullanarak regresyon analizi yapılır.

4.3.1 STATİK MODEL (HAVUZLANMIŞ SIRADAN EN KÜÇÜK KARELER VE SABİT ETKİLER)

Panel verileri, bankanın karlılık belirleyicilerinin analizinde kullanılır. Panel verilerinde, kullanılan model, T zaman periyotlarının $t = 1, \dots, T$, her birinde gözlenen $n = 1, \dots, N$ ile gösterilen n kesit birimlerinden oluşur. Veri setinde toplam gözlem $n \times T$ 'dir. Panel verileri için temel çerçeve aşağıdaki regresyon modeline göre tanımlanır (Chowdhury & Rasid, 2016; Masood & Ashraf, 2012; Schopohl, Wichmann, & Brooks, 2014) :

$$Y_{nt} = \alpha + \beta X_{NT} + \varepsilon_{nt}$$

modelde bağımlı değişken (Karlılık) Y_{nt} ile gösterilir . α ile gösterilen - kesişme terimi,

Açıklayıcı değişkenlerde, β tahmin edilecek parametrenin $k \times 1$ vektörüdür ve gözlemlerin vektörü olan X_{nt} ' dir - $1 \times k$, $t = 1, \dots, T$; $n = 1, \dots, N$.

Fonksiyonel formda, yukarıdaki model aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$\text{Karlılık} = f(\text{bankaya özgü değişkenler, makroekonomik değişkenler})$$

4.3.2 DİNAMİK GMM VE ONUN RASYONALİTESİ

Arellano ve Bover ve Blundell ve Bond tarafından oluşturulan dinamik genelleştirilmiş momentler modeli (GMM), panel verilerinde dinamik endojenite önyargısını çözmek için kullanılır (Arellano & Bover, 1995; Blundell & Bond, 2000). Regresyon modellerinde endojenite, açıklayıcı değişkenin hata terimi ile ilişkili olduğu durumu ifade eder. Sonuç olarak, endojenite tutarsız tahminlere yol açabilir (yani, örneklem büyüklüğü arttıkça tahminlerin doğruluğunda azalma), potansiyel olarak yanlış varsayımlara, yanlış bulgulara ve yanlış teorik açıklamalara yol açabilir. Ketokivi ve McIntosh ayrıca, araştırmacıların endojenite önyargı durumunda katsayıların doğru işaretini alamayabileceğini belirtmiştir (Ketokivi & McIntosh, 2017).

Farklı endojenite önyargı kaynakları olabilir ve bunları çözmek için farklı yaklaşımlar vardır ve Arellano ve Bover ve Blundell ve Bond tarafından oluşturulan dinamik genelleştirilmiş momentler modeli (GMM), panel verilerinde endojeniteyi çözen modellerden biridir (dinamik endojenite önyargısı) (Arellano & Bover, 1995; Blundell & Bond, 2000).

Dinamik panel verilerinde temel süreçlerin neden-sonuç etkileşimi genellikle zaman içinde dinamiktir. Bankanın karlılığını etkileyen cari yılın sermaye yeterlilik seviyesi veya likiditesi değil, bir önceki yılın sermaye yeterlilik seviyesi veya likiditesi önemli bir rol oynayabilir. Dinamik panel veri tahmin yöntemleri, bunu yakalamak için gecikmeli bağımlı değişkenleri açıklayıcı değişkenler olarak kullanır. Bu endojen etkileşimi kontrol etmek için, bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerleri daha sonra araç olarak kullanılır. Bu yöntemler, modern ekonometrik modelde kullanıldığı için 'iç enstrümanlar' olarak da adlandırılır (Roodman, 2009). GMM modeli, "verileri dahili olarak dönüştürerek" endojenliği azaltır- dönüşüm, bir değişkenin geçmiş değerinin mevcut değerinden çıkarıldığı istatistiksel bir yöntem için geçerlidir (Roodman, 2009). Böylece gözlem sayısı en aza indirgenir ve GMM modelinin performansı bu yöntemle artırılır (iç dönüşüm) (Wooldridge, 2015).

Ekonometri modelinde tek bir değişken endojen ise, araştırmacıların tutarlı tahminler sağlayan OLS'den üstün bir tahmin tekniği uygulamaları gerekir (Ullah v.d.) Regresyon modelinde sadece bir değişken bile endojen ise, OLS'den elde edilen sonuçlar tutarsız olur (Beiner, Drobetz, Schmid, & Zimmermann, 2006; Schultz, Tan, & Walsh, 2010; Wintoki, Linck, & Netter, 2012). Bu nedenle, enstrümantal değişkenler (IV) yöntemleri veya küçük zaman dilimleri T ve büyük bir kesit paneli verileri, N için tutarlı parametre tahminleri üreten Genelleştirilmiş Momentler yöntemi (GMM), günümüzde araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışma Athanasoglou v.d. tarafından önerilen modeli kullanmaktadır (P. P. Athanasoglou et al., 2008). Değişkenler arasında gecikmeli bağımlı değişken içermektedir. GMM modeli, doğrusal bir şekle sahip genel bir model üzerine kurmuştur:

$$\Pi_{it} = c + \sum_{j=1}^j \beta_j X_{it}^j + \sum_{m=1}^m \beta_m X_{it}^m + \varepsilon_{it}, \quad \varepsilon = v_{it} + u_{it} \quad (1)$$

$$v_{it} \sim IIN(0, \sigma_v^2), u_{it} \sim IIN(0, \sigma_u^2)$$

Burada Π bankanın karlılığı, t yılı ifade eder ve i bankayı ifade eder, X_{it} banka karlılığının belirleyicileridir. c - sabit bir terimdir. Bankaya özgü belirleyiciler X_{it}^j ve makroekonomik belirleyiciler X_{it}^m olarak gruplandırılmıştır. ε_{it} hata terimi; v_{it} -gözlemlenmemiş bankaya özgü etki ve u_{it} sıradışı (*idiosyncratic*) hata. Bu tek yönlü bir hata bileşeni regresyon modelidir.

Denklem (1) gecikmiş (lagged) karlılık ile artırıldığında:

$$\Pi_{it} = c + \delta \Pi_{i,t-1} + \sum_{j=1}^j \beta_j X_{it}^j + \sum_{m=1}^m \beta_m X_{it}^m + \varepsilon_{it}, \quad \varepsilon = v_{it} + u_{it}$$

$\Pi_{i,t-1}$ bir dönem gecikmiş karlılık ve δ dengeye uyum hızıdır. 0 ile 1 arasında bir δ değeri, karın kalıcı olduğu anlamına gelir, ancak sonunda normal (ortalama ayar) seviyelerine geri dönecektir. 0'a yakın bir değer, endüstrinin oldukça rekabetçi olduğu (yüksek ayar hızı) anlamına gelirken, δ 1'e yakın bir değer daha az rekabetçi yapı (çok yavaş ayar) anlamına gelir.

Yukarıdaki modele bankaya özgü değişkenleri: sermaye yeterliliği (C), varlık kalitesi(A), yönetim kalitesi (M), likidite (L), banka büyüklüğü (Z) ve makroekonomik değişkenleri: kamu harcamaları (GOV), borsada işlem gören yerli şirketlerin piyasa değeri (STK), para arzı (dolaşımdaki para) (MS0) ve bankalar tarafından özel sektöre verilen iç kredi (BNK), ekleyerek, bankaların Türkiye'deki karlılığını belirleyebilecek faktörleri araştırmak için aşağıdaki model geliştirilmiştir:

$$\Pi = \alpha + \beta_1 \Pi_{t-1} + \beta_2 C + \beta_3 A + \beta_4 M + \beta_5 L + \beta_6 Z + \beta_7 BNK + \beta_8 GOV + \beta_9 MS0 + \beta_{10} STK + \varepsilon$$

Performansı (Karlılığı) ölçmek için ROAA, ROAE ve NIM kullanılmıştır. Bankaya özgü değişkenler sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, Yönetim kalitesi, likidite, banka büyüklüğü, makroekonomik değişkenler ise: kamu harcamaları, borsada işlem gören yerli şirketlerin piyasa değeri, para arzı (dolaşımdaki para) ve

bankalar tarafından özel sektöre verilen iç kredi dış önlemleri temsil etmek için kullanılmıştır.

Model için oluşturulan denklemler:

$$ROAA = \alpha + \beta_1 ROAA_{t-1} + \beta_2 C + \beta_3 A + \beta_4 M + \beta_5 L + \beta_6 Z + \beta_7 BNK + \beta_8 GOV + \beta_9 MSO + \beta_{10} STK + \varepsilon$$

$$ROAE = \alpha + \beta_1 ROAE_{t-1} + \beta_2 C + \beta_3 A + \beta_4 M + \beta_5 L + \beta_6 Z + \beta_7 BNK + \beta_8 GOV + \beta_9 MSO + \beta_{10} STK + \varepsilon$$

$$NIM = \alpha + \beta_1 NIM_{t-1} + \beta_2 C + \beta_3 A + \beta_4 M + \beta_5 L + \beta_6 Z + \beta_7 BNK + \beta_8 GOV + \beta_9 MSO + \beta_{10} STK + \varepsilon$$

Formüllerde kullanılan değişkenler aşağıda açıklanmıştır:

ROAA = Ortalama Aktif Karlılık Oranları

ROAE = Ortalama Özkaynak Karlık Oranı

NIM = Net Faiz Marjı

C (Sermaye yeterliliği) = Toplam Özkaynaklar / Toplam Aktifler(%)

A (Aktif Kalitesi) = Tahsili gecikmiş alacaklar / Brüt Krediler (%)

M (Yönetim Kalitesi) = Maliyet / Gelir Oranı (%)

L (Likidite) = Likit Varlıklar / mevduatlar ve KV finansmanı (%)

Z (Banka Büyüklüğü) = Toplam Varlıkların logaritması

BNK = Bankalar Tarafından Özel Sektöre Yurtiçi Kredi (GSYİH'nın%)

STK = Listelenen Yerli Şirketlerin Piyasa Değeri (%)

GOV = Genel Hükümet Harcaması (GSYİH'nın%)

MS0 = Para Arzı, Dolaşımdaki Para

ε = hata terimi.

4.3.3 SİSTEM VE FARK GMM

İki tür GMM vardır: sistem ve fark GMM. 1991 yılında geliştirilen Arellano-Bond tahmincisi, tüm regresörleri, genellikle farklılık göstererek dönüştürmeye başlar ve genelleştirilmiş momentler yöntemini (GMM) kullanır ve fark GMM olarak adlandırılır. 1998 yılında geliştirilen Arellano-Bover/Blundell-Bond tahmincisi, enstrüman değişkenlerinin ilk farklılıklarının sabit etkilerle ilişkili olmadığı ek bir varsayım yaparak Arellano-Bond tahmincisini artırır. Bu, daha fazla enstrümanın kullanılmasına izin verir ve verimliliği önemli ölçüde artırabilir. İki denklemden oluşan bir sistem oluşturur—orijinal denklem ve dönüştürülmüş olan—ve sistem GMM olarak bilinir.

Bu çalışmada sistem GMM kullanılmıştır ve bunun birkaç nedeni vardır. GMM sadece "sabit etki" problemini çözebildiğinden, ancak "gecikmeli bağımlı değişken ile hata terimi arasındaki korelasyon" ve "bazı açıklayıcı değişkenlerin endojenliği" problemini düzeltmek "enstrümanlar" gerektirir ve fark (difference) GMM zayıf enstrümanlara sahiptir. Enstrümantal değişkenlerin uygulanması Baum ve diğerleri tarafından şu iddialarla açıklanmaktadır: eğer hata dağılımı regresörlerin dağılımından bağımsız kabul edilemezse, uygun bir araç seti kullanılarak IV (Enstrümantal değişkenler) istenir. Sistem GMM, Enstrümanları güçlendirerek zayıf enstrüman problemini çözmeyi çalışır.

Sistem GMM tekniğinin altında yatan iki varsayım vardır. Sistem GMM, yalnızca hata teriminde ikinci dereceden otokorelasyon (*second order autocorrelation*) olmadığında tutarlıdır ve ikincisi, model aşırı tanımlanmadığında (yani, araçlar muteber (*valid*) olduğunda) tutarlıdır. Bu çalışmada, hem Arrelano ve Bond birinci ve ikinci mertebeden artıktaki (residuals) otokorelasyon testi, hem aşırı tanımlama Sargan testi yapılmıştır.

4.4 TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Bu çalışmanın sonuçlarına daha derin bakmadan önce, önce verilerin bazı başlangıç özelliklerini tartışmak önemlidir.

Tablo 4. 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
C	259	14.385	12.35	7.28	61.09
A	257	8.984	20.155	1.17	88.86
M	259	55.883	14.645	36.23	88.81
E1	255	1.324	.778	.05	2.93
E2	255	10.969	5.81	.31	20.21
E3	255	4.903	1.048	3.34	7.48
L	258	58.905	156.134	3.94	703.85
Z	259	4.318	.864	1.698	5.755
BNK	279	57.048	8.554	41.87	66.43
STK	279	25.657	6.786	19.35	39.18
MS0	279	290968.78	125161.66	135191	509725
GOV	279	22.127	1.106	21.12	24.99
Obs	279	140.348	81.27	1	287

Notlar: Karlılık belirleyicisi ve bağımlı değişken ROAA'nın, net gelirin ortalama toplam varlıklara oranı olarak hesaplanır. ROAE'nin karlılığının ikinci belirleyicisi, net gelirin ortalama özkaynaklara oranıdır. Karlılığın üçüncü belirleyicisi NIM, net faiz gelirin toplam varlıklara oranına eşittir. C- toplam özkaynakların toplam Aktiflere oranı olarak hesaplanan bir Sermaye yeterliliği ölçüsüdür. A- Aktif kalitesinin bir ölçüsüdür ve Tahsili gecikmiş alacakların Brüt Kredilere oranı olarak hesaplanır. M- Yönetim Verimliliğinin dolaylı (proxy) bir ölçüsü olarak kullanılır ve maliyet-gelir oranı olarak hesaplanır. L- bir likidite ölçüsüdür ve likit varlıkların Mevduatlara ve kısa vadeli finansmana bölünmüş oranına eşittir. Z- banka büyüklüğünün belirleyicisidir ve toplam varlıkların logaritması olarak hesaplanır. BNK= Bankalar Tarafından Özel Sektöre Yurtiçi Kredi; STK = Listelenen Yerli Şirketlerin Piyasa Değeri; GOV = Genel Hükümet Harcaması; MS0 = Para Arzı, Dolaşımdaki Para.

Tabloda, modelde kullanılan bankaya özgü değişkenler: sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, yönetim verimliliği, likidite, banka büyüklüğü, makroekonomik değişkenler: enflasyon ve GSYİH ve karlılık değişkenleri: ROAA, ROAE ve NIM için tanımlayıcı statü göstermektedir. ROAA, ROAE ve NIM karlılık değişkenlerinin

ortalaması sırasıyla 1,285, 11,112 ve 4,898'dir. Yönetim ortalaması en büyüğüdür ve %56,475'e eşittir ve bankalar arasında büyük ölçüde değişir, aralığı maksimum 88,81 ve minimum 36,73'tür. Genel olarak, tüm değişkenlerin ortalamasının olumlu bir işarete sahip olduğunu görebiliriz. Sermaye yeterlilik oranı ortalaması 12,643, Aktif kalitesi için ise 5,38'dir. Likidite düzeyi en az 3,94, en fazla 92,77 olarak bankalar arasında değişmekte olup, ortalama likidite 22,645'tir. Bankanın büyüklüğünü gösteren değişken 1,698 ile 5,755 arasında değişmekte olup, ortalama %4,358'dir. Makroekonomik açıdan bakıldığında, dönem boyunca ülkelerin ortalama GSYİH büyüme oranı %6,402, enflasyon ise %9,243'tür.

4.5 KORELASYON MATRİSİ

Aşağıdaki tablolar (Tablo 4.2.1, Tablo 4.2.2, Tablo 4.2.3), açıklayıcı değişkenlerin karlılığı gösteren değişkenlerle nasıl ilişkili olduğunu göstermektedir: sırasıyla ROAA, ROAE ve NIM; bankaya özgü değişkenler ve makroekonomik değişkenler arasındaki korelasyonun zayıf olduğunu ve çoklu doğrusallık (multicollinearity) sorunlarının küçük veya var olmadığını göstermektedir. Kennedy (2008) korelasyon matrisini kullanarak çoklu doğrusallığı (multicollinearity) tespit etmenin yaygın yollarını vurgulamıştır. Ona göre, 0,8'den fazla olan yüksek bir değer, iki bağımsız değişken arasındaki yüksek korelasyonu gösterir. Bu nedenle, veri setinde çoklu doğrusallık (multicollinearity) sorunu yoktur.

Verilerin korelasyon matrisinden, M'nin (Yönetim Kalitesinin) en yüksek katsayıya sahip olduğu ve tüm banka karlılık değişkenleriyle (ROAA, ROAE ve NIM) negatif olarak ilişkili olduğu, Yönetim Kalitesinin seviyesi arttığında karlılığın sırasıyla -0,62, -0,73 ve -0,075 ile ters yönde hareket ettiğini göstermektedir.

Sermaye yeterlilik oranı, varlık ve likidite, ROAA ve NIM ile pozitif, ROAE ile negatif ilişkilidir. Sermaye yeterliliği, ROAA ve NIM ile sırasıyla 0,41 ve 0,71 ile pozitif, ROAE ile ise -0,12 ile negatif ilişkilidir. Aktif Kalitesi, ROAA ve NIM ile 0,41 ve 0,68 ile pozitif olarak ilişkiliyken, ROAE ile -0,14 korelasyonu ile negatif olarak ilişkilidir. Bankaların likiditesi, 0,30 ve 0,57 korelasyonu ile gösterilen ROAA ve NIM ile pozitif ve -0,06'yı gösteren ROAE ile negatif olarak ilişkilidir. Z (Banka Büyüklüğü) -0,05 ile ROAA ve -0,44 ile NIM ile negatif ve 0,42 ile ROAE ile pozitif ilişkilidir. Makroekonomik parametreleri temsil eden neredeyse tüm değişkenler, -

0,11 olan ECG hariç, NIM üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Makroekonomik parametrelerin ROAA ve ROAE üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkisi vardır.

Çoklu doğrusallığın (multicollinearity) olmaması, regresyonda tahmin için gerekli bir koşuldur. Korelasyon matrisi, modeldeki açıklayıcı değişkenler arasında güçlü bir korelasyonun olmadığını gösterir. Bu seviye literatürde belirlenen eşiğin altındadır.

Tablo 4. 2: ROAA ile Korelasyon Matrisi

Variables	(E1)	(C)	(A)	(M)	(L)	(Z)	(BNK)	(GOV)	(MS0)	(STK)
E1	1.000									
C	0.403***	1.000								
A	0.321***	0.913***	1.000							
M	-0.669***	-0.022	0.012	1.000						
L	0.329***	0.835***	0.839***	0.007	1.000					
Z	0.019	-0.689***	-0.615***	-0.400***	-0.600***	1.000				
BNK	-0.168***	-0.042	0.022	-0.124**	-0.004	0.119*	1.000			
GOV	0.202***	0.027	-0.019	0.046	-0.004	-0.089	-0.803***	1.000		
MS0	-0.081	-0.065	0.023	-0.210***	0.002	0.140**	0.875***	-0.585***	1.000	
STK	0.195***	0.037	-0.016	0.029	0.007	-0.092	-0.727***	0.790***	-0.583***	1.000
*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$										
Notlar: Karlılık belirleyicisi ve bağımlı değişken ROAA'nın, net gelirin ortalama toplam varlıklara oranı olarak hesaplanır. ROAE'nin karlılığının ikinci belirleyicisi, net gelirin ortalama özkaynaklara oranıdır. Karlılığın üçüncü belirleyicisi NIM, net faiz gelirin toplam varlıklara oranına eşittir. C- toplam özkaynakların toplam Aktiflere oranı olarak hesaplanan bir Sermaye yeterliliği ölçüsüdür. A- Aktif kalitesinin bir ölçüsüdür ve Tahsili gecikmiş alacakların Brüt Kredilere oranı olarak hesaplanır. M- Yönetim Verimliliğinin dolaylı (proxy) bir ölçüsü olarak kullanılır ve maliyet-gelir oranı olarak hesaplanır. L- bir likidite ölçüsüdür ve likit varlıkların Mevduatlara ve kısa vadeli finansmana bölünmüş oranına eşittir. Z- banka büyüklüğünün belirleyicisidir ve toplam varlıkların logaritması olarak hesaplanır. BNK= Bankalar Tarafından Özel Sektöre Yurtiçi Kredi; STK = Listelenen Yerli Şirketlerin Piyasa Değeri; GOV = Genel Hükümet Harcaması; MS0 = Para Arzı, Dolaşımdaki Para.										

Tablo 4. 3: ROAE ile Korelasyon Matrisi										
Variables	(E2)	(C)	(A)	(M)	(L)	(Z)	(BNK)	(GOV)	(MS0)	(STK)
E2	1.000									
C	-0.247***	1.000								
A	-0.233***	0.913***	1.000							
M	-0.739***	-0.022	0.012	1.000						
L	-0.245***	0.835***	0.839***	0.007	1.000					
Z	0.544***	-0.689***	-0.615***	-0.400***	-0.600***	1.000				
BNK	-0.091	-0.042	0.022	-0.124**	-0.004	0.119*	1.000			
GOV	0.135**	0.027	-0.019	0.046	-0.004	-0.089	-0.803***	1.000		
MS0	0.014	-0.065	0.023	-0.210***	0.002	0.140**	0.875***	-0.585***	1.000	
STK	0.138**	0.037	-0.016	0.029	0.007	-0.092	-0.727***	0.790***	-0.583***	1.000
*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$										
Notlar: Karlılık belirleyicisi ve bağımlı değişken ROAA'nın, net gelirin ortalama toplam varlıklara oranı olarak hesaplanır. ROAE'nin karlılığının ikinci belirleyicisi, net gelirin ortalama özkaynaklara oranıdır. Karlılığın üçüncü belirleyicisi NIM, net faiz gelirin toplam varlıklara oranına eşittir. C- toplam özkaynakların toplam Aktiflere oranı olarak hesaplanan bir Sermaye yeterliliği ölçüsüdür. A- Aktif kalitesinin bir ölçüsüdür ve Tahsili gecikmiş alacakların Brüt Kredilere oranı olarak hesaplanır. M- Yönetim Verimliliğinin dolaylı (proxy) bir ölçüsü olarak kullanılır ve maliyet-gelir oranı olarak hesaplanır. L- bir likidite ölçüsüdür ve likit varlıkların Mevduatlara ve kısa vadeli finansmana bölünmüş oranına eşittir. Z- banka büyüklüğünün belirleyicisidir ve toplam varlıkların logaritması olarak hesaplanır. BNK= Bankalar Tarafından Özel Sektöre Yurtiçi Kredi; STK = Listelenen Yerli Şirketlerin Piyasa Değeri; GOV = Genel Hükümet Harcaması; MS0 = Para Arzı, Dolaşımdaki Para.										

Tablo 4. 4: NIM ile korelasyon matrisi										
Variables	(E3)	(C)	(A)	(M)	(L)	(Z)	(BNK)	(GOV)	(MS0)	(STK)
E3	1.000									
C	0.485***	1.000								
A	0.469***	0.913***	1.000							
M	-0.043	-0.022	0.012	1.000						
L	0.368***	0.835***	0.839***	0.007	1.000					
Z	-0.335***	-0.689***	-0.615***	-0.400***	-0.600***	1.000				
BNK	-0.099	-0.042	0.022	-0.124**	-0.004	0.119*	1.000			
GOV	0.147**	0.027	-0.019	0.046	-0.004	-0.089	-0.803***	1.000		
MS0	-0.016	-0.065	0.023	-0.210***	0.002	0.140**	0.875***	-0.585***	1.000	
STK	0.159**	0.037	-0.016	0.029	0.007	-0.092	-0.727***	0.790***	-0.583***	1.000
*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$										
Notlar: Karlılık belirleyicisi ve bağımlı değişken ROAA'nın, net gelirin ortalama toplam varlıklara oranı olarak hesaplanır. ROAE'nin karlılığının ikinci belirleyicisi, net gelirin ortalama özkaynaklara oranıdır. Karlılığın üçüncü belirleyicisi NIM, net faiz gelirinin toplam varlıklara oranına eşittir. C- toplam özkaynakların toplam Aktiflere oranı olarak hesaplanan bir Sermaye yeterliliği ölçüsüdür. A- Aktif kalitesinin bir ölçüsüdür ve Tahsili gecikmiş alacakların Brüt Kredilere oranı olarak hesaplanır. M- Yönetim Verimliliğinin dolaylı (proxy) bir ölçüsü olarak kullanılır ve maliyet-gelir oranı olarak hesaplanır. L- bir likidite ölçüsüdür ve likit varlıkların Mevduatlara ve kısa vadeli finansmana bölünmüş oranına eşittir. Z- banka büyüklüğünün belirleyicisidir ve toplam varlıkların logaritması olarak hesaplanır. BNK= Bankalar Tarafından Özel Sektöre Yurtiçi Kredi; STK = Listelenen Yerli Şirketlerin Piyasa Değeri; GOV = Genel Hükümet Harcaması; MS0 = Para Arzı, Dolaşımdaki Para.										

4.6 STATİK MODELLERİN SONUÇLARI

Aşağıdaki tablolar, bağımlı değişken olarak ROAA, ROAE ve NIM kullanılarak havuzlanmış OLS ve sabit etki (FE) modelinin uygulanmasından elde edilen tahmini parametreleri ve t-istatistiklerini göstermektedir. Burada, ROAA bağımlı değişken olarak kullanıldığında, sütun 1'de POLS tahmin edilirken, sütun 2'de ROAA, sabit etkiler (Fixed effects) kullanıldığında sonuçları tahmin eder. POLS ve sabit etkiler 'de ilk gecikme katsayıları, GMM katsayılarının olması gereken sınırlar olarak kullanılır.

POLS modeli kullanıldığında sermaye yeterlilik oranı, varlık kalitesi ve yönetim katsayıları anlamlıdır. Sabit etki modeli, varlık kalitesi, yönetim, likidite ve banka büyüklüğünün ROAA üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. 5: ROAA ve değişkenler, FE ve POLS		
	(1)	(2)
DEĞİŞKENLER	POLS E1	FE E1
L.E1	0.408*** (0.0399)	0.209*** (0.0441)
C	0.0387*** (0.00621)	0.00876 (0.00742)
A	-0.00867*** (0.00292)	-0.00646** (0.00310)
M	-0.0213*** (0.00220)	-0.0336*** (0.00320)
L	0.000189 (0.000275)	0.00100** (0.000492)
Z	0.0173 (0.0422)	-1.289*** (0.287)
BNK	0.00856 (0.00826)	0.00931 (0.00742)
GOV	0.102 (0.0743)	0.0106 (0.0660)
STK	0.00743 (0.00523)	0.00169 (0.00456)
MS0	-2.03e-07 (3.74e-07)	4.20e-07 (4.14e-07)
Sabit Katsayı	-1.438	7.462***

	(1.961)	(2.236)
Gözlemler	224	224
R-squared	0.827	0.614
Number of ID		31
Parantez içindeki standart hatalar *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1		

Burada, ROAE bağımlı değişken olarak kullanıldığında, sütun 1'de POLS tahmin edilirken, sütun 2'de ROAE, sabit etkiler (Fixed effects) kullanıldığında sonuçları tahmin eder.

Tablo 4. 6: ROAE ve değişkenler, FE ve POLS		
	(1)	(2)
DEĞİŞKENLER	POLS E2	FE E2
L.E2	0.516***	0.339***
	(0.0467)	(0.0534)
C	-0.0250	-0.202***
	(0.0508)	(0.0615)
A	0.0113	0.0126
	(0.0241)	(0.0260)
M	-0.179***	-0.286***
	(0.0181)	(0.0268)
L	-0.00438*	-0.000911
	(0.00227)	(0.00411)
Z	-0.309	-7.159***
	(0.371)	(2.341)
BNK	0.0666	0.0649
	(0.0687)	(0.0630)
GOV	0.700	-0.00835
	(0.616)	(0.554)
STK	0.0869**	0.0388
	(0.0433)	(0.0383)
MS0	2.70e-07	2.21e-06
	(3.09e-06)	(3.46e-06)

Sabit Katsayı	-4.228	51.86***
	(16.23)	(18.36)
Gözlemler	224	224
R-squared	0.785	0.582
Number of ID		31
Parantez içindeki standart hatalar		
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1		

Burada, sütun 1, bağımlı değişken olarak NIM kullanıldığında ve POLS tahmin edilirken sonuçları temsil eder, sütun 2 NIM için Sabit etkileri (FE) kullanarak tahmin edilmiştir.

Tablo 4. 7: NIM ve değişkenler, FE ve POLS		
	(1)	(2)
DEĞİŞKENLER	POLS E3	FE E3
L.E3	0.704***	0.330***
	(0.0447)	(0.0601)
C	0.0461***	0.0141
	(0.0111)	(0.0132)
A	-0.0120**	-0.00477
	(0.00545)	(0.00575)
M	-0.00202	-0.0264***
	(0.00345)	(0.00568)
L	-0.000803	0.00147*
	(0.000501)	(0.000874)
Z	-0.0424	-2.687***
	(0.0755)	(0.504)
BNK	0.00945	0.0181
	(0.0146)	(0.0131)
GOV	0.276**	0.0965
	(0.134)	(0.118)
STK	0.0532***	0.0327***
	(0.00951)	(0.00850)

MS0	2.21e-06***	3.34e-06***
	(6.78e-07)	(7.35e-07)
Sabit Katsayı	-7.279**	11.27***
	(3.500)	(3.922)
Gözlemler	224	224
R-squared	0.689	0.496
Number of ID		31
Parantez içindeki standart hatalar		
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1		

4.7 DİNAMİK MODELLERİN SONUÇLARI

Tablo 4.8, Türkiye'deki hem geleneksel hem de katılım bankaları için GMM sonuçlarını bir arada gösterirken, Tablo 4.9, hem geleneksel hem de katılım bankaları için GMM sonuçlarını her banka grubu için ayrı ayrı göstermektedir.

Tablo 4. 8: GMM, ROAA, ROAE ve NIM			
	(1)	(2)	(3)
DEĞİŞKENLER	GMM E1	GMM E2	GMM E3
L.E1,2,3	0.325	0.274*	0.877***
	(0.256)	(0.144)	(0.129)
C	0.0722**	0.169	-0.151
	(0.0282)	(0.226)	(0.0929)
A	-0.0238*	-0.0735	0.00930
	(0.0130)	(0.0739)	(0.0441)
M	-0.0193***	-0.144**	-0.0294
	(0.00702)	(0.0567)	(0.0210)
L	-0.000479	-0.00904	0.00175
	(0.000756)	(0.00609)	(0.00178)
Z	0.0340	0.957	-0.493
	(0.160)	(1.112)	(0.395)
BNK	0.00466		
	(0.0126)		

GOV	0.114		-0.0153
	(0.0731)		(0.239)
MS0		2.19e-06	
		(3.71e-06)	
STK		0.0853*	0.0523***
		(0.0424)	(0.0137)
Sabit Katsayı	-1.717	7.831	5.314
	(2.515)	(8.986)	(5.906)
Observations	224	224	224
Number of ID	31	31	31
Parantez içindeki standart hatalar			
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1			

Tablo 4. 9: GMM, ROAA, ROAE ve NIM, katılım ve geleneksel bankalar için ayrı			
	(1)	(2)	(3)
DEĞİŞKENLER	GMM E1	GMM E2	GMM E3
L.E1,2,3 (geleneksel bankaları)	0.325	0.313**	0.840***
	(0.256)	(0.149)	(0.222)
L.E1,2,3 (katılım bankaları)	0.325	0.260	0.666**
	(0.256)	(0.190)	(0.289)
C (geleneksel bankaları)	0.0627**	0.169	-0.188**
	(0.0281)	(0.226)	(0.0917)
C (katılım bankaları)	0.0397	0.169	-0.305**
	(0.0451)	(0.226)	(0.127)
A (geleneksel bankaları)	-0.0213*	-0.0735	0.00930
	(0.0119)	(0.0739)	(0.0441)
A (katılım bankaları)	-0.0603**	-0.0735	0.00930
	(0.0292)	(0.0739)	(0.0441)

M (geleneksel bankaları)	-0.0195** (0.00718)	-0.151** (0.0572)	-0.0302 (0.0204)
M (katılım bankaları)	-0.0228*** (0.00760)	-0.177*** (0.0599)	-0.0430** (0.0202)
L	-0.000479 (0.000756)	-0.00904 (0.00609)	0.00175 (0.00178)
Z	0.0340 (0.160)	0.957 (1.112)	-0.493 (0.395)
BNK	0.00466 (0.0126)		
GOV	0.114 (0.0731)		-0.0153 (0.239)
MS0		2.19e-06 (3.71e-06)	
STK (geleneksel bankaları)		0.0754 (0.0481)	0.0611*** (0.0151)
STK (katılım bankaları)		0.130** (0.0536)	0.0251 (0.0176)
Sabit Katsayı	-1.717 (2.515)	7.831 (8.986)	5.314 (5.906)
Observations	224	224	224
Number of ID	31	31	31
Parantez içindeki standart hatalar *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1			

4.8 BULGULAR

Bu çalışma, farklı göstergelerin Türkiye'deki bankaların karlılığı üzerindeki etkisini analiz etmek için tek adımlı sistem GMM tahmincisini kullanmıştır. Bulgular aşağıdaki gibidir.

F-istatistikleri, tüm değişkenlerin tüm regresyonlarda ortaklaşa anlamlı olduğunu göstermektedir. Bazı modellerde birinci mertebeden negatif korelasyon (AR1) sorunu olmasına rağmen, tüm modellerde ikinci mertebeden korelasyon (AR2) yoktur, bu da seri korelasyonun mevcut olmadığını göstermektedir (Arellano ve Bond 1991). AR (2) hatası ise tutarsızlık durumunu reddeder. Tüm Hansen test p değerleri önemsizdir, bu da enstrümanların geçerli olduğunu ve aşırı tanımlayıcı kısıtlamaların durumunu reddettiğini gösterir. Enstrümanların alt kümesinin eksojenliği, C-istatistiklerinin önemsiz p-değerleri ile de gösterilmiştir.

4.8.1 GECIKMELİ KARLILIK DEĞİŞKENİ

Model özelliklerinin dinamik karakteri, gecikmiş ROAE ve NIM karlılık göstergelerinin anlamlı katsayıları ile doğrulanmıştır. δ 'nın pozitif anlamlı katsayıları ROAA ve ROAE için 0'a yakındır, bu da karlılıkta daha düşük kalıcılığa işaret eder ve Türkiye'de bankacılık endüstrisinin rekabetçi yapısına yol açarken, δ katsayısı NIM için 1'e yakındır ve nispeten daha az rekabetçi bankacılık endüstrisini gösterir. Bazı önceki çalışmalar (Alhassan v.d. 2016; Dietrich ve Wanzenried 2011; Moualhi v.d. 2016; Tan 2016) Gana, İsviçre, Çin ve MENA bölgesinin karlılığının ve rekabetçi pazar yapısının düşük kalıcılığını da bulmuştur.

4.8.2 YÖNETİM VERİMLİLİĞİ

Tüm bankaya özgü belirleyiciler arasında yönetim verimliliği, Türkiye'deki tüm banka karlılığı belirleyicileri ROAA, ROAE ve NIM üzerinde olumsuz anlamlı bir etkiye sahiptir. ROAA için Yönetim verimliliği katsayısı -0,0195'e eşittir ve geleneksel bankalar için %5 anlamlı seviyede anlamlıdır, katılım bankaları için ise -0,0228'e eşittir ve %1 seviyesinde anlamlıdır. ROAE için yönetim verimliliği katsayısı -0,151'e eşittir ve geleneksel bankalar için %5 anlamlı seviyede, katılım bankaları için -0,177'ye eşittir ve %1 seviyesinde anlamlıdır. Yönetim verimliliği katsayısı, NIM

karlılık belirleyicisi olarak kullanıldığında yalnızca katılım bankaları için önemlidir ve -0,043'e eşittir ve %5 anlamlı seviyede anlamlıdır ve geleneksel bankalar için anlamlı değildir.

Negatif ilişkiler, daha karlı bankaların işletme maliyetlerini düşük tutabileceklerini, daha üretken ve verimli olduklarını göstermektedir. Yönetim verimliliğinin belirleyici katsayısını ölçmek için maliyet-gelir oranı kullanılmıştır. Bulgulara göre, yönetim verimliliği ile karlılık belirleyicileri ROEA, ROAA ve NIM arasında güçlü bir negatif ilişki vardır. Bu durum beklenmektedir ve bu giderlerdeki artışın (azalmanın) Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların karlarını azalttığı (arttırdığı) teorisini doğrulamıştır. Bu, operasyonel olarak daha az verimli olan bankaların daha az karlı olduğunu doğrulamaktadır.

Türkiye'deki katılım bankaları ve geleneksel bankalar ayrı ayrı ele alınırsa, yönetim verimliliğinin katılım bankaları üzerindeki etkisi biraz farklıdır. Burada katsayı, genel gider maliyetinde %1 artış olması durumunda (yani, düşük maliyet yönetimi veya işletme verimsizliği), ROAA karlılık belirleyicisi olarak kullanıldığında geleneksel bankalarda %-0,0195 ve katılım bankalarında %-0,0228 oranında karlılığı azaltacağını göstermektedir. ROAE kullanıldığında, geleneksel bankalarda % -0,151 ve katılım bankalarda %-0,177 karlılığı azaltacaktır. NIM karlılık belirleyicisi olarak kullanıldığında, katılım bankalarının karlılığını %0,0430 oranında azaltacaktır. Sonuçlar, örneklenen tüm bankalar için %5'de bile tüm örneklem için anlamlıdır. Türkiye'de hem katılım bankalarında hem de geleneksel bankalarda yönetim verimliliğinin karlılık üzerinde önemli olumsuz etkileri vardır.

Bulgularımızın sonuçları beklendiği gibidir ve Guru ve Staunton (2002), Pasiourass ve Kosmidou (2007), Athanasoglou ve diğerleri (2008), Dietrich ve Wanzenried (2011), Pakistan Trujillo-Ponce (2013) ve Sun ve diğerleri (2017)'nin bulguları ile tutarlıdır.

Bu nedenle, Türkiye'deki bankalar, karlılıklarını artırmak için daha iyi bir yönetim verimliliği sağlamalıdır. Türk bankalarının karlılığını artırmak için etkin maliyet yönetimine ihtiyaç vardır.

4.8.3 SERMAYE YETERLİLİĞİ

Sermaye yeterliliği katsayısı, NIM üzerinde olumsuz ve ROAA üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. ROAA karlılık belirleyicisi olarak kullanıldığında, sermaye yeterliliği katsayısı %5 ve seviyesinde anlamlıdır geleneksel bankalar için 0,0627'ye eşittir. NIM kullanıldığında, sermaye yeterliliği karlılık üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Sermaye yeterliliği katsayıları %5 seviyesinde anlamlıdır ve geleneksel bankalar için -0,188'e, katılım bankaları için -0,305'e eşittir. Bu katsayı, sermaye yeterliliğinde %1'lik bir artış olması durumunda, ROAA'yı %0,0627 oranında artıracağını göstermektedir. Sermaye yeterliliği %1 artarken, geleneksel bankaların NIM değeri -%0,188 ve katılım bankalarının NIM değeri -%0,305 azalacaktır.

Sermaye yeterliliğinin ROAA üzerindeki olumlu anlamlı sonuçları kar marjını (vergi öncesi karın toplam varlıklara oranı), ROE ve ROA'yı bağımlı değişkenler olarak kullanan ve sermaye yeterliliği ile karlılık arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulan Bashir'in bulguları ile tutarlıdır. Ayrıca, pozitif korelasyon Bashir, Bourke (1989), Molyneux ve Thornton (1992), Molyneux (1993), Goddard ve diğerleri (2004), Athanasoglou ve diğerleri (2008), Garcia-Herrero ve diğerleri (2009), Trujillo-Ponce (2013) (yalnızca ROA), Chowdhury and Rasid (2016), Yao ve diğerleri (2018)' nin bulguları ile tutarlıdır.

Sermaye yeterliliğinin NIM üzerindeki olumsuz önemli sonuçları, daha yüksek sermaye yeterliliği seviyesinin bankanın karlılığını olumsuz yönde etkileyebileceğini açıklayan Berger'in bulguları ile tutarlıdır, çünkü daha yüksek sermaye yeterliliğinin oranı ile bankalar daha düşük nispi risk pozisyonu almaktadır. Berger, risk-getiri ticaretine göre daha düşük karların daha düşük riskin bir sonucu olduğunu öne sürmüştür. NIM ve sermaye yeterliliği arasındaki negatif korelasyon, Berger, 1995; Agusman ve ark. 2008; Goddard ve diğ., 2009 Dietrich ve Wanzenried, 2011; Tan ve Floros 2012;'in negatif ilişkinin mevcut olduğu çalışmalarla tutarlıdır (Agusman et al., 2008; Berger, 1995)

Bu nedenle, bireysel bankalar karlılıklarını artırmak için sermaye yeterliliğini doğru seviyede tutmak için gerekli önlemleri almalıdır.

4.8.4 VARLIK KALİTESİ

Varlık kalitesinin ROAA üzerinde olumsuz güçlü etkisi vardır. Varlık Yönetimi Katsayısı %10 düzeyinde anlamlı olup, Türkiye'deki geleneksel bankalar için -0,0213'e, %5 düzeyinde anlamlı olup katılım bankaları için -0,0603'e eşittir.

Varlık kalitesini belirlemek için takipteki kredinin brüt kredilere oranı kullanılmıştır. Takipteki kredinin daha düşük miktarı, varlıkların daha yüksek kalitesini yansıtır. Varlık kalitesi katsayısı beklendiği gibi negatiftir, çünkü daha fazla takipteki krediye sahip bir bankanın daha düşük kar elde etmesi beklenir.

Türkiye'deki katılım bankaları ve geleneksel bankalar ayrı ayrı ele alınırsa, varlık kalitesinin katılım bankaları üzerindeki etkisi biraz farklıdır. Burada katsayı, varlık kalitesinde %1'lik bir artış olması durumunda, ROAA'da geleneksel bankalarda -0,0213 ve katılım bankalarında -0,0603 oranında bir azalmaya yol açtığını göstermektedir.

Bulgularda ROAA üzerindeki Varlık kalitesinin negatif anlamlı sonuçları beklendiği gibidir ve Miller ve Noulas, Yao v.d., Dietrich ve Wanzenried, Athanasoglou v.d, Lee v.d, Moualhi v.d., Menicucci ve Paolucci, Tan'ın bulgularla tutarlıdır (P. P. Athanasoglou et al., 2008; Dietrich & Wanzenried, 2011; Lee et al., 2015; Menicucci & Paolucci, 2016; Miller & Noulas, 1997; Moualhi et al., 2016; Tan, 2016; Yao et al., 2018).

Bu nedenle, Türkiye'deki bankalar, karlılıklarını artırmak için takipteki kredilerin miktarını azaltmak için kredilerini taramak ve izlemek için gerekli önlemleri almalıdır.

4.8.5 LİSTELENEN YERLİ ŞİRKETLERİN TOPLAM PİYASA DEĞERİ

Listelenen yerli şirketlerin toplam piyasa değeri, katılım bankalarının ROAE'si ve geleneksel bankaların NIM'i üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Listelenen yerli şirketlerin toplam piyasa değeri katsayısı, katılım bankaları için %5 seviyesinde anlamlıdır ve ROAE kullanıldığında 0,130'a eşittir. Listelenen yerli şirketlerin toplam

piyasa değeri katsayısı, geleneksel bankalar için %1 seviyesinde anlamlıdır ve NIM kullanıldığında 0,0611'e eşittir.

Türkiye'deki katılım bankaları ve geleneksel bankalar ayrı ayrı ele alındığında, finansal piyasanın gelişiminin bir göstergesi olan listelenen yerli şirketlerin toplam piyasa değeri belirleyicisinin katılım bankaları üzerindeki etkisi biraz farklıdır. Burada katsayı, listelenen yerli şirketlerin toplam piyasa değerinde %1'lik bir artış olması durumunda, katılım bankalarının ROAE'sinin %0,13, geleneksel bankaların NIM'inin %0,0611 artacağını göstermektedir.

Elde edilen sonuçlara göre ROAE ve NIM üzerinde listelenen yerli şirketlerin toplam piyasa değerinin pozitif anlamlı sonuçları beklendiği gibi ve Naceur ve Omran (2003) bulguları ile tutarlıdır.

Böylece, Türkiye'deki finansal piyasa gelişiminin Türk bankalarının karlılığını olumlu yönde etkilediği sonucuna varılabilir.

SONUÇ

Bu bölüm, araştırma hedefleri ve soruları ile bunların değeri ve katkısıyla bağlantılı olarak önemli sonuçları özetleyerek araştırmayı sonlandıracaktır. Ayrıca çalışmanın sınırlamalarını inceleyecek ve daha ileri araştırmalar için öneriler sunacaktır.

Bu araştırma, GMM yaklaşımını kullanarak Türk geleneksel ve katılım bankalarının karlılık belirleyicilerini incelemeye yönelik ilk çalışmadır. Banka karlılığının belirleyicileri 70'li yıllardan itibaren analiz edilmektedir. Yazarlar ve araştırmacılar, GMM kullanılmaya başlamadan önce banka karlılığı ve diğer değişkenler arasındaki ilişkileri bulmak için daha basit ekonometrik yöntemler kullanılmaktaydı.

Bu çalışma, faizsiz bankaların, özellikle de Türkiye'deki bankaların performansı hakkında yapılan çalışmalarda önemli bir araştırma boşluğunu kapatmaya çalışmaktadır.

Banka performansının ana belirleyicileri, performanslarını neyin etkilediğini daha iyi anlamak için seçilmiştir. Bu çalışmada, banka performansı ile banka içi özellikler arasındaki ilişkiyi analiz etmek için sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim, likidite ve banka büyüklüğü gibi bankaya özgü değişkenler kullanılmıştır. Banka performansının değerlendirilmesi, çevre, iç faaliyetler ve dış faaliyetler arasındaki etkileşimin değerlendirilmesini içeren karmaşık bir süreçtir. Bir bankanın karlılığını değerlendirmek için ekonometrik bir model oluşturmak için bağımlı ve bağımsız değişkenleri belirlemek gerekir. Bankanın performansını etkileyen iç ve dış faaliyetler sırasıyla bankaya özgü ve makroekonomik değişkenlerle temsil edilmiştir. Sonuç olarak, sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim, likidite ve banka büyüklüğü, listelenen yerli şirketlerin piyasa değeri, bankalar tarafından özel sektöre yurt içi kredi, genel devlet harcamaları, para arzı değişkenleri kullanılmıştır.

Yapılan analizler neticesinde elde edilen sonuçlara göre; yönetim etkinliği, sermaye yeterliliği, aktif kalitesi ve piyasa kapitalizasyonunun makroekonomik belirleyicileri gibi bankaya özgü değişkenlerin Türkiye'deki katılım bankalarının ve

geleneksel bankaların performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Tüm bankaya özgü belirleyiciler arasında yapılan ekonometrik analiz sonuçlarına göre, yönetim verimliliğinin Türkiye'deki tüm banka karlılığı belirleyicileri ROAA, ROAE ve NIM üzerinde olumsuz önemli bir etkisi bulunmaktadır. Türkiye'deki katılım bankaları ve geleneksel bankalar ayrı ayrı ele alınırsa, yönetim verimliliğinin katılım bankaları üzerindeki etkisi biraz farklıdır. Yönetim verimliliğinin katılım bankaları üzerinde daha fazla etkisi vardır. Olumsuz bir ilişki, daha karlı bankaların daha üretken ve verimli olmak için işletme maliyetlerini düşük tutabilecekleri anlamına gelir.

Sermaye yeterliliği, katılım bankalarının ve geleneksel bankaların NIM ve ROAA'ları üzerinde negatif, katılım bankalarının NIM'leri üzerinde ise pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Sermaye yeterliliği katsayısının NIM üzerinde negatif, anlamlı bir etkisi ve ROAA üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır. NIM kullanıldığında, sermaye yeterliliği karlılık üzerinde olumsuz ve güçlü bir etkiye sahiptir.

Varlık kalitesinin ROAA üzerinde olumsuz ve güçlü bir etkisi vardır. Katılım bankaları ile Türkiye'deki geleneksel bankaları ayrı ayrı ele alırsak varlık kalitesinin katılım bankaları üzerindeki etkisi biraz daha farklıdır. Varlık kalitesinin ROAA'nın katılım bankaları üzerinde daha fazla etkisi vardır.

Piyasa kapitalizasyonu, katılım bankalarının ROAE'si ve geleneksel bankaların NIM'si üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Piyasa kapitalizasyonu, katılım bankalarının ROAE'si ve geleneksel bankaların NIM'si üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Yönetim etkinliği, sermaye yeterliliği, varlık kalitesi ve piyasa kapitalizasyonu belirleyicilerinin Türk bankalarının kârlılığı üzerinde önemli bir etkisi olduğu için yapılabilecek bazı öneriler vardır. Bu öneriler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Türkiye'deki bankalar, karlılıklarını artırmak için daha iyi yönetim verimliliği elde etmek için gerekli önlemleri almalıdır. Türk bankalarının karlılığını artırmak için etkin maliyet yönetimine ihtiyaç vardır.

- Bankalar, kârlılıklarını artıracak sermaye yeterliliğini doğru seviyede tutmak için gerekli önlemleri almalıdır.

- Türkiye'deki bankalar, karlılıklarını artırmak için varlık kalitesini etkileyen sorunlu kredi miktarını azaltmak için kredilerini taramak ve izlemek için gerekli önlemleri almalıdır.

- Bankalar piyasa kapitalizasyonu seviyesini kontrol edemese de. Türkiye'deki piyasa kapitalizasyonunun Türk bankalarının karlılığını olumlu yönde etkilediğini belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

AGUSMAN, A., MONROE, G. S., GASBARRO, D., & ZUMWALT, J. K.: 2008	"Accounting and capital market measures of risk: Evidence from Asian banks during 1998–2003." Journal of Banking & Finance , 32(4), 480-488.
AHMAD, K.: 1980	"Studies in Islamic Economics." Leicester: Islamic Foundation.
AHMAD, K., & ANSARI, Z. I.: 1979	"Islamic perspectives: studies in honour of Sayyid Abul A'la Mawdudi" Markazi Maktaba Islami.
AHMED, H., & CHAPRA, M. U.: 2002	"Corporate Governance in Islamic Financial Institution" (Occasional Paper).
AKHAVEIN, J. D., BERGER, A. N., & HUMPHREY, D. B.: 1997	"The effects of megamergers on efficiency and prices: Evidence from a bank profit function. Review of industrial Organization", 12(1), 95-139.
AL-HAMDANI, K.: 2000	"al-Nizam al-Masrafi fi al-Dawlah al-Islamiyah. The Banking System in the Islamic State", Islamiyat al-Maarifa, Winter, 15-41.
AL-HOMAIDI, E. A., ALMAQTARI, F. A., YAHYA, A. T., & KHALED, A. S. D.: 2020	"Internal and external determinants of listed commercial banks' profitability in India: dynamic GMM approach." International Journal of Monetary Economics and Finance , 13(1), 34-67.
AL-JAWZĪ, I.: 1964	"Zād al-masīr fī 'ilm al-tafsīr." Edited by Muḥammad Zuhayr al-Shāwīsh.
AL-KUBAISI, H.: 1979	"Aswaq Baghdad Hatta Nihayat al-Asr al-Buwaihi, (Baghdad's Markets until the end of the Buwaihi era)." Baghdad: Dar al-Hurriyah.
AL-QALQASHANDI, A.: 1913	"Subh al-A'asha fi-Sinaat al-Insha." Cairo: al-Qhirah al-Maba'ah alAmryah.
AL-SA'DI, A.: 1985	"al-Sayrafah wal-jahbadhah fi al-Iraq (Money Changing and Banking in Iraq)", PhD Thesis, University of Baghdad.
ALI, S.: 2012	"State of Liquidity Management in Islamic Financial Institutions." Islamic Economic Studies , 21, 63-98. doi:10.12816/0000240
ANBAR, A., & ALPER, D.: 2011	"Bank specific and macroeconomic determinants of commercial bank profitability: Empirical evidence from Turkey." Business and economics research journal , 2(2), 139-152.
ARELLANO, M., & BOVER, O.: 1995	"Another look at the instrumental variable estimation of error-components models." Journal of econometrics , 68(1), 29-51.
ASLAN, H., & ÖZDEMİR, M.: 2015	"Development of the Islamic finance in Turkey: A questionnaire study."
ASMA'RASHIDAH IDRIS, F. F. A., ASARI, H., TAUFİK, N. A. A., SALIM, N. J.,	"Determinant of Islamic banking institutions' profitability in Malaysia." World Appl. Science Journal , 12, 01-07.

MUSTAFA, R., & JUSOFF, K.: 2011	
ASUTAY, M.: 2013	"The development of Islamic banking in Turkey: Regulation, performance and political economy." In <i>Islamic Finance in Europe</i> : Edward Elgar Publishing.
ASUTAY, M., & IZHAR, H.: 2007	"Estimating the profitability of Islamic banking: evidence from bank Muamalat Indonesia." Review of Islamic Economics , 11(2), 17-29.
ATHANASOGLU, DELIS, M., & STAIKOURAS, C.: 2006	"Determinants of bank profitability in the South Eastern European region."
ATHANASOGLU, P. P., BRISSIMIS, S. N., & DELIS, M. D.: 2008	"Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability." Journal of International Financial Markets, Institutions and Money , 18(2), 121-136.
AZHAR ROSLY, S.: 2003	"Performance of Islamic and mainstream banks in Malaysia." International Journal of Social Economics , 30(12), 1249-1265. doi:10.1108/03068290310500652
BALTAGI, B. H.: 2015	"The Oxford Handbook of Panel Data." Oxford University Press .
BARROS, C. P., FERREIRA, C., & WILLIAMS, J.: 2007	"Analysing the determinants of performance of best and worst European banks: A mixed logit approach." Journal of Banking & Finance , 31(7), 2189-2203.
BASHIR, A.H. M.: 2003	"Determinants of profitability in Islamic banks: Some evidence from the Middle East." Islamic Economic Studies , 11(1).
BATIR, T. E., VOLKMAN, D. A., & GUNGOR, B.: 2017	"Determinants of bank efficiency in Turkey: Participation banks versus conventional banks." Borsa Istanbul Review , 17(2), 86-96.
BEINER, S., DROBETZ, W., SCHMID, M. M., & ZIMMERMANN, H.: 2006	"An integrated framework of corporate governance and firm valuation." European Financial Management , 12(2), 249-283.
BELKE, M., & UNAL, E. A.: 2017	"Determinants of bank profitability: Evidence from listed and non-listed banks in Turkey." Journal of Economics Finance and Accounting , 4(4), 404-416.
BEN KHEDIRI, K., & BEN-KHEDHIRI, H.: 2009	"Determinants of Islamic bank profitability in the MENA region." International Journal of Monetary Economics and Finance , 2(3-4), 409-426.
BEN NACEUR, S., & GOAIED, M.: 2008	"The determinants of commercial bank interest margin and profitability: evidence from Tunisia." Frontiers in finance and economics , 5(1), 106-130.
BENLİ, Y. K., KARACA, S. S., & BOZDAN, D. N.: 2018	"Measuring of Performance of Participation Banks with Camels Analysis in Turkey."
BERGER, A. N.: 1995	"The relationship between capital and earnings in

	banking." Journal of money, credit and Banking , 27(2), 432-456.
BERGER, A. N., BOUBAKRI, N., GUEDHAMI, O., & LI, X.: 2019	"Liquidity creation performance and financial stability consequences of Islamic banking: Evidence from a multinational study." Journal of Financial Stability , 44, 100692.
BERGER, A. N., & HUMPHREY, D. B.: 1994	"Bank scale economies, mergers, concentration, and efficiency: The US experience." Federal Reserve Board .
BIKKER, J. A., & HU, H.: 2002	"Cyclical patterns in profits, provisioning and lending of banks and procyclicality of the new Basel capital requirements." PSL Quarterly Review , 55(221).
BLUNDELL, R., & BOND, S.: 2000	"GMM estimation with persistent panel data: an application to production functions." Econometric reviews , 19(3), 321-340.
BORDELEAU, É., & GRAHAM, C.: 2010	"The impact of liquidity on bank profitability."
BOUGATEF, K.: 2017	"Determinants of bank profitability in Tunisia: does corruption matter?" Journal of Money Laundering Control .
BOURKE, P.: 1989	"Concentration and other determinants of bank profitability in Europe, North America and Australia." Journal of Banking & Finance , 13(1), 65-79.
BOYD, J. H., & RUNKLE, D. E.: 1993	"Size and performance of banking firms: Testing the predictions of theory." Journal of monetary economics , 31(1), 47-67.
CANBAZ, M.: 2016	"Katılım Bankacılığı". İstanbul: Beta Basım Yayıncılık .
CHACHI, A.: 2005	"Origin and development of commercial and Islamic banking operations." Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics , 18(2), 5.
CHAPRA, M. U.: 1985	"Towards a Just Monetary System: Islamic Foundation."
CHOWDHURY, M. A. F., & RASID, M. E. S. M.: 2015	"The determinants of the profitability of Islamic banks: a cross-sectional study from Asia and Africa." International Journal of Business and Globalisation , 15(3), 375-388.
CHOWDHURY, M. A. F., & RASID, M. E. S. M.: 2016	"Determinants of performance of Islamic banks in GCC countries: Dynamic GMM approach." Advances in Islamic finance, marketing, and management: Emerald Group Publishing Limited
CRONE, P.: 1987	"Meccan Trade and the Rise of Islam." Oxford: Basil Blackwell .
CURAK, M., POPOSKI, K., & PEPUR, S.: 2012	"Profitability determinants of the Macedonian banking sector in changing environment." Procedia-Social and Behavioral Sciences , 44, 406-416.
DE ROOVER, R.: 1954	"New interpretations of the history of banking." Cahiers d'Histoire Mondiale. Journal of World History. Cuadernos de Historia Mundial , 2(1), 38.

DEMİRĞÜÇ-KUNT, A., & HUIZINGA, H.: 1999	"Determinants of commercial bank interest margins and profitability: some international evidence." The World Bank Economic Review , 13(2), 379-408.
DIETRICH, A., & WANZENRIED, G.: 2011	"Determinants of bank profitability before and during the crisis: Evidence from Switzerland." Journal of International Financial Markets, Institutions and Money , 21(3), 307-327.
DINCER, H., GENCER, G., ORHAN, N., & SAHINBAS, K.: 2011	"A performance evaluation of the Turkish banking sector after the global crisis via CAMELS ratios." Procedia-Social and Behavioral Sciences , 24, 1530-1545.
DJALILOV, K., & PIESSE, J.: 2016	"Determinants of bank profitability in transition countries: What matters most?" Research in International Business and Finance , 38, 69-82.
DOLGUN, M. H., MIRAKHOR, A., & NG, A.: 2019	"A proposal designed for calibrating the liquidity coverage ratio for Islamic banks." ISRA International Journal of Islamic Finance .
DUCA, J. V., & MCLAUGHLIN, M. M.: 1990	"Developments affecting the profitability of commercial banks." Fed. Res. Bull., 76, 477.
DUSUKI, A. W.: 2008	"Commodity Murabahah Programme (CMP): An Innovative Approach to Liquidity Management."
EGRESI, I. O., & BELGE, R.: 2014	"THE GEOGRAPHY OF ISLAMIC FINANCE IN TURKEY."
EICHENGREEN, B., & GIBSON, H. D.: 2001	"Greek banking at the dawn of the new millennium." Available at SSRN 269391.
EISENBEIS, R. A.: 1977	"Pitfalls in the application of discriminant analysis in business, finance, and economics." The Journal of Finance , 32(3), 875-900.
EL-ASHKER, A. A. F., & WILSON, R.: 2006	"Islamic economics a short history". Leiden Boston.
ELSAS, R., HACKETHAL, A., & HOLZHÄUSER, M.: 2010	"The anatomy of bank diversification." Journal of Banking & Finance , 34(6), 1274-1287.
FISCHEL, W. J.: 1992	"Djahbadh" in the Encyclopedia of Islam". vol. 2 Prill, Leiden.
FRASER, D. R.: 1976	"The determinants of bank profits: an analysis of extremes." Financial Review , 11(1), 69-87.
GARCÍA-HERRERO, A., GAVILÁ, S., & SANTABÁRBARA, D.: 2009	"What explains the low profitability of Chinese banks?" Journal of Banking & Finance , 33(11), 2080-2092.
GODDARD, J., LIU, H., MOLYNEUX, P., & WILSON, J. O. S.: 2013	"Do bank profits converge?" European Financial Management , 19(2), 345-365.
GODDARD, J., MOLYNEUX, P., & WILSON, J. O. S.: 2004	"The profitability of European banks: a cross-sectional and dynamic panel analysis." The Manchester School , 72(3), 363-381.
GOITEIN, S. D., & SANDERS, P.: 1967	"A Mediterranean Society: Daily Life" (Vol. 4): Univ of California Press.
GOLIN, J., & DELHAISE, P.: 2013	"The bank credit analysis handbook: a guide for analysts, bankers and investors" John Wiley & Sons.
GÖRÜŞ, M. Ş., & ÖZGÜR,	"TÜRKİYE'DE İSLAMİ BANKALARIN

Ö.: 2016	KARLILIĞININ BELİRLEYİCİLERİ: BANKA İÇİ FAKTÖR ANALİZİ.” Sakarya İktisat Dergisi , 5(2), 1-13.
HANNA, N.: 1998	“Making Big Money in 1600: The Life and Times of Isma’il Abu Taqiyya, Egyptian Merchant”. Syracuse University Press .
HARON, S., & AZMI, W. N. W.: 2004	“PROFITABILITY DETERMINANTS OF ISLAMIC BANKS.”
HASLEM, J. A., & LONGBRAKE, W.: 1972	“A discriminant analysis of commercial bank profitability.” Quarterly Review of Economics and Business , 11(3), 39-49.
HASSAN, M. K., & BASHIR, A.-H. M.: 2003	“Determinants of Islamic banking profitability.”
HAZIROĞLU, T., & ÖZCAN, M. E.: 2000	“Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı, Türkiye’de Özel Finans Kurumları: Teori ve Uygulama.” İstanbul. Albaraka Türk Publication .
IANNOTTA, G., NOCERA, G., & SIRONI, A.: 2007	“Ownership structure, risk and performance in the European banking industry.” Journal of Banking and Finance , 31(7), 2127-2149.
IQBAL, M., & MOLYNEUX, P.: 2016	“Thirty years of Islamic banking: History, performance and prospects.” Springer.
ISLAHI, A. A.: 2018	“History of Islamic Banking and Finance.” Intellectual Discourse , 26.
ISLAM, M. S., & NISHIYAMA, S.I.: 2016	“The determinants of bank net interest margins: A panel evidence from South Asian countries.” Research in International Business and Finance , 37, 501-514.
KETOKIVI, M., & MCINTOSH, C. N.: 2017	“Addressing the endogeneity dilemma in operations management research: Theoretical, empirical, and pragmatic considerations.” Journal of Operations Management , 52, 1-14.
KLEIN, G.: 1995	“Dictionary of Banking.” London. Pitman Publishing.
KOSMIDOU, K., PASIOURAS, F., DOUMPOS, M., & ZOPOUNIDIS, C.: 2006	“Assessing performance factors in the UK banking sector: a multicriteria methodology.” Central European Journal of Operations Research , 14(1), 25-44.
KURAT, A. N.: 1976	“The reign of Mehmed IV, 1648-84. A History of the Ottoman Empire to 1730.” 157-177.
LEE, J. Y., GROWE, G., DEBRUINE, M., & CHA, I.: 2015	“Measuring the impact of the 2007–2009 financial crisis on the performance and profitability of US regional banks.” Advances in Management Accounting . Emerald Group Publishing Limited.
LETWIN, W.: 2013	“The origins of scientific economics.” Routledge.
LIEBER, A. E.: 1968	“Eastern business practices and medieval European commerce.” The Economic History Review , 21(2), 230-243
LYNCH, M.: 2000	Annual Report. Section on ‘Liquidity’ Retrieved from http://www.ml.com/wom1/annrep00/ar/liquidity.html
MAJID, A., & RAIS, A.: 2003	“Development of liquidity management instruments: challenges and opportunities.”

MASOOD, O., & ASHRAF, M.: 2012	"Bank-specific and macroeconomic profitability determinants of Islamic banks: The case of different countries. Qualitative Research in Financial Markets."
MENICUCCI, E., & PAOLUCCI, G.: 2016	"The determinants of bank profitability: empirical evidence from European banking sector." Journal of financial reporting and Accounting .
MERCIECA, S., SCHAECK, K., & WOLFE, S.: 2007	"Small European banks: Benefits from diversification?" Journal of Banking and Finance , 31(7), 1975-1998.
MESSAI, A. S., GALLALI, M. I., & JOUINI, F.: 2015	"Determinants of bank profitability in Western European Countries evidence from system GMM estimates." International business research , 8(7), 30
MESTER, L. J.: 1996	"A study of bank efficiency taking into account risk-preferences." Journal of Banking and Finance , 20(6), 1025-1045.
MILLER, S. M., & NOULAS, A. G.: 1997	"Portfolio mix and large-bank profitability in the USA." Applied Economics , 29(4), 505-512.
MOLYNEUX, P.: 1993	"Structure and performance in European banking."
MOLYNEUX, P., & THORNTON, J.: 1992	"Determinants of European bank profitability: A note." Journal of Banking and Finance , 16(6), 1173-1178.
MOUALHI, M., ZARROUK, H., & JEDIDIA, K. B.: 2016	"Is Islamic bank profitability driven by same forces as conventional banks?" International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management .
MUBARAK, A. P.: 1882	"Ilm al-Dīn." Alexandria. Matba'ah Jaridat al-Mahrusah .
NACEUR, S. B., & OMRAN, M.: 2011	"The effects of bank regulations, competition, and financial reforms on banks' performance." Emerging markets review , 12(1), 1-20.
NAGAOKA, S.: 2010	"Islamic finance in economic history: marginal system or another universal system."
NAGAOKA, S.: 2012	"Critical overview of the history of Islamic economics: Formation, transformation, and new horizons." Asian and African Area Studies , 11(2), 114-136.
ONOFREI, M., BOSTAN, I., ROMA, A., & FIRTESCU, B.N.: 2018	"The Determinants of Commercial Bank Profitability In CEE Countries." Romanian Statistical Review (2).
ÖZSOY, Ş.: 2012	"Sağlıklı Bankacılık Modeli İle Katılım Bankacılığına Giriş." Biltur Basım Yayın ve Hizmet AŞ . İstanbul.
PARKER, M.: 2011	Turkish Parliament passes tax neutrality law for Sukuk Al- Ijara. http://arabnews.com/economy/islamicfinance/
PASIOURAS, F., & KOSMIDOU, K.: 2007	"Factors influencing the profitability of domestic and foreign commercial banks in the European Union." Research in International Business and Finance ,

	21(2), 222-237.
PELLAT, C., & SCHACHT, J.: 1965	"Encyclopedia of Islam." L. Luzac, London.
PETRIA, N., CAPRARU, B., & IHNATOV, I.: 2015	"Determinants of banks' profitability: evidence from EU 27 banking systems." Procedia economics and finance , 20, 518-524.
RAZA, S. A., JAWAID, S. T., & SHAFQAT, J.: 2013	"Profitability of the banking sector of Pakistan: Panel evidence from bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants."
ROMAN, A., & ŞARGU, A. C.: 2013	"Analysing the financial soundness of the commercial banks in Romania: an approach based on the camels framework." Procedia economics and finance , 6, 703-712.
ROODMAN, D.: 2009	"How to do xtabond2: An introduction to difference and system GMM in Stata." The stata journal , 9(1), 86-136.
SAMAD, A., GARDNER, N. D., & COOK, B. J.: 2009	"Islamic Banking and Finance in Theory and Practise: The Experience of Malaysia and Bahrain." The American Journal of Islamic Social Sciences , 22(2), 69-86.
SANLI, U.: 2012	"'İslami Bono'nun İlk Adresi' ('The First Address of Islamic bond')." http://haber.gazetevatan.com/islami-bononun-ilk-adresi/4283
SARI, E. S.: 2018	"Katılım Bankacılığı ve Muhasebe Uygulamaları." Çağlayan Kitabevi .
SCHOON, N.: 2008	"Islamic finance—an overview." European Business Organization Law Review (EBOR) , 9(4), 621-635.
SCHOPOHL, L., WICHMANN, R., & BROOKS, C.: 2014	"Stata Guide to Accompany Introductory Econometrics for Finance." Cambridge University Press . Chris Brooks. 175.
SCHULTZ, E. L., TAN, D. T., & WALSH, K. D.: 2010	"Endogeneity and the corporate governance-performance relation." Australian journal of Management , 35(2), 145-163.
SHORT, B. K.: 1979	"The relation between commercial bank profit rates and banking concentration in Canada, Western Europe, and Japan." Journal of Banking & Finance , 3(3), 209-219.
SMIRLOCK, M.: 1985	"Evidence on the (non) relationship between concentration and profitability in banking." Journal of money, credit and Banking , 17(1), 69-83.
SPENGLER, J. J.: 1971	"Indian economic thought." Durham, N.C. Duke University Press .
SRAIRI, S. A.: 2010	"Cost and profit efficiency of conventional and Islamic banks in GCC countries." Journal of Productivity Analysis , 34(1), 45-62.
SUFIAN, F., & CHONG, R. R.: 2008	"DETERMINANTS OF BANK PROFITABILITY IN A DEVELOPING ECONOMY: EMPIRICAL EVIDENCE FROM THE PHILIPPINES." Asian Academy of Management Journal of Accounting and Finance , 4(2).

TAN, Y.: 2016	"The impacts of risk and competition on bank profitability in China." Journal of International Financial Markets, Institutions and Money , 40, 85-110.
TAN, Y., & FLOROS, C.: 2012	"Bank profitability and GDP growth in China: a note." Journal of Chinese Economic and Business Studies , 10(3), 267-273.
TOPAK, M. S., & TIRMANDIOĞLU TALU, N. H.: 2017	"Bank specific and macroeconomic determinants of bank profitability: Evidence from Turkey."
TRUJILLO-PONCE, A.: 2013	"What determines the profitability of banks? Evidence from Spain." Accounting and Finance , 53(2), 561-586.
UDOVITCH, A.: 1979	"Bankers without banks: commerce, banking, and society in the Islamic world of the Middle Ages. The Dawn of Modern Banking." Center for Medieval and Renaissance Studies, University of California, Los Angeles.
ULLAH, S., AKHTAR, P., & ZAEFARIAN, G.: 2018	"Dealing with endogeneity bias: The generalized method of moments (GMM) for panel data." Industrial Marketing Management , 71, 69-78.
VAN GRUENING, H., & BRAJOVIC-BRATANOVIC, S.: 1999	"Analyzing banking risk: a framework for assessing corporate governance and financial risk management." World Bank Publications .
WAEMUSTAFA, W., & SUKRI, S.: 2016	"Systematic and Unsystematic Risk Determinants of Liquidity Risk Between Islamic and Conventional Banks." International Journal of Economics and Financial Issues , 6. doi:10.6084/m9.figshare.4052316
WARDE, I.: 2000	"Islamic finance in the global economy." Edinburgh University Press.
WASIUZZAMAN, S., & TARMIZI, H.: 2010	"Profitability of Islamic banks in Malaysia: an empirical analysis." Journal of Islamic Economics, Banking and Finance , 6(4), 53-68.
WATT, W. M.: 1953	"Muhammad at Mecca." Oxford: Oxford University Press .
WILSON, P. R.: 1950	"The empire of the Prophet: Islam and the tide of Arab conquest." D. Talbot.
WINTOKI, M. B., LINCK, J. S., & NETTER, J. M.: 2012	"Endogeneity and the dynamics of internal corporate governance." Journal of financial economics , 105(3), 581-606.
WOOLDRIDGE, J. M.: 2015	"Introductory econometrics: A modern approach: Cengage learning."
YAO, H., HARIS, M., & TARIQ, G.: 2018	"Profitability determinants of financial institutions: evidence from banks in Pakistan." International Journal of Financial Studies , 6(2), 53.
YUKSEL, S., DINCER, H., & HACIOĞLU, U.: 2015	"CAMELS-based determinants for the credit rating of Turkish deposit banks." International Journal of Finance and Banking Studies (2147-4486), 4(4), 1-17.

ZARROUK, H., JEDIDIA, K. B., & MOUALHI, M.: 2016	“Is Islamic bank profitability driven by same forces as conventional banks?” International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management.
--	---

